

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

SELÇUKLULARDA BEZM MEKÂNLARI VE BEZMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MEHMET ALİ HACIGÖKMEN

**HAZIRLAYAN
ESRA TOPRAK**

KONYA 2016

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı	Esra TOPRAK
Numarası	164202021007
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Selçuklularda Bezm Mekânları ve Bezmler

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

A handwritten signature in blue ink, appearing to be "Esra Toprak".

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Adı Soyadı	Esra TOPRAK
Numarası	164202021007
Ana Bilim / Bilim Dalı	
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Tezin Adı	Selçuklularda Bezm Mekânları ve Bezmler

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Selçuklularda Bezm Mekânları ve Bezmler başlıklı bu çalışma 05/12./2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler
Doç. Dr.	Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Prof. Dr.	Mustafa DEMİRCİ
Doç. Dr.	Bekir BİÇER

İmza

ÖN SÖZ

Eğlence kültürü insanlık tarihi kadar eskiye gitmektedir. İnsanın var olduğu her yerde aynı zamanda eğlence olgusu da vardır. İnsan doğasının bir parçası olan ve ondan ayrı düşünülmemeyen eğlence, her toplumun sosyal yapısı, dinî, kültürel özelliklerinden etkilenmiş ve kendine özgü bir mahiyet kazanmıştır.

Eğlenceler, bir kişinin kendi başına eğlenmesinden, bir milletin bayram kutlamasına kadar geniş bir alanda görülmektedir. Toplu halde gerçekleştirilen eğlence törenleri bir toplumun kültürel özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Öyle ki; eğlence hayatının içinde gelenek ve görenekleri, sosyal ilişkiler, müzik beğenisi ve yemek kültürü gibi birçok farklı öge bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda Büyük Selçuklu Devleti'nin ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin idarî, askerî, sosyal ve kültürel açıdan eğlence kültürü konu edinilmiştir. Burada devlet erkânının eğlence hayatı incelenmiş ayrıca sultan ve çevresindeki devlet adamlarının düzenledikleri ve katıldıkları eğlenceler ayrıntılı olarak verilmiştir. Özellikle Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu sultanlarının ve devlet erkânının başta saraylar olmak üzere bezm mekânları ele alınmış ve bundan yola çıkılarak saray bezmlerine değinilmiştir. Yine devlet erkânının tertip ettikleri resmî eğlence meclislerini ne zaman, niçin düzenledikleri, bunlara kimlerin katıldığı, süreleri ve eğlence anlayışı içinde nelerin yer aldığı üzerinde durmaya çalışılmıştır.

Araştırma giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatı genel hatlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca Türklerde yapılan eğlencelere değinilerek, bunların Selçuklu Devletlerine nasıl yansıdığı ve nasıl şekillendiği de genel bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Birinci bölümde başta saraylar olmak üzere eğlence mekânları incelenmiştir. Bu sarayların yaylak/ kışlak/avlak ya da sadece bezm için yapıp yapılmadığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde saray bezmlerine (cülus törenleri, elçileri karşılama ve uğurlama merasimleri, fetih öncesi ve sonrası düzenlenen merasimler, düğün ve sünnet merasimleri, bayramlardan sonra düzenlenen bezmler, eğlenceye katılanlar, zamanı ve sürelerine) değinilmiştir. En son olarak eğlence hayatının içinde yer alan ve vazgeçilmez unsurlarından biri olan müziğe geniş ölçüde yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise sporun eğlenceyle ilişkisinden dolayı Selçuklular da askerî millet olma özelliğini sürdürdüklerinden, askerî spor ve oyunlar, eğlence hayatındaki ehemmiyetini korumuştur. Aynı zamanda savaşa hazırlık olarak görülen ve savaşçılık kabiliyetini geliştirdiği düşünülen bu oyunlara (avcılık, at yarışları (binicilik), çevgân (çöğen/polo), cirit, okçuluk ve güreş) değinilmiştir.

Beni böyle bir çalışmaya yönlendiren ve çalışmam esnasında yardım ve desteklerini esirgemeyen, engin hoşgörü ve bilgi birikimiyle rehberlik eden danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Ali Hacıgökmen'e teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışma sırasında çeşitli yönlerden yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Mustafa Demirci, Doç. Dr. Bekir Biçer, Yrd. Doç. Dr. Sefer Solmaz ve Yrd. Doç. Dr. Zehra Odabaşı'na müteşekkir olduğumu ifade etmem gerekir. Çalışmam esnasında benden manevi yardımlarını esirgemeyen ve her zaman moral ve destek olan Ahmet Yesevi Özel'e teşekkürü bi borç bilirim.

KONYA 2016

Esra TOPRAK

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Esra TOPRAK		
Numarası	164202021007		
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
Tezin Adı	Selçuklularda Bezm Mekânları ve Bezmler		

ÖZET

Türk tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Selçuklu Devletlerinin bezm kültürü ele alınacaktır. Ayrıca başta saraylar olmak üzere bezm mekânları incelenmiş ve bundan yola çıkılarak saray bezmleri ele alınmıştır.

Selçuklularda bezmler genelde arka planda kalsa da, sultan başta olmak üzere devlet erkânı eğlenceye önem vermiş hatta bunu protokolün bir parçası haline getirmiştir. Bezmlerin düzenlendiği bezm mekânları ise yaşanan yaylak ve kışlak hayatın da etkisiyle inşa edilmiştir. Bu bezm mekânları da seyir ve temaşa zevkine göre donatılmıştır.

Düzenlenen bu bezm meclislerinde, sultan hangi sebepten ötürü bezm meclisi emrini verdi ise hazırlıklar ona göre yapılmıştır. Sultanların, eğlencelerde, köşk ve saraylarda özellikle devlet erkânı ile, seferlerde askerler ile, tahta çıkış ve düğün gibi geneli ilgilendiren kutlamalarda ise halkın katılımıyla eğlendiklerini biliyoruz. Bu eğlenceler büyük sofralarla hazırlıklarıyla başlayıp, sarayda bulunan sanatkârların gösterileri ve musikî şinâsların dinletileriyle devam etmiş ve düzenlenen bezm meclislerine göre haftalarca sürmüştür. Çalışmamızda genel olarak bu bezm meclislerinin yapısı, mahiyeti ve hazırlanma süreleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca eğlencenin sporla ilişkisine değinilerek, Selçuklu devletlerinin özellikle sultan ve devlet erkânının oynadıkları sporlara vurgu yapılmış ve bunun mahiyeti anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, eğlence, düğün, taht, savaş, barış, müzik, spor

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Esra TOPRAK		
Numarası	164202021007		
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Ortaçağ	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
Tezin İngilizce Adı	Entertainment Places of Seljuks and Entertainments		

SUMMARY

It is going to be investigated Entertainment Culture of Anatolian that has so important situation in Turkish History. Especially palaces and some other entertainment places have been investigated and based on this, palaces entertainments have been held.

Despite in Seljuks, entertainments stayed in backgrounds, especially sultans and statesmen cared about the entertainment and made a part of protocol also. Entertainment places were built with the effect of summer pasture and winter quarters life and were furnished according to spectacle pleasure.

Entertainment form or style depended on whatever sultan order. We have informations about sultans had fun with the statesman in palaces and pavillions; with soldiers in campaign; with public in general celebrations like accession to the throne and wedding ceremonies. These entertainments begin with preparation of the large meal table and t continued with shows of craftsman and the concert of musicians in palace nearly for one week. In this study, the structure of entertainment, quiddity and the time of arranging will be investigated. Relationship between sport and entertainment will be mentioned and the sports of sultan sor statesman were emphasized and its quiddity was explained also in Seljuks.

Key Words: Seljuks, Entertainment, wedding, throne, war, peace, music, sport.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	1
A. KAYNAKLAR	1
B. ARAŞTIRMALAR.....	5
II. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ.....	6
III. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ.....	11
IV. TÜRKLERDE EĞLENCENİN TEMELLERİ	17
A. İslamiyet'ten Önceki Dönemde Eğlence	17
B. İslamiyet'ten Sonraki Dönemde Eğlence.....	20
BİRİNCİ BÖLÜM	
SELÇUKLU DEVLETLERİNDE BEZM MEKÂNLARI	24
I. SARAYLAR.....	24
A. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ SARAYLARI.....	25
1. Nişâbur	25
2. Rey.....	27
3. İsfahan.....	28
4. Merv	29
5. Tebriz	30
6. Bağdad	32
B. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ SARAYLARI.....	33
1. Konya	33
a. Alaeddin Köşkü (Sarayı)	33
b. Filobad Köşkü.....	34
c. Gevale Kalesi Köşkü	35
d. Kubadabad Sarayı	36
e. Yeşil Köşk.....	38
f. Akşehir Sarayı.....	38
2. Kayseri	38
a. Kayseri Sarayı (Devlethâne).....	38
b. Keykubadiye Sarayı	39
c. Hıdırellez (Hızır İlyas) Köşkü.....	42
d. Haydarbey Köşkü	43
e. Kızıl Köşk	43
3. Alanya	44
a. Alaiye (Alanya) Sarayı	44
4. Afyon.....	44
a. Karahisâr-ı Devle Sarayı.....	44
5. Manavgat	45
a. Aspendos'taki Saray.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETLERİNDE DÜZENLENEN SARAY BEZMLERİ	47
I. BEZM VE KUTLAMALARIN NEDENLERİ	47
A. CÜLUS TÖRENLERİNİN ARDINDAN DÜZENLENEN BEZMLER.....	47
B. ELÇİLERİ KARŞILAMA VE UĞURLAMA MERASİMLERİ İÇİN DÜZENLENEN BEZMLER.....	50
C. FETİH ÖNCESİ VE SONRASI DÜZENLENEN BEZMLER	55
D. DÜĞÜN MERASİMLERİNİN ARDINDAN DÜZENLENEN BEZMLER	59
E. DEVLET ERKÂNINA SUİKASTLARDAN ÖNCE VE SONRA DÜZENLENEN BEZMLER.....	63
F. BAYRAMLARDAN SONRA DÜZENLENEN BEZMLER	66
G. BİR ŞEHRE VARDIKTAN SONRA DÜZENLENEN BEZMLER	69
II. EĞLENCELERİN KISIMLARI	69
A. BEZM MECLİSİNE KATILANLAR.....	69
1. <i>Emir-i Bâr</i>	70
2. <i>Emir-i Meclis</i>	70
3. <i>Çaşnigîr</i>	71
4. <i>Şarabâdâr/ Şarâb-sâlâr ve Sakî</i>	72
5. <i>Cambaz</i>	73
6. <i>Hokkabaz</i>	74
7. <i>Kavval</i>	74
8. <i>Kassas- Meddah (Hikâyeci/taklitçi)</i>	74
9. <i>Mashara (Maskara)</i>	75
10. <i>Mutrib-Mutribe (Erkek ve Kadın Çalgıcı)</i>	75
11. <i>Muganni-Muganniye (Şarkıcı)</i>	76
B. BEZMLERİN ZAMANI VE SÜRELERİ	77
C. MÜZİK ALETLERİ.....	77
1. <i>Çeng</i>	78
2. <i>Lavta</i>	78
3. <i>Rebap</i>	78
4. <i>Ney</i>	79
5. <i>Tambur/Tanbur</i>	79
6. <i>Kanun</i>	79
7. <i>Def</i>	80
8. <i>Davul</i>	80
9. <i>Erganûn (Organon)</i>	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SPORUN EĞLENCEYLE İLİŞKİSİ	82
I. SPOR	82
A. AVCILIK.....	82
B. BİNİCİLİK.....	88
C. ÇEVGAN (ÇÖĞEN/ POLO)	90
D. CİRİT.....	93
E. OKÇULUK.....	95
F. GÜREŞ	96
G. TAVLA VE SATRANÇ.....	97
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	100
EKLER	114

KISALTMALAR

AÜDTCF.	: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
TDK	: Türk Dil Kurumu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: hazırlayan
H.	: Hicri
İA	: İslam Ansiklopedisi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
M.	: Miladi
TA	: Türk Ansiklopedisi
Trk.	: Türkçe
trc.	: tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yay.	: yayınlayan, yayını

GİRİŞ

I. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Selçuklular ile ilgili genelde siyasi tarih çalışılmakla birlikte son zamanlar da az da olsa kültür tarihi ile ilgili de çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Fakat Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletleri'nin bezm mekânları ve bezmlerini konu edinen çalışmalar oldukça azdır. Araştırmacılar kültür tarihi ile ilgili genel araştırmalarında konu hakkında yüzeysel bilgi vermekle yetinmişlerdir. Bunun dışında doğrudan doğruya Selçuklularda bezm mekânları ve bezmler konusu ile ilgili birkaç makale bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar meseleyi bütünüyle ele almadıkları için, yaptıkları ciddi tespit ve tahlillere rağmen Selçuklularda bezm mekânları ve bezmler konusuna giriş özelliği taşımaktan öteye gidememiştir.

Selçuklulara ait kaynakların birçoğu, devletin son dönemlerinde ya da yıkıldıktan sonraki dönemde yaşamış tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu kaynaklar çoğunlukla Arapça ve Farsça olarak yazılmış eserlerdir. Kaynakların bazılarının kaybolmuş ve günümüze gelememiş olması bu döneme dair bilgilere tam manasıyla ulaşmamızı engellemektedir.

Selçuklu Devletlerinin bezm mekânları ve bezmlerini ele aldığımız tezimizde, Selçuklularla ilgili yapılmış olan dinî, siyasi ve kültürel tarihe dair araştırmalardan mümkün olduğunca faydalanmaya çalıştık. Çünkü doğrudan doğruya Selçukluların eğlence hayatını anlatan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca sadece Selçuklularla ilgili çalışmalar değil, eğlencenin yapıldığı yerler olan saraylar ve köşkler, eğlencenin unsurlarından olan müzik ve eğlencenin sporla ilişkisinden dolayı sporla ilgili araştırmalar da genel itibariyle taranmıştır.

A. Kaynaklar

İbn Bîbî adıyla tanınan el-Hüseyin b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî tarafından kaleme alınan el-Evâmirü'l-'Alâ' iye fi'l-umûri'l-'Alâ' iye"¹ adlı eser, meşhur İlhanlı devlet adamı ve tarihçisi Ata Melik Cüveynî'nin emri ile yazılıp ona ithaf edilmiştir. Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli kaynağıdır. 1192-1280 yılları arasında meydana gelen olayların anlatıldığı eserin önemli bir kısmı I. Alâeddîn Keykubad dönemine ayrılmıştır. Kendi verdiği bilgilere göre İbn Bîbî'nin babası Meceddin Muhammed Tercüman, annesi Bîbî ise Münecçime'dir. İbn-i Bibi'nin ailesi 1231 yılında Moğolların Celaleddin Harzemşah'ı yenmesiyle önce Dımaşk'a, daha sonra da Konya'ya gelmişler ve Türkiye

¹ İbn Bîbî (el-Hüseyin b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmirü'l-'Alâ' iye fi'l-umûri'l-'Alâ' iye*, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., (Türkçeterc., I-II, Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.)

Selçuklu sultanlarının hizmetine girmişlerdir². İbn Bîbî, eserinin ön sözünde belirttiğine göre Ata Melik Cüveynî, kendisinden Anadolu'nun fethinden başlamak üzere bir Türkiye Selçuklu Devleti tarihi yazmasını istemiştir. Ancak İbn Bîbî, önceki vekâyinâmeleri iyi inceleyemediği için ve kaynak yetersizliğinden dolayı eserine I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi ile başladığını belirtmiştir. İbn-i Bibi'nin 1192 yılından itibaren başlattığı bu eseri, Türkiye Selçuklu Meliki II. İzzeddin Keykâvus'un 1280'de Anadolu'ya geçişi ve İlhanlı hükümdarı Abaka'nın Harput, Malatya ve Sivas bölgesinde onun hâkimiyetini kabul etmesi ile sona ermektedir. Türkiye Selçuklu tarihinin aşağı yukarı bir asırlık devrini içine alan gerek siyasi, gerekse sosyal tarihi bakımından çok esaslı bilgiler veren eser, düzenli ve bilimsel bir tarih niteliğinden ziyade bir vekayinâme özelliği taşır. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin nerdeyse yüz yıllık bir dönemini kaleme alan İbni Bibi, eserini yazarken edebî bir üslup kullanmıştır. Ayrıca olayları anlatırken eserinde yer verdiği diplomatik belgeler metni zenginleştirmiştir. Saraya olan yakınlığı nedeniyle bazı olaylara yer vermemiş ise de Moğol istilasından sonra Selçukluların içinde bulunduğu durumu yansıtmaktan da geri kalmamıştır. Bu eser yararlandığımız en önemli kaynak olmuştur³.

Eserin Ayasofya ktp. nr. 2985'te kayıtlı olan tek nüshası Adnan Sadık Erzi tarafından tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır. Ayrıca İbn Bîbî hayatta iken hazırlanan özet mahiyetindeki nüshası⁴ ile II. Murat zamanında Yazıcıoğlu Âli tarafından yapılan Türkçe tercümesi de yayınlanmıştır⁵.

Türkiye Selçuklu tarihi ile ilgili az da olsa yararlandığımız diğer kaynaklar ise ilk olarak Kerîmüd-dîn Mahmud Aksarayî (ö.1333)'nin, Moğolların Anadolu valisi Çobanoğlu Timurtaş (1317-23)'a sunduğu "Müsâmeretü'l-ahbâr ve Müsâyeretü'l-ahyâr"dır⁶. XIII. yüzyılın ilkyarısının sonlarında doğan Aksarayî'nin, uzun yıllar devlet hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1323'de tamamladığı eseri, İbn-i Bîbî'nin sona erdiği 1280 tarihinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış dönemi hakkında bilgi veren en önemli yerli kaynaktır. Eseri yayınlayan Osman Turan'a göre Aksarayî, olayları Selçuklu-İlhanlı görüş noktasından değerlendirmekte, Anadolu'da gerçekleşen isyan ve hareketlerin sebeplerini İranlı fikir adamlarının görüşüne uygun olarak yazmaktadır. Bunun yanında eserde Moğolların Anadolu'da yaptıkları zulüm, kötü idare ve devletin yıkılışı açık bir şekilde nakledilmiştir⁷.

² İbn Bîbî, 1996: I, 1

³ İbn Bîbî, 1996: I, 4

⁴ İbn Bîbî, Târîh-i Âl-i Selçuk, *Muhtasar Selçuknâme*, (Yay. M. Th. Houtsma), Leiden 1902., (Türkçe terc. M. Nuri Gençosman, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Anadolu Selçukîleri Gününde Tarih Bitikleri I, Ankara 1941)

⁵ Yazıcıoğlu Âli, *Tevârih-i Âl-i Selçuk, Târîh-i Selçukîyân-ı Rûm-i Türkî*, (Yay. M. Th. Houtsma), Leiden 1902.

⁶ Kerîmüd-dîn Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Nesr. Osman Turan), TTK Yay., Ankara 1999., s.32., (Türkçe terc., Mürsel Öztürk), TTK Yay. Ankara 2000.)

⁷ Aksarayî, 2000: 1-3

Diğer bir kaynağımız ise Münecimbaşî Ahmed Dede (ö.1722) tarafından 1681 yılında yazılan “Câmi’ü’-d-Düvel” adlı eserdir⁸. Münecimbaşî, XVII yüzyılda yaşamış büyük bir âlim, mutasavvıf ve tarihçidir. Ahmed b. Lütfullah, astronomi ve astroloji ilimlerini kendisinden okuduğu ve selefi Şakibi Mehmet Efendi’den almış ve hocasının ölümü üzerine onun yerine Münecimbaşî olmuştur. Sultan IV. Mehmet (Avcı), ava çıktığı zaman çoğu kez avın ne kadar olabileceğini ondan sorar ve her defasında doğru bilirdi. Daha sonra Sultan IV. Mehmet’in yerine geçen II. Süleymanşah döneminde görevinden azledilerek Kahire’ye sürgün edilmiştir. Ardından Suriye, Hicaz tarafına gitmiş ve 70’li yaşlardayken (27 Şubat 1702) Mekke’de vefat etmiştir. Onun şöhretini sağlayan saraydaki vazifesinden, ilmi ve edebi faaliyetlerinden ziyade meydana getirdiği ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın emriyle yazdığı Cami’ü’-d-Düvel adlı Arapça eserdir. Bu eser bir dünya tarihi olup yaratılıştan başlayarak 1672/1673 (h.1083) yılına kadar gelmektedir. Bu eserin müellif hattı olan nüshası iki cilt halinde Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde, 3171-3172 numaralarda kayıtlıdır. Eserin diğer bir örneği Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed kitapları arasında iki cilt olarak 2954/1-2 numarada bulunmaktadır⁹.

Ortaçağ İslâm dünyasının en önemli tarihçilerinden olan İbnü'l-Esîr (d.1160/ö.1233'da Cizre (Cezîretu ibn Ömer)'de dünyaya gelmiştir. İbnü'l Esîr ailesiyle birlikte Musul'a giderek Musul Atabeglerinin hizmetine girmiştir. Elçilik göreviyle gittiği çeşitli yerlerdeki önemli eserleri inceleme ve devrinin ileri gelen âlimleriyle görüşme fırsatı bulmuştur. İbnü'l-Esîr “el-Kâmil fi't-târîh” adlı eserinde¹⁰, 1230 yılına kadar gelen önemli olayları anlatmıştır. İslâm tarihi için olduğu gibi hem Büyük Selçuklu Devleti hem Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için en önemli kaynaklardan biridir. Selçukluların siyasi, dini ve kültürel tarihi hakkında önemli bilgiler veren eserden hemen hemen her aşamada faydalandık. Bu sebeple eser çalışmamızın temel kaynaklarından biridir.

Sadre'd-dîn Ebu'l-Hasan Ali b. Nasır el-Hüseyinî (ö.1194)'ye isnat edilen “Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye”, en çok bilinen Selçuklu kaynaklardan biridir. Eserde, Selçuk Bey'in Cend'e gelişinden Irak Selçuklularının son zamanlarına kadar geçen olaylar anlatılmıştır. Bu olaylar 1225/622 yılları arasında gerçekleşmiştir. Selçuklular için mühim kaynaklardan biri olan bu eser özellikle devletin kuruluşu, Selçuklu-Bizans ilişkileri, Malazgirt savaşı gibi önemli konulara değinilmiştir. Bunların yanında az da olsa Bâtınîler hakkında bilgi verilmektedir. Eser, Necati Lügal tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir¹¹.

⁸ Münecimbaşî, (2000), *Cami'ü'd-Düvel*, (Çev. Ali Öngül) Akademi Yayınları, İzmir, 2000

⁹ Münecimbaşî: 2000: XI

¹⁰ Muhammed b. Muhammed Abdu'l-Vâhid es-Seybânî İbnü'l-Esîr), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, (Tahkîk. Ebu'l-fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1415/1995., (Türkçe terc., el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi, I-XII, (Çev. Ahmet Agrakça-Abdülkerim Özeydin-Mertol Tulum), İstanbul 1985-1986.

¹¹ Sadrud-dîn Ebu'l-Hasan Ali ibn Nâsır Ali el-Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Türkçe terc., Necati Lügal), TTK Yay., Ankara 1999.

“*Buğyetü't-taleb fî tarihi Haleb*” adlı eserin yazarı Kemalüddin Ebu'l-Kasım Ömer b. Ahmed, Arap Ukaylî kabilesine mensup Cerâde-oğulları ailesinin bir çocuğu olarak 1192'de Halep'te dünyaya gelmiştir. 12 Nisan 1262 tarihinde de Kahire de ölmüştür. Bu eserde sultanların, devlet adamlarının ve ünlü şahsiyetlerin biyografileri anlatılmaktadır. Dönemin siyasi, sosyal, dinî olaylarını içeren eserden Selçuklu-Abbâsi ve Selçuklu-Fâtımî ilişkilerine dair önemli bilgiler edinmek mümkündür. Özellikle siyasi tarih çalışacak kişiler için muhakkak incelenmesi gereken bir eserdir. İbnü'l-Adim'in bu eseri, Ali Sevim tarafından Arapça ve Türkçe olarak yayınlanmıştır¹².

Sıbt İbnü'l-Cevzî (d.1186/ö.1256)'nin “*Mir'atü'z-Zaman fî tarihi'l- 'ayân*” adlı eseri 1256 yılına kadar geçen olayları anlatan genel bir tarihtir. Eserin Selçuklu Tarihi ile ilgili olan bazı kısımlarını Ali Sevim önce üç ayrı makale halinde daha sonra da kitap halinde neşretmiştir. Bir süre sonra da tercümesini yayınlamıştır¹³. Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşâh dönemleri, Anadolu'da gerçekleşen Türkmen harekâtı ve Selçuklu emirlerinin Suriye'deki faaliyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Selçuklu- Abbasi Halifeliği ilişkilerine ve diğer devletlerle olan siyasi-askeri münasebetlere yer verilmiştir. Sıbt eserinde Garsunni' me lâkaplı Ebu'l-Hasen Muhammed b. Hilâl es-Sâbi'in (1025/1088) bugün elimizde bulunmayan “*Uyunu't-tevarih*” (Tarihlerin Kaynakları) adlı eserinden çok geniş ve önemli alıntılar yapmıştır. Taşındığı bilgilerin mahiyeti açısından oldukça önemli bir kaynaktır.

İran'ın meşhur tarihçilerinden biri olan Ata Melik Alâ'ü'd-dîn Cüveynî (1226–1283) Selçuklu, Hârezmşâh ve Moğollar döneminin önde gelen ailelerinden birine mensuptur. Cüveynî, Bağdat'ta doğmuştur. Ailesi ilim ve bürokrasi ile uğraşmış, kendisi de kâtiplik gibi önemli bir görevde bulunmuştur. Bu da eserinin önemini artırmıştır. Cüveynî, Hülâgu'nun hizmetinde bulunduğu dönemde İsmâîlîlere karşı yapılan seferlere katılmıştır. Bundan dolayı eserinde İsmâîlîlik, Bâtınîlik, Hasan Sabbah konularına fazlaca yer vermiştir. Celaleddin Hârezmşâh ile Türkiye Selçuklu Sultanları arasındaki ilişkiler ve Türkiye Selçuklularının Moğollara bağlı kalması hakkında bilgi verdiği eseri “*Târîh-i Cihângüşâ*”dır. Eserden ayrıca bazı kavramların açıklanmasında da faydalanılmıştır¹⁴.

Resîdü'd-dîn Fazlullâh İlhanlı dönemi devlet adamı, tabip, âlim ve tarihçisidir. 1240 yılında Hamedan'da doğmuştur. Abaka Han döneminde tabip olarak devlet hizmetine girmiş, Argun Han zamanında konumunu iyice güçlendirmiştir. 1318 yılında Sultan Olcaytu'yu zehirlediği iddiasıyla oğlu İzzeddin İbrahim ile birlikte Ebher yakınlarında idam edilmiştir¹⁵. Onun meşhur bir eseri olan “*Câmi'ü't-Tevârîh*”¹⁶, modern anlamda ilk genel dünya tarihi olarak kabul edilir. Ayrıca eser, Oğuzlar,

¹² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb Fî Tarihi Haleb (Selçuklular Tarihi)*, Haz: Ali Sevim, TTK Yay. , Ankara 1989.

¹³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-A 'yân*, (Yayımlayan. Ali Sevim), DTCF Yay., Ankara 1968.

¹⁴ Ata Melik Alâ'ü'd-dîn b. Bahâü'd-dîn Muhammed b. Semsü'd-dîn- Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Cüveynî*, I-III, (Neşr. Muhammed b. Abdu'l-Vahhâb Kazvinî), Leyden 1912, 1916, 1324., (Türkçeterc., Mürsel Öztürk), Kültür Bak. Yay., (3 cilt birleştirilmiş İkinci Baskı), Ankara 1999.

¹⁵ Özgüdenli, 2008: 19-21

¹⁶ Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh*, (Neşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1372.

Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Selçuklu Türkiye'sinin Moğollara bağlanması ve sonraki dönem hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserin Büyük Selçuklular hakkındaki bölümü daha sonra ayrıca neşredilmiştir¹⁷.

Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk'ün "Siyerü'l-Mülûk" veya "Siyâsetnâme"¹⁸ adlı eseri de başvurduğumuz kaynaklardan biridir. 1077-1078 Melikşâh'ın devlet idaresine dair açtığı yarışma üzerine yazılan bu eser, elli bir bölümden ibaret olup hükümdarların devlet idaresine dair uygulamalarını ve Büyük Selçuklu sultanlarına tavsiyelerini içermektedir. Ayrıca bu eser sadece devlet adamlarına nasihat vermekle yetinmemiştir. Devlet teşkilatında ve devletle ilgili konular hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Nizâmülmülk Selçuklu Devleti içerisinde meydana gelmiş siyasi, kültürel ve dinî olaylardan da bahsederken, aynı zamanda eserinde Bâtınîlere geniş yer ayırmış ve onların faaliyetlerine ışık tutmuştur. İbn Bîbî, Alâeddin Keykubad'ın okuduğu kitaplar arasında Siyerü'l-Mülûk'u de zikretmiştir. Bu durum, söz konusu eserden Türkiye Selçuklu sultanlarının da faydalandığını göstermektedir¹⁹.

Eflâkî Ahi Natur'un oğlu ve Bedreddin Tebriz'in öğrencisidir. Ahmet Eflâkî zamanının birçok ilmini öğrenmiş ve özellikle yıldızlar ilminde büyük şöhret kazandığı için halk arasında Eflâkî mahlasıyla anılmıştır. Birçok gezi yapmış olan Eflâkî, Moğol hükümdarlarından Keygatu'nun Konya'ya gelişi sırasında (1291) o da buraya gelerek Sultan Veled'i ziyaret etmiş ve daha sonra Ulu Arif Çelebi'ye kapıldığı için de Arifi mahlasıyla anılmıştır. Eflâkî "Menâkıbü'l-Ârifin"²⁰ adlı eserini Şeyh Ulu Arif Çelebi'nin isteğiyle başlatmış ve otuz beş yılda tamamlamıştır. Bu eser, Türk kültür tarihinin en önemli kaynakları arasında yer alır. Türkiye Selçuklu Devleti'nden az da olsa bahseden eserde daha çok Mevlana Celaleddin-i Rumî ve çevresindekileri anlatan bir menakıpnâme'dir. Mevlana'nın ölümünden sonraki dönemleri de anlatan eserde Mevleviliğe dair bilgiler verilirken, XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki toplumsal, siyasi ve dinî yaşama dair önemli konulara da değinilmiştir²¹.

B. Araştırmalar

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz kaynakların dışında çalışmamızın içindeki konu başlıklarını doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren eserler şunlardır. Osman Turan'ın *Moğollar Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti*²², *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti*²³, *Selçuklular Zamanında*

¹⁷ Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih*, II. Cilt 5. Cüz (Selçuklular Kısmı), (Neşr. Ahmet Ates), TTK Yay., Ankara 1999.

¹⁸ Nizâmü'l-mülk, *Siyerü'l-Mülûk (Siyâsetnâme)*, (Be ihtimâm Hubert Darke), Tahran 2535 (1976), (Türkçe terc., Mehmet Altay Köymen), Ankara 1999.

¹⁹ Nizâmü'l-mülk, 1999: 1-2

²⁰ Semsü'd-dîn Ahmed Eflâkî el-Ârifî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, (Nesr. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2011.

²¹ Eflaki, 2011: 7

²² Osman Turan, *Moğollar Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti*, Boğaziçi yay., Ankara, 1944.

²³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti*, Ankara, 1999.

*Türkiye*²⁴ ve *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*²⁵ adlı kitaplarına çalışmamızda sıklıkla başvurduk. İbrahim Kafesoğlu'nun *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*²⁶ ile Nesimi Yazıcı'nın *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*²⁷ eserlerine Büyük Selçuklu Devleti ile ilgili, ilgili konularda yararlandık. Erdoğan Merçil'in *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*²⁸ adlı kitabından özellikle kavramların açıklanmasında ve Alptekin Yavaş'ın "Kubadabad Sarayı'nda Bulunan Kemer ve Askı Tokaları"²⁹ ile Mehmet Çayırdağ'ın "Gevale Kalesi Kazı Çalışmaları"³⁰ adlı makalelerinden çalışmamızın birinci bölümü olan saraylar kısmında faydalandık. Zekeriyya Kitapçı'nın *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları* ile Emine Uyumaz'ın *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler* ve Mehmet Altay Köymen'in 3 cilt olan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*³¹ adlı kitaplarından istifade ettik.

Özbay Güven'in *Türklerde Spor Kültürü*³² adlı eseri özellikle çalışmamızın son kısmı olan sporun eğlenceyle ilişkisi bölümünde konumuza kolaylık sağlamıştır. Salim Koca'nın *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*³³, Ali Sevim'in *Anadolu'nun Fethi Selçuklu Dönemi*³⁴ ve Ali Sevim-Erdoğan Merçil'in *Selçuklu Devri Tarihi*³⁵ isimli çalışmalarından faydalandık. Bunların haricinde konumuzla ilgili olarak mevcut araştırmalardan olabildiğince istifade ettik. Yukarıda bahsettiğimiz eserlerin dışında kullandığımız kaynakların listesine de kaynakça kısmında yer verdik.

Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devletinde saray bezmlerine geçmeden evvel devletlerin tarihsel kökeni, kuruluşu ve yıkılışına kadar geçirdiği evreleri bilmek bizim o dönemdeki eğlence kültürünü anlamamız açısından faydalı olacaktır. Ayrıca Türklerde yapılan eğlencelere değinilerek (İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra) Selçuklu Devletleri'nin (Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti) bezm anlayışını kavramamız bize katkı sağlayacaktır.

II. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ

Büyük Selçuklu Devleti dört büyük Türk hükümdarlığından biridir³⁶. Ayrıca dört büyük İslam İmparatorluğunda³⁷ üçüncüsüdür. Sınırları doğuda günümüzdeki Afganistan, batıda Marmara

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ankara, 1971.

²⁵ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara, 1988.

²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014

²⁷ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

²⁸ Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁹ Mehmet Çayırdağ, "Gevale Kalesi Kazı Çalışmaları", Uluslararası XVII Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 2001, s. 1-6.

³⁰ Alptekin Yavaş, "Kubadabad Sarayı'nda Bulunan Kemer ve Askı Tokalar", *Turkish Studies*, 7/3, Ankara, 2012.

³¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.I-II-III, TTK yay., Ankara, 2011.

³² Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara, 1995.

³³ Salim Koca, *Selçuklu Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan yayınları, Ankara, 2010.

³⁴ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklu Dönemi*, TTK yay., Ankara, 2010.

³⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK yay, Ankara, 1995.

³⁶ Hiyungnu, Göktürk, Selçuklu, Osmanlı.

³⁷ Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı.

Denizi ve Ege kıyıları, kuzeyde Kafkaslardan, güneyde Mısır'a kadar uzanmakta yani, Afrika dışındaki bütün İslam dünyasını içermekteydi³⁸.

Selçuklular, Oğuzların Kınık boyuna mensuptur. Dukak (Tukak), Selçukluların atası olarak bilinmiş ve güçlü kuvvetli yapısı nedeniyle kendisine Oğuzlar arasında Demir Yaylı lakabı verilmiştir. Dukak (Tukak), Oğuz Yabgu Devleti'nde Yabgu'dan sonra gelen önemli bir siyasi ve askeri göreve sahip kişidir. Dukak'ın ölümünden sonra Selçuk genç yaşlarda Oğuz Yabgusu tarafından Subaşıllığa (Ordu Komutanlığı)'na atanmış, ayrıca Kınık boyunun da beyi olmuştur³⁹. Bir gün Selçuk, Yabgu'nun sarayına girerek Hatun, çocukları ve öteki devlet ileri gelenlerinin önünden geçerek Yabgu'nun yanına oturmuştur. Onun bu hareketini, başta Hatun olmak üzere devlet erkânı "bir saygısızlık" şeklinde nitelendirmiştir. Bu nedenle çok geçmeden devlet adamlarının ve Hatunun da kışkırtmasıyla Selçuk'a cephe alarak onu bertaraf etme işine girişmişlerdir⁴⁰. Durumun ciddiliğini fark eden Selçuk, aile bireyleri ve Kınık boyuna mensup küçük bir Oğuz birliğiyle Yenikent'ten ayrılıp Cend'e göç etmek zorunda kalmıştır. Selçuk, kısa zamanda esasen Yabgu Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıf olduğu Cend'i ele geçirmiş ve burada küçük bir beylik kurmuştur. Selçuk, bir süre sonra Kınık boyu ileri gelenleriyle bir toplantı yaparak içinde buldukları şartları tartışıp değerlendirmiş: "*Biz göç edip yerleştiğimiz bu ülkede hâkim din haline gelen İslamiyet'i kabul etmek zorundayız, aksi takdirde bir devlet halinde büyüyüp gelişemeyiz*" demiştir⁴¹. Uzun müzakerelerden sonra Selçuk, başka bir şehirden İslam dinini öğretmesi için bir din bilgini (fakih) gönderilmesini istemiştir. Böylece Selçuk ve beraberindeki Oğuzlar, İslamiyet'i kabul etmişlerdir⁴². Selçuk, Cend'de hâkim olduktan sonra Karahanlı-Samanoğulları mücadelesi esnasında, buradaki gücün temsilcisi olmuşlardır⁴³. Bu şartlarda Karahanlılar karşısında zor durumda kalan Samanoğulları Selçuk'un beyliğini tanımak zorunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra Samanoğlu hükümdarı Nuh, Karahanlı hükümdarı Buğra Han'a karşı Selçuk'tan yardım talebinde bulunmuştur. Selçuk, büyük oğlu Arslan (İsrail)'in kumandasında Samanoğullarına yardımcı bir birlik göndererek bu isteğe cevap vermiştir. Bu sayede Samanoğulları, Karahanlıları yenilgiye uğratmıştır. Bu başarının üzerine Samanoğulları Maverâünnehir'e bağlı Nur ilçesini Selçuklulara yurt olarak vermişlerdir⁴⁴. Karahanlı sınırı yakınındaki bu ilçeye Arslan'a bağlı Oğuzlar, Maverâünnehir'e gelip yerleşmişlerdir. Bu bölgeye yerleşmelerinde Oğuzların baskısı, hanedanlar arası mücadeleler, iklim değişiklikleri, otlakların yetersiz gelmesi, salgın hastalıklar ve Karahanlı Devleti'nin güçlenerek bölgede hâkim bir güç haline gelmeleri gibi sebepler etkili

³⁸ Köymen, 2011: I, XIII

³⁹ İbnü'l-Esir, 1986: IX, 322

⁴⁰ Köymen, 2011: I, 13; Sevim-Merçil, 1995: 16

⁴¹ Köymen, 2011: I, 13

⁴² Köymen, 2011: I, 15-16

⁴³ Köymen, 2011: I, 18

⁴⁴ Köymen, 2011: I, 18; Sevim-Merçil, 1995: 17

olmuştur⁴⁵. Selçuk Bey Maverâünnehir'e gelmeden vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. Selçuk'un Mikail ile Arslan, Yusuf Yınal ve Musa İnanç adlarında dört oğlu vardır⁴⁶.

Selçuk'tan sonra beyliğin başına Arslan Yabgu geçmiş ve Oğuz devlet teşkilatına uygun biçimde yabgu⁴⁷ unvanını almıştır. Arslan Yabgu döneminde, dedeleri Selçuk'un ölümünden sonra Tuğrul ve Çağrı Bey'ler, Yınalılar, ve Musa İnanç Bey de Maverâünnehir'deki Nur ilçesi yörelerine gelip yerleşmişlerdir. Selçuklular, Maverâünnehir bölgesinde Karahanlılar ve Gazneliler arasında sıkışıp kalmıştır. Bu durum yeni yerleşim yerleri arama zorunluluğu getirmiş ve bu dönemde Anadolu'ya ilk akınlar gerçekleşmiştir.⁴⁸.

Gazneliler Arslan Yabgu'yu yakalayıp hapsedmişlerdir. Arslan Yabgu'nun burada ölmesinden sonra yönetime Tuğrul ve Çağrı Beyler geçmiştir. 1038'de cereyan eden savaşta, Gazneli ordusu yenilgiye uğramış Horasan kesin olarak Selçuklu idaresine girmiştir. Devletin başında olan Tuğrul Bey Nişâbur'u merkez edinmiştir. 1038 Mayıs'da kazandıkları zafer, Selçukluların bağımsız bir devlet kurmalarının yolundaki çok önemli bir merhaleyi oluşturmaktadır⁴⁹. Gazneli ve Selçuklu orduları 24 Mayıs 1040'da⁵⁰ üçüncü kez karşı karşıya gelmiş, Dandanakan'daki çarpışmalar sonucunda Gazne ordusu büyük bir hezimete uğramıştır. Tuğrul Bey, savaşın son günü Cuma namazından sonra, sultan ilan edilmiştir. Özellikle halifeye damat olması Bağdat'a gidip halife tarafından "Melikü'l-Maşrik ve'l-Mağrib" (doğunun ve batının hükümdarı ilan edilmesi), Ebu Tâlib künyesi ve Rüknu'd-Dîn lakabı verilmesi dönemin dinî-siyasi nüfusu bakımından önemlidir⁵¹.

Selçuklular Dandanakan Savaşı'ndan sonra hem büyük bir zafer kazanmış hem de bağımsız bir devlet haline gelmiştir.⁵². Selçuklular Türk ve dünya tarihi açısından önemli sonuçlar getiren bu zaferden sonra, Merv kentinde Büyük Kurultay'ı toplamışlardır. Kurultayda Türklerin İslamiyet öncesi dönemde de sahip oldukları Türk cihan hâkimiyeti fikri doğrultusunda doğuda ve batıda fetihlere başlamışlardır.

Tuğrul Bey (1040-1063) Döneminde değişik Selçuklu kumandanları eliyle 1040'da Herat, 1041'de Sistan, 1051'den itibaren Kirman ve Umman fethedilerek devletin sınırları içine katılmıştır.

⁴⁵ Köymen, 2011: I, 14

⁴⁶ Köymen, 2011: I, 15

⁴⁷Yabgu devlet yönetiminde kağandan sonra gelen en üst düzey yönetici anlamındadır. Oldukça eski bir unvan olduğunu Oğuzname'de Oğuz'un dedesi için yabgu unvanının kullanılmasından anlıyoruz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tezcan, 2012: 305-342

⁴⁸ Turan, 1998: 21

⁴⁹ Yazıcı, 2002: 210

⁵⁰ Köymen, 2011: III, 29

⁵¹ Sümer, 2004: 342-344

⁵² Yazıcı, 2002: 211

Bu dönemde Rey başkent yapılmıştır⁵³. İlk Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey'in önderliğinde gerçekleştirilen fetihler, dünya ve bilhassa Orta-Doğu tarihi açısından önem taşımaktadır.

Sultan Tuğrul Bey'in ölümünden (Eylül 1063)⁵⁴ sonra Selçuklu yönetimine 26 Nisan 1064'te Alparslan (1064-1072) geçmiştir⁵⁵. Sultana, Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah tarafından "Şehinşahü'l-Azam, Melikü'l-Arap ve'l-Acem" gibi lakap ve unvanlar verilmiş, Ona halife tarafından kılıç, hilat, sancak ve çok sayıda değerli hediyeler gönderilmiştir⁵⁶. Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya akınlar sürdürülmüş, Ani Kalesi de ele geçirilmiştir. Bu dönemin en önemli olayı şüphesiz Bizans ile yapılan Malazgirt Savaşı'dır (26 Ağustos 1071). Malazgirt Meydan Savaşı sonunda Sultan Alparslan, başta Bağdat Abbasi halifesine ve diğer bütün İslam memleketleri hükümdarlarına fetihnâmeler göndererek zaferini müjdelemiştir⁵⁷. Malazgirt Savaşı, Türk ve Dünya tarihinin dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bu zaferle Bizans'ın bütün maddi imkânları kullanılarak hazırlanmış olduğu büyük ordusu dağıtıldığı için zaferden sonraki yıllarda, Türk birlikleri kayda değer bir direnişle karşılaşmadan Anadolu içlerine, Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar ilerleyebilmişlerdir⁵⁸. Milli bir birlik olarak hareket eden Türkler, bu sefer akın amacıyla değil fethettikleri bölgelere yerleşme amacıyla akınlar gerçekleştirmişlerdir. Esasen zaferden sonra, yukarı Fırat'ta Erzurum merkez olmak üzere Saltuklular (1072-1202), aşağı Fırat'ta Erzincan-Şebinkarahisar şehirleri arasında Mengücekliler (1080-1228), Sivas başkent olmak üzere Orta Anadolu'da Danişmendliler (1080-1178), Bitlis ve Erzen'de Demleçoğulları (1084-1393), Van Gölü Havzası'nda Sökmenliler (Ahlatşahlar) (1110-1207), Diyarbakır'da Yıvaloğulları (1098-1183), Harput'ta Çubukoğulları (1085-1113) ve Hasankeyf, Mardin ve Harput merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu'da Artuklular (1102-1409) adlarında Türk devletleri kurulmuştur⁵⁹. Bu beylikler, Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde önemli roller oynamışlardır⁶⁰. Sultan Alp Arslan Türk fetih anlayışı ve zaferin bir sonucu olarak diğer Türk beylerine verdiği gibi Kutalmışoğullarına da görevler vermiştir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah Anadolu'ya giderek akınlara başlamış ve ilerleyen süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur (1073-1308). Zamanla güçlenen ve Anadolu'ya hâkim olan Türkiye Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki hamisi durumuna gelmiştir⁶¹.

Alparslan girişilen suikast sonucunda 1072'de vefat ettiğinde kırk beş yaşındaydı ve Merv'e defnedilmiştir⁶². Alparslan'dan sonra yerine ölmeden evvel veliaht tayin ettiği Melikşah (1072-1092)

⁵³ Sümer, 2004: 344-346

⁵⁴ Köymen, 2011: III,29

⁵⁵ Köymen, 2011: III, 31

⁵⁶ Togan, 1981: 191

⁵⁷ Turan, 2014: 101;Merçil-Sevim, 1995: 72

⁵⁸ Kafesoğlu, 1988: 526-530; Cahen, 1972: 99

⁵⁹Sütcü, 2013: 769-775

⁶⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaymaz, 1972: 259-268

⁶¹ Turan, 2014: 96

⁶² Turan, 1999: 190

tahta geçmiştir⁶³. Sultan Melikşah devlet merkezini İsfahan'a nakletmiş⁶⁴, onun döneminde Rey, Kudüs, Trablus, Şam, Suriye, Çoruh Vadisi, Trabzon'a kadar Karadeniz sahilleri, Buhara ve Semerkant'ın batı kolu, Hicaz, Yemen ve Aden bölgeleri alınmıştır⁶⁵. Büyük Selçuklu Devleti sınırlarını Çin'den Boğaziçi'ne, Akdeniz'e Kafkaslar'dan ve Aral Gölü'nden Hint Denizi ve Yemen'e kadar genişletmiştir. Sultan Melikşah, otuz sekiz yaşında 1092'de Bağdat'ta vefat etmiştir⁶⁶.

Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu hanedanına bağlı çok sayıda kişi değişik zaman ve mekânlarda farklı sebeplere dayanarak devleti ele geçirmeye teşebbüs etmiştir⁶⁷. Melikşah'ın ölümü sonrası eşi Terken Hatun, emirlerin biati ve Halife el-Muktedi (1075-1094)'nin de tasvibiyle, beş yaşındaki oğlu Mahmud'u tahta oturtma ve Bağdat'ta adına hutbe okutmaya muvaffak olmuştur (1092). Hanedan iç kavgaları ve parçalanmalar sürmüştü, Melikşah'dan sonra devletin başına Mahmud, Berkyaruk (1092-1104)⁶⁸, Muhammed Tapar (1105-1118)⁶⁹ ve Sancar (1118-1157)⁷⁰ Selçuklu tahtına çıkmışlardır⁷¹.

Berkyaruk tahta çıktıktan sonra Bağdat'a giderek Abbasi Halifesi el-Muktedi'den hutbede adının okunmasını istemiş, on dört yaşında olan Berkyaruk'un bu isteğini halife kabul etmek zorunda kalmıştır (1094). Sultan Berkyaruk 23 Aralık yirmi beş yaşında iken vefat etmiştir⁷².

Berkyaruk'un ölümünden sonra, babasının yerine geçen yeğeni Sancar'ın Sultanlığını kabul etmeyen Muhammed Tapar, tekrar Bağdat üzerine yürümüş ve ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan Büyük Selçuklu Sultanlığını ele geçirmiştir (1105)⁷³. Gerek Batıniler ve gerekse Haçlılarla mücadele etmiş olan Sultan Muhammed Tapar, dağılma sürecine girmiş olan Büyük Selçuklu Devleti'nin parçalanmasını, kısa zaman da olsa geciktirmiştir. Sultan otuz sekiz yaşında iken vefat etmiştir⁷⁴.

Muhammed Tapar'ın yerine oğlu Mahmud geçtiyse de Horasan Meliki Sultan Melikşah'ın küçük oğlu Sancar ona karşı çıkmıştır. Aralarında gerçekleşen Sâve savaşını Sultan Sancar kazanmıştır. Sultan Sancar, yeğenini, kendisini Büyük Selçuklu Sultan'ı tanıması şartıyla yeni kurduğu Irak Selçuklu Devleti'nin başına geçirmiş ve imparatorluk merkezini de Merv'e taşımıştır (1118)⁷⁵.

⁶³ Özaydın, 2004: 54-57

⁶⁴ Yazıcı, 2002: 224-225

⁶⁵ Köymen, 2011: III, 33

⁶⁶ Kafesoğlu, 1973: 188.

⁶⁷ Kafesoğlu, 1973: 190; Sevim, 2014: 89

⁶⁸ Özaydın, 1992: 514-516

⁶⁹ Özaydın, 2005: 579-581

⁷⁰ Özaydın, 2009: 507-511

⁷¹ Merçil, 2009: 365-380; Sevim, 2014: 90

⁷² Turan, 1999: 226

⁷³ Yazıcı, 2002: 232

⁷⁴ Merçil, 2009: 370; Sevim, 2014: 91

⁷⁵ Özgüdenli, 1988: 499

Sancar Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarıdır. Sultan, 9 Eylül 1141'de Katvan'da Karahitaylar'a karşı büyük bir yenilgiye uğramış, batıdan gelen Hristiyan baskısının artmasıyla birlikte devlet yıkılma sürecine girmiştir. Sancar'ın Oğuzların eline esir düşüp 1157'de⁷⁶ ölmesi üzerine Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları⁷⁷, Suriye Selçukluları⁷⁸ ve Türkiye Selçukluları varlıklarını bağımsız olarak sürdürmüşlerdir⁷⁹.

Büyük Selçuklu Devleti, varlığını sürdürdüğü coğrafyayı etkilemekle kalmamış, Anadolu ve Arap yarımadasını; tarihsel ve kültürel olarak da kendinden sonraki Türk ve İslam tarihini büyük oranda etkilemiştir.

Büyük Selçuklu Devleti Katvan yenilgisinden sonra tekrar toparlanamamıştır. Selçuklu varlığı ise farklı coğrafyalarda hüküm sürmeye devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkiye Selçuklu Devleti'dir.

III. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

Selçuk Bey öldükten sonra yerine Tuğrul ve Çağrı Beyler geçmiş, amcaları Arslan Yabgu'yu hapisten kurtarmak için bu iki kardeş herhangi bir şey yapmamıştır. Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış babasını kurtarmak için çok çaba sarf etmiş fakat 1035 yılında çabaları sonuçsuz kaldıktan sonra Anadolu'nun fethine bizzat katılmış, Tuğrul ve Çağrı beylerin yanında yer almıştır⁸⁰. Tuğrul Bey'in son döneminde anlaşmazlığa düşen Kutalmış isyan etmiş ve Alparslan'ın ilk döneminde 1063 yılında öldürülmüştür. Arslan Yabgulu Türkmenler Kutalmış'ın etrafında toplanmıştır. Bu kopmalar Arslan Yabgu'nun ölümünden sonra da büyümüş ve bu Türkmenler Doğu Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Tuğrul Bey'e tabi olan Kutalmış'la birlikte binlerce Türkmen'in olduğunu söyleyebiliriz⁸¹.

Kutalmış'ın dört oğlu vardır. Bunlar Süleyman Şah, Mansur, Devlet veya Dolat, Alp İleg veya Alp Yülük'tür⁸². Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra bu dört kardeş hapishaneye konulmuşlardır. Bunun en büyük sebebi olarak Arslan Yabgu'ya tabi olan Türkmenlerin Tuğrul Bey'e karşı çıkmaları ve Anadolu'ya göçmelerini gösterebiliriz. Bu anlaşmazlık uzun süre devam etmiş, Kutalmışoğulları 1062-63 yıllarında herhangi bir olaya katılmamışlardır. 1072 yıllarında Urfa-Bilecik bölgesinde

⁷⁶ Merçil, 2009: 370-371

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Müneccimbaşı, 2000: I; Merçil, 1989

⁷⁸ Müneccimbaşı, 2000: I; Sevim, 1983

⁷⁹ Köymen, 2011: II, 465

⁸⁰ Turan, 2014: 107

⁸¹ Kafesoğlu ve Turan arasında tartışmalara sebep olmuş, O. Turan, *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti*, adlı eseri ile *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde Arslan Yabgu'ya dayananailevi bir çekişmelerin olduğunu bir kısım Türkmenlerin (Yabgulu) Kutalmış tarafını tuttuğu görüşünü ileri sürmüştür. Kafesoğlu ise "Hangi Tarihte Kuruldu", adlı makalesinde bunun mümkünolamayacağını belirterek ana metinlerin eksik okunmuş olmasından kaynaklandığını savunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ateş, 1965: 517-525

⁸² Bu şehzadelerin adları için ayrıca bkz. Yınanç, 1944: 186

görülmüşlerdir⁸³. Bunu şöyle yorumlamak gerekir: Bu durumda Malazgirt Savaşıyla Sultan Alparslan Türk fetih anlayışının gereği olarak diğer Türk beylerine yaptığı gibi Kutalmışoğulları da fetihler için görevlendirilmişlerdir. Kutalmışoğullarından da Alp İleg veya Devlet Sultan Alparslan tarafından Suriye ve Filistin'in fethi için memur edilmişlerdir. Ancak Atsız ile yapılan mücadeleyi kaybetmişler ve esir düşmüşlerdir⁸⁴. Antakya'da bulunan Süleyman Şah esaret altındaki kardeşlerinin iade edilmesi için Sultan Melikşah'a herhangi bir müracatta bulunmamış veya buna cesaret edememiştir. Geriye kalan iki kardeş (Süleyman Şah ve Mansur) bu bölgede başarılı olamayacağını düşünerek kendisine tabi Türkmenlerle⁸⁵ bu bölgeyi terk etmiş, Tarsus ve Toroslardan Konya'ya doğru hareket etmiştir. Bunlar 1074 yıllarında Konya'da Gevale Kalesi'ni (Takkeli Dağ) ve çevresini almışlar ve burada kısa bir süre kalmışlardır⁸⁶. Daha sonra Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Akşehir'den Sakarya Ovası'na, oradan İznik'e kadar giderek, İznik'i ele geçirmiş (1075) ve kendisine payitaht yapmıştır⁸⁷.

Bu dönemde Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklardan yararlanan Süleyman Şah, devletin sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yönlerine doğru genişletmiştir. Kısa zamanda Bursa ve çevresinden başka Kocaeli yarımadasını ele geçirerek Üsküdar ve Kadıköy'e kadar ilerlemiştir. Hatta Bizans'ın Anadolu kıyısındaki topraklarında gümrük daireleri kurarak boğazdan geçen gemilerden vergi almaya başlamıştır⁸⁸.

Süleyman Şah Suriye ve Filistin Meliki Tutuş ile Aynu Seylem yöresinde yaptığı savaşta yenilgiye uğrayarak, 5 Haziran 1086'da hayatını da kaybetmiştir⁸⁹. Süleyman Şah Antakya seferine gitmeden hemen önce devlet işlerini yürütmek için Emir Ebul Kasım'ı İznik'te bırakmıştır. Sultanın ölüm haberini alan Emir Ebul Kasım yönetimi kendi tekeline almıştır⁹⁰.

Süleyman Şah'ın ölümüyle Türkiye Selçuklu Devleti, 1086-92 yılları arasında altı sene hükümdarsız kalmış, ancak önce emir Ebul Kasım, sonra da Ebul Gazi devlet işlerini yürütmüşlerdir. Melikşah'ın ölümüyle birlikte ortaya çıkan taht kavgaları esnasında Kılıçarslan, kardeşi ile birlikte 1093 yılında İznik'e gelmiştir⁹¹. Bizans kuvvetlerinin kuşatması altındaki şehirde bulunan Ebul Gazi,

⁸³ Üs olarak kullanılan Birecik, Diyarbakır- Urfâ arasında bir bölgedir. Reşidü'd-din Fazlullah,2010,28

⁸⁴ Turan, 1971: 48; Sevim, 1983: 46

⁸⁵ Turan, Süleyman Şah'ın 50 000 çadır halkı ile göç ettiğini yazmaktadır. Ayrıca Osman Turan, Ertuğrul Gazi'nin atası Süleyman Şah'ın, Selçuklu Süleyman Şah ile karıştığı veya birleştiği, bunun için Ertuğrul Gazi'nin atası Süleyman şah hakkındaki rivayetlerin tamamıyla Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı işaret ettiğini belirtmektedir. Turan, 1971: 82.

⁸⁶ Turan, 1971: 54

⁸⁷ Kafalı, 2002: 181; Köymen, 1993: 177

⁸⁸ Turan, 2014: 95; Sevim-Merçil, 1995: 422-423

⁸⁹ Turan, 2014: 95; Sevim-Merçil, 1995: 426

⁹⁰ Atçeken-Bedirhan, 2004: 110; Sevim, 2014: 112

⁹¹ Demirkent, 1996: 15; Sümer, 2009: 381

şehrin yönetimini kendisine teslim etmiş ve Sultan unvanıyla tahta çıkan Kılıçarslan, Ebul Gazi'nin yerine Emir Muhammed'i İznik askeri kumandanlığına getirmiştir⁹².

Kılıçarslan Döneminde Bizans gemileri aracılığıyla Anadolu'ya gelen Haçlılar, Bizans birlikleriyle beraber Türkiye Selçuklu Devleti başkenti İznik'i kuşatıp sıkıştırmaya başladılar, Kılıçarslan Haçlı ordusunu engellemeyi başaramayınca vur-kaç taktiğiyle Konya'ya kadar ilerlemiştir⁹³. Daha sonra topraklar genişletilmiş, ancak bu gelişmeyle Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet sahasına komşu olunmuştu. Musul'a hâkim olma konusundaki ihtilaf silahlı çatışmaya dönüştü. Büyük Selçuklu Emiri Çavlı'nın Artukoğlu İlgazi ve Suriye Meliki Rıdvan'ın ordusuyla Kılıçarslan Habur Irmağı yakınlarında karşı karşıya gelmiştir. Kılıçarslan bu savaşta yenilgiye uğramış, atının ve kendi zırhlarının ağırlığı nedeniyle yoğun ok saldırısından korunmak için girdiği Habur Irmağı'nda boğularak 13 Haziran 1107 tarihinde vefat etmiştir⁹⁴.

Sultan Kılıçarslan'ın ölümünü ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin ciddi bir sarsıntı geçirmesini bir fırsat olarak göre Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, hemen harekete geçerek Edremit-Antalya arasındaki memleketleri işgal etmiştir. Civarda oturan Türkleri de kıyıya tabi tutmuştur. Bizans saldırısından kurtulabilen Türkler, yas alameti olan siyah elbiseler giyerek Türkiye'nin iç bölgelerine gitmek zorunda kalmışlardır. Bu sırada Sultan I. Kılıçarslan'ın oğlu Şehinşah, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Muhammed Tapar'ın yanında bulunduğu esnada, sultanın emriyle veya ondan kaçarak Türkiye'ye gelip, önce Malatya, sonra da Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü sultanı olarak tahta oturmuştur⁹⁵. Ancak kısa süre sonra Kılıçarslan'ın diğer oğlu Mesud (1116-1155) kayınpederi Danişmentli Emir Gazi'nin yardımı ile Şehinşah üzerine yürümüştür⁹⁶. Şehinşah'ın kumandanlarının da kendisine katılmasıyla, Sultan Mesud başarıya ulaşmış ve Konya tahtını ele geçirmiştir. Bir süre siyasi hükümlerlik Danişmendlerin elinde bulunmuş olsa da Danişmentli Melik Muhammed'in 1143 de ölümü üzerine bu durum sona ermiştir⁹⁷. Bu esnada Bizans tahtına oturan Manuel, Selçukluları Anadolu'dan atmak için yeni bir sefer düzenlemiştir. Selçuklu başkentini kuşatmıştır. Şehri almadığı gibi bu arada İstanbul'a ulaşan Haçlı birliklerini duyunca, Mesud ile anlaşma yaparak geri dönmüştür⁹⁸. Kısa bir süre sonra hastalanan sultan, öleceğini düşünerek devleti üç oğlu Kılıçarslan, Şehinşah ve Dolat (Devlet) arasında paylaşmıştır. Ancak seferlerinde daima yanında götürdüğü Elbistan Meliki Kılıçarslan'ı Selçuklu tahtına oturtarak ve diğer iki oğlunu ona tabii kılmıştır⁹⁹.

⁹² Demirkent, 2001: 386-399; Demirkent, 1996: 15

⁹³ Sümer, 2009: 381; Demirkent, 2002: 655

⁹⁴ Turan, 1971: 225; Sevim, 2014: 118

⁹⁵ Kemaloğlu, 2011: 7; Sevim, 2014: 119

⁹⁶ Kesik, 2003: 548

⁹⁷ Kesik, 2002: 543

⁹⁸ Küçüksipahioğlu, 2002: 687

⁹⁹ Sevim-Merçil, 1995: 441; Atçeken-Bedirhan, 2004: 150; Turan, 2014: 141

Sultan Mesud'un ölümünden sonra yerine büyük oğlu II. Kılıçarslan geçmiştir¹⁰⁰. II. Kılıçarslan tahta geçtikten kısa bir süre sonra kardeşleri, Ermeni Prensi II. Thoras ve Bizans hükümdarı Manuel'in baskılarıyla mücadele etmiştir. Çaresiz bir duruma düşen Kılıçarslan bütün siyasi faaliyet ve entrikaların merkezi konumunda olan İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. İmparator Manuel sultanı büyük bir merasimle karşılayarak 80 gün boyunca onu at yarışları ve eğlenceler düzenleyerek ağırlamıştır. 1162 yılında her iki tarafın dostuyla dost düşmanıya düşman olunacağı bir antlaşma imzalanmıştır¹⁰¹. Ancak bu anlaşma Bizans'ın saldırmasıyla bozulmuştur¹⁰². Tarihte Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) olarak bilinen savaşta, Türkiye Selçukluları büyük bir zafer kazanmış, bu zafer Haçlı Seferleri'nin yol açtığı sıkıntılı dönemin sonu ve ilerleme devrinin başlangıcı olmuştur¹⁰³. Bu zaferden sonra Anadolu kesin olarak Türk yurdu haline gelmiştir¹⁰⁴. Ömrü devamlı olarak savaş alanlarında geçen Sultan II. Kılıçarslan, artık ihtiyarladığından dolayı sefere çıkamaz olmuştur. Hükümdarın bu durumu, on bir oğlu arasında saltanat mücadelesini de beraberinde getirmiş ve bu durum üzerine Sultan memleketi on bir oğlu arasında pay etmiştir¹⁰⁵.

Daha sonraki dönemde II. Kılıçarslan'ın en küçük oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçmiştir¹⁰⁶. Rükneddin Süleyman Şah bu duruma razı olmamış, Saltanat için saldırıya geçmiştir. Kendisini desteklemeyen kardeşlerini yakalayıp öldürmüştür. Kendisiyle birlikte olan kardeşlerine de babalarının yerlerini vermiştir. Sonra kalabalık bir orduyla Konya'ya yürümüş, şehri kuşatmıştır. Gıyaseddin Keyhüsrev'i çok seven Konya halkı şehri bir ay süreyle korumuştur¹⁰⁷. Ancak Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşiyle giriştiği taht mücadelesini kaybetmiş İstanbul'a giderek Bizans İmparatorluğuna sığınmıştır¹⁰⁸. Kardeşini etkisiz hale getiren Rükneddin Süleyman Şah tahta oturarak (1196), Ermenileri yenilgiye uğratıp Torosların güneyine atmıştır.

Bizans'a sığınan Gıyaseddin Keyhüsrev çeşitli taht kavgalarını bertaraf ederek 1205 yılında 2. defa Selçuklu hükümdarı olmuştur¹⁰⁹. Bilhassa ticaretin gelişmesi için uğraşan Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı fethetmiş ve Türkiye'yi uluslararası ticaret yolunun merkezi konumuna getirmiştir¹¹⁰. 1211 yılında İznik İmparatoru Laskaris ile yapılan Alaşehir Savaşı'ı sonucunda şehit olmuştur¹¹¹.

¹⁰⁰ Turan, 2002: 566; Özaydın, 2001: 399-403

¹⁰¹ Atçeken-Bedirhan, 2004: 153

¹⁰² Çay, 1987: 78

¹⁰³ Eskikurt- Ceylan, 2015: 44-48; Altan, 2002: 633

¹⁰⁴ Turan, 1971: 173; Topraklı, 2010: 997-1012; Altan, 2002: 633

¹⁰⁵ Çay, 1987: 80

¹⁰⁶ Kaya, 2006: 42

¹⁰⁷ Aksaraylı, 2000: 68

¹⁰⁸ Kaya, 2006: 49; Sevim, 2014: 133

¹⁰⁹ Baykara, 1997: 355

¹¹⁰ Kaya, 2006: 95; Sevim-Merçil, 1995: 454

¹¹¹ Sümer, 2009: 381

Gıyaseddin Keyhüsrev'in ardından en büyük oğlu I. İzzeddin Keykavus 1211-1220 yılında Selçuklu tahtına geçmiştir. Fakat kardeşi I. Alaeddin Keykubat'ın buna karşı çıkmasıyla iki kardeş arasında mücadele başlamıştır. Kardeşini bertaraf etmek için üzerine yürüten I. İzzeddin Keykavus, Ankara Kalesi'ni kuşatmış ve Alaeddin Keykubat'ı Malatya yakınlarındaki Minşar Kalesi'ne hapsedmiştir. Keykavus onu öldürmek istediye de hocası Mecdüddin İshak buna engel olmuştur¹¹². Sultan Keykavus, arka arkaya Sinop (1214), ve Antalya (1216) gibi şehirleri fethederek, 3-4 yıl içerisinde devleti kuzeyde ve güneyde tabii sınırlarına ulaştırmıştır¹¹³.

1220 yılında ölen İzzeddin Keykavus'tan sonra kardeşi Alaeddin Keykubad (1220-1337) Selçuklu tahtına oturmuştur¹¹⁴. Türkiye Selçukluların en parlak döneminin yaşandığı bu tarihlerde Anadolu bir ticaret merkezi haline getirilmiş ve bu amaçla Alaiye fethedilerek Akdeniz kontrol altına alınmıştır¹¹⁵.

Türk ve Müslüman bir devlet olan Harzemşah Devleti'nin hükümdarı Celaleddin Harzemşah ile ilk başlarda ilişkiler oldukça olumluydu¹¹⁶. İki Türk devleti, 10 Ağustos 1230'da Yassıçemen Savaşı'nda karşı karşıya geldiler¹¹⁷. Selçuklular Yassıçemen Savaşını kazandıkları halde büyük zararlara uğramışlardır. Çünkü Moğollarla-Selçuklular arasında tampon bir bölge oluşturan Harzemşahlar bu savaştan sonra ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti sınırına dayanmış ve çok geçmeden Selçuklulara yönelik akınlara başlamıştır¹¹⁸. Alaeddin Keykubad 1237 yılında yediği bir av kuşundan zehirlenerek vefat etmiştir¹¹⁹.

Alaeddin Keykubat'ın vefatıyla II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçmiştir. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti giderek güç kaybetmiştir. Türkiye Selçukluları Babailer İsyanıyla zayıflamış ve Moğol tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır¹²⁰. 1242 yılında başlayan Moğol saldırılarını durdurmak isteyen Anadolu Selçuklu Devleti 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda büyük bir yenilgi almış ve Anadolu Moğol istilasına açılmıştır¹²¹. Bu olay, Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik adlı eserinde "*Kendisine işaret olunan Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev vakıası ve onun kargı yarasıyla askerlerin darmadağın olduğu ve bahçeden yol almaktan bıkip düştüğü yer olan Köseadağ'da Tatar'dan kaçmış ve Rum ikliminde bu tarihten (1243) kıyamete kadarki yıllara Baycu Yılı diyorlar*"¹²² şeklinde dile getirerek bu dönemin vahim durumunu ifade etmiştir. Bu süreçten sonra

¹¹² Sümer, 2001: 352

¹¹³ Kaya, 2006: 137; Koca, 2002: 580

¹¹⁴ Üremiş, 2005: 96

¹¹⁵ Uyumaz, 2002: 591

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taneri, 1977: 1-208

¹¹⁷ Atçeken-Bedirhan, 2004: 205

¹¹⁸ Balık, 2005: 155; Yassıçemen Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin, 2008: 55

¹¹⁹ Uyumaz, 2002: 595

¹²⁰ Ocak, 2000: 37-50

¹²¹ Turan, 1999: 431

¹²² Niğdeli Kadı Ahmet, 2009: 538

tahtta Selçuklu hükümdarları bulunmasına rağmen asıl yönetim Moğolların elinde kalmıştır. Selçuklu sultanları adeta Moğolların kuklası haline gelmiş ve devlet hızla çöküş sürecine girmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra tahta II. İzzeddin Keykavus geçmiştir¹²³. II. Keykavus 1249 yılına değin bağımsızlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde kardeşi IV. Rükneddin Kılıçarslan, Moğol Han'ı Güyük Han'dan aldığı yarlıkla Sivas'ta hükümdarlığını ilan etmiştir¹²⁴. Emir Celaleddin Karatay meydana gelen karışıklıkları çözmek için üç kardeşi (II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alaeddin Keykubad) aynı anda Sultan ilan etmiş, üçü adına hutbe okutup para bastırılmıştır¹²⁵. Bu şekilde 1249-1254 yılları arasında Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde ortak saltanat devri başlamıştır. Celaleddin Karatay ve II. Alaeddin Keykubad'ın vefatından sonra II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan anlaşmazlığa düşmüştür. IV. Kılıçarslan Moğol Han'ı Baycu'nun etkisiyle tahta oturtulmuştur. Baycu'nun 1257'de Anadolu'dan çıkmasından sonra II. İzzeddin Keykavus Konya'da tekrar tahta oturtulmuştur. Ardından Mengü Han'ın yarlığıyla ülke II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında paylaştırılmıştır. II. İzzeddin Keykavus Moğollara karşı mücadelesini sürdürmüş, ancak mutlak bir zafer kazanamayacağını anladıktan sonra mahiyetinde bulunan Türkmenlerle beraber İstanbul'a gidip Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'a sığınmıştır¹²⁶.

II. İzzeddin Keykavus'dan sonra başa geçen IV. Rükneddin Kılıçarslan liyakatsiz bir hükümdardı. Vezir Muineddin Pervane, Sinop'un kendisine mülk olarak verilmesine zorla razı olan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı Moğollar'a öldürtüp yerine onun çocuk yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev geçirmiştir¹²⁷. Bu yıllarda Moğolların entrikalarıyla mücadele eden Karamanoğlu Mehmed Bey, Eşrefoğulları ve Menteşe oğullarıyla ittifak yaparak hâkimiyet sahasını genişletmiş ve mücadelesine meşruiyet kazandırmak için II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olduğunu iddia eden Alaeddin Siyavuş'u (Cimri) Selçuklu Sultanı ilan etmiştir (1277). Ancak Alaeddin ile Karamanoğlu Mehmed Bey Moğol-Selçuklu kuvvetleri karşısında tutunamamışlar ve kısa aralıklarla öldürülmüşlerdir¹²⁸.

II. Mesud Abaka Han'ın onayını alarak önce Kayseri ardından Konya'da Selçuklu Sultan'ı olarak tahta çıkmıştır (1282)¹²⁹. Onun sultanlığı Anadolu halkı için bir umut ışığı olmuş ancak o da "gölge hükümdar" olmaktan ileri gidememiştir. Görüldüğü üzere, Kösadağ Savaşı'ndan sonra bazı başarılı devlet adamlarının yönetimi ile devlet rahat nefes aldı ise de; bu rahatlama kişilere endekli olduğu için bu durum uzun sürmemiştir. Son dönemde beyliklerin de ortaya çıkmasıyla beraber devlet

¹²³ Sümer, 2001: 355-357

¹²⁴ Atçeken- Bedirhan, 2004: 227; Sümer, 2009: 382; Sümer, 2001: 404-405

¹²⁵ Taneri, 1992: 251-252; Celaleddin Karatay ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Odabaş, 2013: 575-602

¹²⁶ Sümer, 2001: 355-357; Ayrıntılı bilgi için bkz. Bal, 2004: 50-58

¹²⁷ Atçeken- Bedirhan, 2004: 229; Kaymaz, 1970: 69; Kesik, 2007: 91-93

¹²⁸ Sümer, 2001: 360-361

¹²⁹ Kesik, 2004: 342-344; Sümer, 2009: 383

iyice zayıflamış II. Mesut'un 1308'de ölümüyle yaklaşık 230 yıl hüküm süren Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmıştır.

IV. TÜRKLERDE EĞLENCENİN TEMELLERİ

Tarihi oluşum içerisinde her toplum kendine ait bir yaşam tarzı meydana getirmiş ve bu tarzı kendinden sonraki nesiller devam ettirmiştir. Kültür de diyebileceğimiz bu olgu; o toplumda yaşadığı coğrafyadan, kendinden önceki ve iletişimde bulunduğu kültürlerden etkilenmiştir.

A. İslamiyet'ten Önceki Dönemde Eğlence

1)Araplarda

İslam'dan önceki Arapların kültürel hayatı içerisinde eğlenceye ayrıca değinmek gerekmektedir. Çünkü onların eğlence anlayışı içerisinde çok farklı ve renkli aktiviteleri bulmak mümkündür. İslam'dan önceki Araplar farklı sebeplerle kapalı ve açık alanlarda değişik şekillerde eğlenmişlerdir. Kapalı yerlerdeki eğlenceler genellikle kumar oyunları şeklindedir. Bu oyun daha ziyade kış gecelerinde ve zenginler tarafından oynanan bir oyundur¹³⁰. İslâm öncesi Arapların kapalı eğlence mekânlarından diğeri ise meyhanelerdi. Bu mekânlar bol miktarda içkinin tüketildiği, bunun yanında müziğin her çeşidinin sunulduğu, rakkasların halkı eğlendirdiği mekânlardı. Kültürel yaşamın önemli bir kesitini oluşturan meyhaneler sıradan insanların oldukça rahat gittiği mekânlar olmaları sebebiyle eğlence sektöründe en çok rağbet gören yerlerin başında gelmekteydi¹³¹. Ayrıca, Araplar kabile reisinin seçilmesi, düğün, seferden öncesi ve sonrasında, yıl dönümleri gibi özel günlerde, zenginlerin konaklarında düzenlenen ziyafetlerde ve halkın eğlenmesine açık olan meyhanelerde şarkılar dinlemekte çalınan müzik eşliğinde dans eden rakkasları seyretmekteydiler. Arapların musikiyi sevmesinin arkasında onların şiire, edebiyata olan düşkünlüklerinin yattığı şüphesizdir.¹³²

İslamiyet'ten önceki dönemde eğlence hayatının en güzel örneklerinin sunulduğu yerlerin başında Gassânî, Hire ve Yemen hükümdarlarının sarayları, kabile reisi veya eşrafın konakları gelmektedir. Eğlence mekânlarındaki görevlilerin birinci vazifeleri hükümdarlarını ve onların misafirlerini eğlendirmek olan müzisyenler, şarkıcılar ve rakkaslar bulunmaktaydı. Mesela; Gassânî emiri Cebele b. Eyhem'in kasrında beşi Doğu Roma kökenli, beşi Hireli olan on mutribenin şarkılar söylediği, Doğu Romalı şarkıcıların kendilerine has müzik aleti olan bariton çaldıkları, Hireli ve Doğu Romalı mutribelerin ise ayrıca kendi ülkelerine özgü şarkılar da söyledikleri rivayet edilmektedir. Hükümdar köşklerinde görülen müziğin bir benzerini Mekke şehrinde de görmek mümkündür. Burada

¹³⁰ Çağatay, 1957: 127

¹³¹ Bozkurt, 1997: 42-43

¹³² Pırlanta, 2015: 640

eşrafın kendilerine ait köle şarkıcıları bulunmaktaydı. Bunlar hem efendilerini hem de onların misafirlerini söylemiş oldukları güzel şarkılarla eğlendirmektedirler¹³³.

İslamiyet'ten önceki Araplarının eğlenme şekillerinden birisi de şiirdir. Araplar şiiri kabilelerinin şânını devam ettiren en büyük vasıta olarak görmekteydi. Bu sebeple onlar kendi kabilelerinden hünerli bir şairin çıkmasını istemektedirler. Bu isteklerinin gerçekleşmesi Araplar için bir bayram olarak algılanmaktaydı. Böyle bir durum vuku bulunduğu zaman diğer kabilelerden tebrik ziyaretleri gerçekleşir, herkesin katıldığı ziyafetler verilir, müzik eşliğinde şarkılar söylenip danslar edilirdi. Yani şiir eğlencenin değişmez bir parçasıydı. Bu nedenle Ukaz ve Zü'l-mecâz gibi panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenmekteydi. Bu yarışmalar halka açık bir şekilde yapılmakta ve müsabakalara herkes katılmaktaydı¹³⁴.

İslamiyet'ten önceki Arapların eğlenme vasıtalarından bir diğeri de bayram, düğün, sünnet gibi özel günlerde gerçekleştirdikleri görsel sanatlarla seyircileri eğlendiren dansçı veya oyunculardır. Bunlar o dönem Arap toplumu için eğlence hayatının önemli bir ögesini oluşturmaktaydı.¹³⁵ Ayrıca bu dönemde Araplar sporu eğlenceyle birleştirerek ayrılmaz bir bütün haline getirmişlerdir. Spor genellikle bayram, düğün, sünnet, hastalıktan kurtulma, zafer gibi özel günlerde tertip edilen kutlamalarda yapılırdı. İslamiyet'ten önceki dönem Araplar arasında genel olarak bilinen spor dalları güreş, halter, yüzme, binicilik, atıcılık, avcılık ve koşuculuktur. O dönem insanların günlük hayatında savaş önemli bir yer tuttuğundan dolayı spor dallarının çeşitliliği savaşa hazırlanma faaliyetleriyle paralellik göstermektedir. Mesela; atıcılık, binicilik, avcılık, halter gibi spor dalları seferden önce savaşa hazırlanmak için hem güzel bir egzersiz olmakta hem de müsabaka ve özel günlerde kutlama şeklinde yapıldığında halkın izlemekten hoşnut olduğu bir eğlence vasıtasına dönüşmekteydi¹³⁶.

Medineliler ise İran toplumunun etkisiyle bayram kabul ettikleri Nevruz ve Mihrigan günlerinde eğlence düzenlerlerdi. Yine düğünlerde def çalılıp şarkı söyleme ve halka açık ziyafet verme yanında şeker, hurma gibi şeylerin halkın üzerine serpilmesi ve bunun kapışılması şeklinde uygulanan başka bir eğlence türüne daha yer verildiği görülmektedir¹³⁷.

2) Türklerde

Türkler eski dönemlerden beri varlıklarını sürdürmüşler ve farklı coğrafyalara kendi kültürlerini götürmüşlerdir. İslamiyet'ten önceki Türklerde özellikle düğün ve sünnetlerde düzenlenen

¹³³ Pırlanta, 2015: 640

¹³⁴ Pırlanta, 2015: 643

¹³⁵ Bozkurt, 1994: 493-494

¹³⁶ Akyüz, 2012: 10-11

¹³⁷ Bozkurt, 1994: 495; Çağatay, 1957; 87

eğlencelerde müzik ve halka açık ziyafet bir arada görülür, yemekli olan bu eğlencelere toy¹³⁸ adı da verilirdi. Türkler cülus, av, nişan, düğün, sünnet, bayram, karşılama, uğurlama, elçilik, seferden önce veya seferden sonra, ant verme veya öç alma gibi nedenlerle toy düzenlerlerdi. Ozanlar bu şöenlerde sazlarıyla çalıp söyleyerek halkı eğlendirirler ve eğlenceler mahiyetine göre günlerce devam ederdi. At yarışları, gülle atma, güreş, çeşitli top oyunları ve sürekl avları eski Türklerin başta gelen eğlenceleriydi¹³⁹.

Eski Türklerin tertipledikleri eğlencelerde mevki sırasına göre kimin nereye oturacağı önceden bellidir; mevki yüksek olanlar başköşeye, diğerleri ise yine aynı sıra göz önünde bulundurulurak bu kişiye yakın veya uzakta olacak şekilde kendilerine ayrılan yere otururdu¹⁴⁰. Bu düzene Orun (mevki) denir ve hükümdarın sofrasında bulunan yemekten devlet erkânının ve boy beylerinin alacakları payın belirlenmesine ise ülüş (pay) denirdi. Eski Türk devlet geleneğinde hükümdarın ve devlet erkânının oturacakları ve bulunacakları mevki, orun ile tespit edilmiştir. Türklerde bütün kurultay, kengeş ve törenler yemekli olarak toy şeklinde düzenlenmiştir¹⁴¹. Oğuz boylarının Türkmenlerin geleneklerine göre, her boyun oturacak yeri, “damga”sı, “ongun”u ve hatta eğlence için kesilecek hayvanın etinden alacak payları da Oğuz Kağanın oğlu “Gün Han” tarafından hükümdarlık alameti olarak belirlenmiştir¹⁴². Nitekim Eski Türk devletinde tahta oturacak hükümdarla birlikte diğer bütün devlet erkânının yeri ve sırası, mevki ve pay düzeni ile tespit edilmiş ardından protokolün bir parçası olarak toylar düzenlenmiştir.

Orta Asya topraklarında kurulan Asya Hun İmparatorluğunda toylar Mete Han (MÖ 209-174) dönemine kadar geriye gitmektedir. Mete Han devrinde dinî ayinlerin yapıldığı, halkın nüfusunun ve hayvan sayısının belirlendiği ve devlet işlerinin görüşüldüğü üç büyük kurultay düzenlenmekteydi¹⁴³. Bu toplantılar ayın beşinci günü olan “wu” günü yapıldı¹⁴⁴. Kabile reislerinin katıldığı bu toplantılar bir bayram havasında olup eğlenceler düzenlenirdi. Yine Hun Türkleri tarafından beşinci ayda yani ilkbaharda “Lung-Cıng” adı verilen yerde topluca halka açık büyük bir bayram yapılmaktaydı¹⁴⁵. Bu bayramda hem inançla ilgili gelenekler yerine getirilmekte, hem de çeşitli eğlenceler düzenlenmekteydi. Bayramın toy kısmında, Türklerin en çok sevdikleri spor türü olan at yarışları tertip edilmekte ve bu yarışlar sekizinci ayda tekrarlanmaktaydı¹⁴⁶.

¹³⁸ Toy kelimesi “meclis-toplantı “Devlet Meclisi” anlamına gelmektedir. Kelimenin bir diğer ve yaygın anlamı da “bayram, ziyafet ve eğlenceli yemeklerdir”. Toy ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kafesoğlu, 2007: 248

¹³⁹ Bozkurt, 1994: 495

¹⁴⁰ Çıblak, 2005: 166

¹⁴¹ Koçak, 2011: 33

¹⁴² İnan, 1998:241

¹⁴³ Kafesoğlu, 2007: 246

¹⁴⁴ Seyitdanlıoğlu, 2009:3

¹⁴⁵ Seyitdanlıoğlu, 2009: 4; Mandaloğlu, 2012: 219

¹⁴⁶ Koca, 2002: 1

Aynı şekilde Göktürk Devletinde de toplantılar düzenlenirdi. Yılın beşinci ayında ilkbaharda yapılan ve halkın da iştirak ettiği, bu toplantılar aynı zamanda bayram gibi eğlencelere sahne olur, at yarışları düzenlenir, şarkılar söylenir, kımız denilen içki bol miktarda tüketilirdi¹⁴⁷.

Uygurların da devlet işlerinin görüşüldüğü bir meclisi vardı. 450 yılında Uygur Türklerinden beş grup bir araya gelerek, Çin'in kuzeyinde büyük bir toy yapmışlar, onlar bu toy da önce Gök Tanrı'ya kurban sunmuşlar, sonra da şarkılar söyleyerek eğlenmişlerdir¹⁴⁸.

Atila zamanında Hun Devleti'nde üyelerini nüfuzlu kişilerin oluşturduğu bir "İstişare Meclisi" devletin yönetiminde önemli güce sahipti. Tabgaç Devleti'nde böyle bir "Nazırlar Meclisi", Hazar Devletinde "İhtiyarlar Meclisi", Peçeneklerde "Komenton" denilen önemli kararların alındığı meclis ve Tuna Bulgar Devleti'nde "Millet Meclisi" bulunmaktaydı¹⁴⁹. Oğuz Türklerinde de yine aynı nedenle toylar yapıldığını görüyoruz¹⁵⁰. Bu toylar bir eğlence ve yemekli ziyafet olduğu gibi aynı zamanda da devlet işlerinin görüşüldüğü ve önemli kararların alındığı meclisler niteliğindedir¹⁵¹.

B. İslamiyet'ten Sonraki Dönemde Eğlence

İslam'dan önceki Türk devletlerinde görülen toplantı ve meclislere İslam'dan sonraki Türk devletlerinde de rastlanmaktadır. İsim ve niteliklerinde bazı farklılıklar olmakla birlikte bütün Türk devletlerinde danışmak amacıyla kurul ve toylar (eğlenceler) oluşturulduğu görülmektedir.

1) Araplarda

Emeviler döneminde¹⁵² bilhassa hükümdar köşkleri ile zengin evlerinde, müzik ve eğlence meclisleri çoğaldı. Emeviler ve Abbasiler, "münademe" ismiyle bilinen eğlence meclislerini eski İran etkisiyle yeniden düzenlediler. İlk halifeler daha çok şiire önem vermişken Emeviler döneminde şiirin yerini şarkı aldı¹⁵³.

İslam topraklarının geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte müzik aletlerinin türlerinde de bir çeşitlilik meydana gelmiştir. Arapların geleneksel mûsikî aleti olan def çeşitlerine ek olarak telli ve nefesli sazlar eğlence meclislerinde görülmeye başlanmıştır. Abbasi¹⁵⁴ halifelerinin büyük bir kısmı sık sık eğlence meclisleri düzenlerlerdi. Şarkı ve dans genellikle santur, rebap, kanun ve flüt eşliğinde yapılır, cariyeler perde arkasından teganni etmekle beraber misafirlere hizmet için bazen salonda da

¹⁴⁷ Kafesoğlu, 2007: 248

¹⁴⁸ Koca, 2002: 2

¹⁴⁹ Kafesoğlu, 2007: 248

¹⁵⁰ Seyitdanlıoğlu, 2009: 4

¹⁵¹ Sümer, 1982: 400-401

¹⁵² Emeviler Dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yiğit, 1995: 87-104; Beksaç, 1995: 104-108

¹⁵³ Yiğit, 1995: 96

¹⁵⁴ Abbasi Devleti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, 1995: 31-48; Yetkin, 1988: 48-56

yer alırlardı. Abbasiler, güç kaybettiği dönemlerde bile musikî ve eğlence meclislerini düzenlemeye devam ettiler.¹⁵⁵.

Emevi ve Abbasilerin saray eğlenceleri müzik, şarkı, dans ve oyunlardan ibaret değildi. Bu meclislerde yer alan şairlerin yanında en güzel hikâyeleri anlatan hikâyeciler (kussas), taklitler yapan mukallitler ve yetenek sahipleri de sarayda eğlencelere katılırlardı. Dünyaca ünlü Bin Bir Gece Masalları bu tür eğlencelerin bir mahsulü sayılabilir. Abbasiler döneminde mukallitcilik de önemli bir sanat olarak görülürdü. Bu konuda büyük usta sayılan İbnü'l-Megazilf halkı etrafında toplar, çeşitli halklara dair hikâyeler anlatır ve onların diliyle taklitler yaparak halkı eğlendirirdi. Bu hünerinden dolayı Halife Mu'taz'ın- Billah tarafından saraya da kabul edilmişti¹⁵⁶.

2) Türklerde

Büyük Selçuklu Devleti'nden önce hüküm süren Gazneli Devleti'nde¹⁵⁷ de bezmler bütün ihtişamıyla devam etmiştir. Gazneli Devleti'nde de diğer İslam'dan önceki ve sonraki dönemlerde olduğu gibi sultan daha çok cülus, bayram vs. gibi sebeplerle bezm düzenlediği gibi, hiçbir sebep olmadan sadece eğlence maksadıyla da bu çeşit eğlence meclisleri tertip etmiştir.

Gaznelilerde tahta çıkış umumi bir eğlence günü idi. Cülus töreni sarayın büyük salonunda yapılır, sultan tahta oturur, huzura kabul izni verir, devlet erkânı sırasıyla gelerek yeni sultana biat ederlerdi. Bu günde halkın istekleri dinlenir, zindan kapıları açılarak, mahkûmlar serbest bırakılırdı. Ardından şehirler, saraylar, bahçeler süslenir, şairler şiir söyler, sultana saçılar saçılırdı¹⁵⁸.

Gazneli Devleti'nde huzura gelen elçilere diğer Türk devletlerinde olduğunda gibi bezm düzenlenirdi. Gelen elçi birkaç günlük istirahatten sonra çok görkemli bir törenle sultanın huzuruna kabul edilir, selamlaşmadan sonra elçinin yanında getirdiği evrak okunur ve tören sona ererdi¹⁵⁹.

Gaznelilerde bütün merasimlerde olduğu gibi düğün merasimleri de muhteşem törenlerle kutlanmıştır. Bu günlerde şehirler ve saraylar donatılır, düğüne katılanlara ziyafetler verilir, davetlilerde saçılar saçarlardı. Eğer gelin komşu ülkeden geliyorsa sultanın emriyle saraydan üst tabakaya mensup kadınlar muhteşem bir alayla gelini karşılamak için gider ve gelini saraya getirirlerdi. Düğün törenleri birkaç gün sürer, bu süre içinde halka açık ziyafetler verilir ve eğlence meclisleri düzenlenerek eğlenilirdi¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Bozkurt, 1994: 485

¹⁵⁶ Bozkurt, 1994: 483

¹⁵⁷ Gazneliler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 1989: 1-93; Meriç, 1996: 480-484

¹⁵⁸ Palabıyık, 1996: 64-68

¹⁵⁹ Nuhoglu, 1995: 135; Palabıyık, 1996: 75

¹⁶⁰ Nuhoglu, 1995: 125

Gazne Sarayı'nda Kurban ve Ramazan Bayramları gibi Müslümanların dini bayramları yanında İran'ın milli günleri olan Nevruz, Mihriğan ve Sede bayramları da büyük törenlerle kutlanmış ve saray günlerce eğlencelere sahne olmuştur¹⁶¹.

Sürek avları sultanın eğlenceleri arasında önemli bir yer işgal ediyordu. Bu tür av partileri tertiplendiği zaman bir hafta önceden gönderilen görevliler tarafından avları bir ovada toplanıyor sonra sultan çimenlerin üzerine oturarak okla bu hayvanları avlıyordu.

Sultanın özel meclislerine katılan kişiler arasında en önemli yeri işgal eden her devirde olduğu gibi mutriplerdi. Meclislere katılan bu görevliler sadece içki meclislerine değil, sultanın kendilerine ihtiyaç hissettiği her anda, özellikle sıkıntılı ve üzüntülü anlarında ona eşlik ediyorlardı¹⁶².

Gazneli sultanları gerek günlük hayatlarında gerekse devlet ileri gelenlerine zaman zaman halka açık olarak düzenledikleri ziyafetler oldukça fazladır. Mesela Gazneli Sultanları ve devletin ileri gelenleri gül mevsiminde “Gül Afşanı”, (Gül Saçma) adı verilen bir ziyafet tertip etmekte ve bu ziyafette gül yapraklarının arasına koydukları dirhem ve dinarları ziyafete katılanlara saçmakta idiler. Bu ziyafetler saray içerisinde olduğu gibi, temaşâ, av ve benzeri sebeplerden dolayı saray dışında da verilmekte idi. Temaşâ gibi sebeplerle Sultan saray dışında bulunduğu zaman, bulunduğu mekândaki en üst yetkili ev sahipliği yaparak sultan şerefine ziyafetler düzenliyordu. Mesela Sultan Mesud 1030'da Belh'den Gazne'ye doğru yola çıktığı zaman ilk olarak Hoca Ali Mikail'in bağına inip orada konaklamış, bu zat Sultan'a muhteşem ziyafetler vermiştir¹⁶³.

Görüldüğü üzere, en eski tarihlerden beri, hükümdarlık alameti ve devlet geleneği olarak, devlet ileri gelenlerine ve halka verilen, resmi niteliği olan toylar ve eğlenceler devlet işlerinin görüldüğü, devlet erkânı ve halk arasında toplumsal kaynaşmanın yanında kültürel birliği sağlarken, bir yandan hükümdarın halkına ve misafirlerine gösterdiği özen, diğer yandan halkın hükümdara duyduğu saygı ve sevginin güzel bir göstergesidir. Dolayısıyla yaşadıkları zorlu coğrafya içerisinde sürekli sefer ve mücadele içerisinde bulunan Türk hükümdarları gerek hâkimiyet anlayışları, gerekse öteden beri süregelen geleneği devam ettirme çabası içerisinde eğlence, şenlik ve toylara önem vermiş, halk ve devlet erkânı ile birlikte bu şenlikleri belirli bir nizam, kural ve hiyerarşi içerisinde uygulamıştır.

Hülasa, İslam'dan önceki Araplarda ve Türk devletlerinde varlığını sürdüren (Hunlar, Göktürkler Uygurlar, Oğuzlar, Peçenekler, Bulgarlar vb.) ve ondan sonra gelen Türk devletlerinde (Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti) izlerini gördüğümüz eğlence kültürünü büyük önem taşımaktadır. İsim ve niteliklerinde nüanslar olmakla birlikte tarih boyunca kurulan devletler

¹⁶¹ Piyadeoğlu, 2010:1413

¹⁶² Nuhoglu, 1995: 220

¹⁶³ Nuhoglu, 1995: 116

birbirlerinin devamı olarak eğlence meclislerini taşımışlar ve bazılarının günümüze ulaşmasına katkı sağlamışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETLERİNDE BEZM MEKÂNLARI

I. SARAYLAR

Bezm Farsça kökenli bir kelime olup “eğlence-eğlenmek” demektir. Türkçe’deki “vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek, alay etmek” anlamındaki “eğlenmek” fiilinden türetilen “eğlence” kelimesi, daha geniş manasıyla dinlenmek, neşelenmek, mutlu olmak, hoş vakit geçirmek veya herhangi bir olayı kutlamak manalarında kullanılmaktadır¹⁶⁴. Kaşgarlı Mahmud’un eserinde eğlence ve oyun hayatını tasvir eden şiirlerde mevcuttur. “Niçin onunla biliştim, kucaklaşıp kavuştum. Benim yazımı, yaz günlerimi öldürdü”¹⁶⁵.

Anadolu’ya gelen Türk topluluklarının büyük bir kısmı mevsimlik hayat yaşamaya, kış aylarını kışlakta, sıcak yaz aylarını da yaylakta geçirmişlerdir. Selçuklu sultanlarının yaptırdığı sarayların konumlarının tespitinde bu yaşam tarzı belirleyici olmuş, yaz ve kış mevsimlerini geçirmek için çeşitli saraylar inşa ettirmişlerdir. Reşîdü’l-dîn Fazlullah’ın Cami’ü’t Tevârih adlı eserinde bu fasıl şu şekilde geçmektedir. “Âli Selçuk, sayısız mal ve mülkleri olan, sayı ve teşhizatı tam, ordu ve askeri muntazam çok kalabalık ve büyük bir kabile/soy idi. Otlakların darlığı nedeniyle Türkistan’dan Maverâünnehir’e geldiler. Kış yerleri/kışlakları Nur Buhara, yaz yerleri/yaylakları ise Soğdi¹⁶⁶ Semerkant idi¹⁶⁷.”

Devlet erkânının düzenledikleri ya da iştirak ettikleri eğlencelerin en önemli yerleri, sultanın yaşadığı ve devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı yer olan bu saraylar olmuştur¹⁶⁸. Hükümdarlık alametleri arasında da sayılan saray, eski Farsça’dan gelmekte olup, çoğunlukla “ev, mesken ve konak” anlamındadır. Türkçe’de bu manalar ile beraber “büyük konak ve hükümdarın kendisi, ailesi ve maiyeti ile birlikte yaşadığı ve aynı zamanda devlet işlerinin de görüşüldüğü bir mekândır¹⁶⁹. Nizâmü’l-Mülk’ün Siyâset-Nâme adlı eserinde ise saray bahsi “hükümdarı içe ve dışa karşı haşmetli göstermek ve haşmet dekoru içinde her şeyi önceden tertip ve nizama sokarak, aksamadan işlemesini temin etmek ve büyük hükümdarların büyük binalar yaptırmaları gerektiği”¹⁷⁰ şeklinde geçmektedir. Selçuklu sultanlarının bu prensibe uygun olarak büyük saraylar yaptırdığı, geniş bahçeleri ve havuzları

¹⁶⁴ Ersan, 2006: 74; Develioğlu, 2013: 58

¹⁶⁵ Kaşgarlı Mahmud, 1941: III, 188-189

¹⁶⁶ Soğd Semerkant’ta meşhur bir vilayettir. Soğd-i Semerkant olarak anılır. Yeryüzünde suyu ve havasının yumuşaklığıyla dünyanın dört cenneti adı verilen memleketlerden biri olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşağıl, 2009: 349

¹⁶⁷ Reşîdü’l-dîn Fazlullah, 2010: 71

¹⁶⁸ Erim, 2007: 44

¹⁶⁹ Merçil, 2011: 13

¹⁷⁰ Nizâmü’l-Mülk, 2013: 67.

olan saraylarda ihtişam ve debdebe içinde yaşadığı söylenebilir. Ayrıca hükümdarın yaşadığı bu alan “Dergâh”¹⁷¹ olarak da isimlendirilmektedir. Dergâh, bargâh gibi ıstılahlar ile anılan saray, doğrudan doğruya sultanın şahsına bağlı olmak üzere teşkilatlanmıştır¹⁷². Bu sebeple “dergâh veya saray” sadece merkezdeki sarayı ifade etmemekte, bu kelime hükümdarın kaldığı her yer için kullanılmaktadır¹⁷³. Konumuza temel teşkil etmesi için burada Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devleti’nde bezm (eğlence) ve dinlenme için kullanılan önemli saraylardan kısaca bahsedilecektir.

A. Büyük Selçuklu Devleti Sarayları

1. Nîşâbur

İran’da tarihi bir şehir olan Nîşâbur, Ortaçağ’da Horasan bölgesindeki dört büyük şehirden en önemlisidir. Nîşâbur, Orta Asya ve Hindistan’ı İran üzerinden batıya ve İran Körfezi’ni Harezmi üzerinden Volga boylarına bağlanmaktadır. Ayrıca şehir, tarihi doğu-batı ve güney-kuzey ticaret yolları üzerinde kurulmuş stratejik bir konumdadır. Nîşâbur yakınlarındaki “Azar Burzin Mihr” adlı âteşgede mabedi sebebiyle Sasaniler zamanının en önemli dinî merkezlerinden biri haline gelmiştir¹⁷⁴.

“İranşehr” kavramıyla geçen Nîşâbur, kendisine bağlı bulunan beldeler bakımından Horasan’ın en geniş yerleşim yeri olarak bilinmektedir. Yüksekliği 2300 m. civarında olan Bînâlûd Dağı’nın eteğine kurulmuş olan şehir, Horasan bölgesinin deniz seviyesi itibarıyla en yüksek yeridir. Nîşâbur yükseltisinin fazlalığına rağmen iklim olarak insan yaşamına çok uygun bir yerdir¹⁷⁵.

II. Şapur’un inşa ettirdiği şehrin planı, kale ve şehri çevreleyen hendek temel alındığında sonraki dönemlerde çok fazla değişikliğe uğramadığı kaynaklarda geçmektedir. Şehir eski kale adını taşıyan “iç kale (kuhendiz),” “asıl şehir (şehristan)” ve dış mahalleler diye anılan “varoş (rabaz)”tan oluşmuştur. Bunları kısaca açıklayalım¹⁷⁶:

İç kale (kuhendiz), şehrin kalesinin iki kapısı bulunmaktaydı. Bu kapılardan biri asıl şehir yönüne, diğeri ise varoş’a açılmaktaydı.

Asıl şehir (şehristan) ise halkın büyük bir çoğunluğunun yerleşip, yaşamını idâme ettirdiği, bölüm olup, kalenin inşası ile ortaya çıkmıştır. Şehrin ve halkın güvenliği için inşa edilen kale, şehristanı tamamlayan en önemli öğedir.

¹⁷¹ Dergâh, tarikat pirlininin veya tarikatın büyük şeyhlerinin ikamet edip irşat faaliyetlerini sürdürdükleri veya kabirlerinin bulunduğu merkezi tekke anlamında bir tasavvuf terimidir. Tasavvuf ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Uçman, 1998: 172

¹⁷² Kafesoğlu, 2014: 92

¹⁷³ Ertuğ, 2009: 117-121

¹⁷⁴ Özgüdenli, 2007: 149

¹⁷⁵ Pırlanta, 2010: 50-53

¹⁷⁶ Pırlanta, 2010: 103

Dış mahalleler- varoşlar (rabaz), şehrin dış kesimlerine doğru açılan bölüme varoş (rabaz) ismi verilmekteydi. Nîşâbûr şehrinde varoş denilen kısmın gelişme ve büyümesinin zirveye ulaştığı dönem, İslam hâkimiyetinin olduğu dönemdir. Nitekim bölgesinin idarî, ticarî, kültürel başkenti konumunda olan şehir, sürekli göç almakta ve büyümekteydi. Asıl şehrin gündün güne kalabalıklaşan nüfusu kaldıramaması ister istemez dış mahallelerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir¹⁷⁷. Nîşâbur'un dış kesimlerine yani varoş mahallelerine idareciler de rağbet etmişlerdir. Yönetim merkezinin burada olması, idarecilerin kaldıkları sarayları, köşkleri buralarda inşa ettirmeleri, devlet erkânının ikamet yerlerinin bu kısımda olması, dış mahalleleri hem geliştirmekte hem de önemli bir hale getirmekteydi¹⁷⁸.

Nîşâbur şehrinin sarayları, köşkleri genelde Şadyah Mahallesi'ndeydi. Tahirîlerden Abdullah b. Tâhir (828-845) Nîşâbur'a geldiği zaman şehrin dışında "Şadyâh- Şaziyâh" adındaki yere bir saray yaptırmıştır. Gazneli Mesud, Nîşâbur'u ele geçirdiğinde Şaziyâh veya Dârü'l- Emân ismi verilen bu sarayı kullanmamış, Nîşâbur'un dış mahallesinde kendi çizdiği plan ile bir saray yaptırmıştır¹⁷⁹.

Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk başkenti Nîşâbur şehri idi. Tuğrul Bey 1037-38'de Nîşâbur'a ilk geldiğinde Gaznelilerin hükümet sarayına yerleşmiş ve Sultan Mesud'un tahtına oturmuştur. Tuğrul Bey şehre girerken Nîşâbur'un ileri gelenleri sultanı muazzam bir törenle karşılamışlardır. Şehrin ileri gelenleri Tuğrul Bey'in yanında getirdiği 4.000 atlı askere büyük bir bahçede çadırlar kurmuşlardır¹⁸⁰. Daha sonra Sultan Alparslan, muhtemelen tahrip olmuş olan Şadyâh'ın oğlu Melikşah ve Terken Hatun için yeniden imarını istemiştir. İslam dünyasında ilk medreselerin kurulduğu yerlerin başında gelen Nîşâbur'da ayrıca vezir Nizâmü'l-Mülk tarafından ilk Selçuklu hastanesi ve tıp medresesi de açılmıştır. Nîşâbur, Sultan Sancar'ın Sâve Savaşı'ndan (1119) sonra devlete hâkim olarak idare merkezini Merv'e taşımasının ardından önemini kaybetmeye başlamıştır¹⁸¹.

1153/548'de Oğuzlar, Sultan Sancar üzerine savaş açıp Nîşâbur'a geldiler. Önlerine çıkan Nîşâbur halkını affetmeyerek kıyıma tabi tuttular. Sayısız âlimi de bu olayda şehit ettiler. Her tarafı yakıp yıktılar. Halktan sağ kurtulanlar Şadyâh'a göç edip orayı mamur hale getirdiler. Öyle ki yeni Nîşâbur eski Nîşâbur'dan daha görkemli ve güzel oldu. Eski şehir de vahşi hayvanların barındığı metruk ve harabe bir vaziyette kaldı. Nîşâburluların Şadyah'taki bu durumu 1221/618 senesine kadar devam etti¹⁸². Selçuklulara başkent olan şehrin ahvalini ve gerilemesini gören Şair Muizzi¹⁸³ durumu şöyle anlatır:

¹⁷⁷ Pırlanta, 2010: 103-105

¹⁷⁸ Pırlanta, 2010: 107

¹⁷⁹ Merçil, 2011: 17

¹⁸⁰ Şapolya, 1972: 45

¹⁸¹ Özgüdenli, 2007: 150.

¹⁸² Akbaş, 2011: 51

“Büyük içki kâseleri ve şarap kadehlerinin kondukları yerlere mezarlar konmuş. Çeng’in ve ney’in sesinin yerini karga ve çaylak sesi almıştır”.

Bütün bu bilgilerden Nîşâbur’un, Büyük Selçuklu Devleti’nin ilk başkenti ve idare merkezi olduğunu, yüksekte olmasına karşın havasının yumuşaklığından dolayı sultanların kış mevsiminde burada ikamet ettiklerini ve büyük olasılıkla bezm meclisleri düzenlediklerini söyleyebiliriz.

2. Rey

Büyük Selçuklu Devleti’nin ikinci başkenti olan Rey şehri Tahran’ın 7-8 km. güneydoğusunda Elburs Dağları’nın kuzeyindeki ovaya doğru uzanan küçük bir çıkıntı üzerinde kurulmuştur. Rey, Orta Asya’yı Anadolu’ya bağlayan tarihî İpek Yolu üzerinde bulunur. Rey önce Sasani hükümdarlığının daha sonra ise Abbasi Devleti’nin eline geçmiştir. Abbasi hilafetinin IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iyice zayıflamasından sonra mahallî hükümdarlıkların rekabet alanı haline gelmiştir. Şehir 902 (289)’de Samanilerin, 916 (304) Sacoğullarının hâkimiyetine girmiştir¹⁸⁴.

Rey, Nîşabûr gibi iç kale, şehristan ve rabaz olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Gazneli Mahmud, Büveyhilerin güç kaybedip gerilemeye başladığı bir dönemde Rey üzerine yürümüş ve ciddi bir direnişle karşılaşmadan şehri ele geçirmiştir (1029/420).

Rey, İbrahim Yınal kumandasındaki Selçuklu kuvvetleri tarafından 1040 yılındaki Dandanakan Savaşı’ndan kısa bir süre sonra zapt edildi. Daha sonra Rey’e gelen Sultan Tuğrul Bey şehri Selçuklu Devleti’nin payitahtı yaptı ve Büveyhi Sarayı’nı tamir ettirip buraya yerleşti. Kaynaklardan anlaşıldığına göre burası muntazam sekiz köşeli bir kaleydi ve darü’l imaret mescitle beraber kuzeyde bulunuyordu. Kuzeybatıda bir kale vardı büyük olasılıkla burası Tuğrul Bey’in meskeni konumundaydı. Hükümdar ordugâhı olabilecek bu kale dörtgen planda gösterilmiştir¹⁸⁵. Tuğrul Bey şehirlerin içindeki saraylardan başka, şehirler dışında da yazlık saraylar yaptırıyor ve gerektiği zamanda buralarda kalıyordu. Halifenin kızı ile evlenen Sultan, Rey şehri sıcak olduğu için yaylak köşkü (kâh-ı yaylakî)’ne gitti¹⁸⁶ ve burada hastalıktan kurtarılamayarak¹⁸⁷ 4 Eylül 1063 (8 Ramazan 455)’de vefat etti¹⁸⁸.

Tuğrul Bey’in ölümü üzerine başlayan saltanat mücadelesini kazanan Alparslan Rey’e gitmek üzere yola çıktı ve orada bulunan vezire, “Sultan Tuğrul Bey’in naaşının alınıp türbeye nakledilmesini ve kendisi yerleşmeden önce sarayın temizlenmesini” emretti. Alparslan Rey’e gelip Sultanlık

¹⁸³ Muizzi: Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah devrinin ünlü şairlerinden biridir (ölm.518/ 1124). Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgüdenli, 2014: 41; Karaismailoğlu, 2006: 98-99

¹⁸⁴ Özgüdenli, 2008: 40-41

¹⁸⁵ Esin, 2003: 77-78

¹⁸⁶ Hacıgökmen, 2011: 234.

¹⁸⁷ Köymen, 2011: I, 76

¹⁸⁸ Sümer, 2012: 344-346

Sarayı'nda (dâr el-memleke) oturdu (23 Ocak 1064/30 muharrem 456).¹⁸⁹ Sultan Alparslan tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Rey şehrinde büyük bir ziyafet vermiştir. Bu ziyafet için amcası ve selefi Tuğrul Bey'e ait olup ağırlığı iki milyon miskal olan sofrta takımı kullanmış ve ziyafetten sonra orada bulunanlara hılatler ihvan etmiştir¹⁹⁰. Rey, Sultan Melikşah döneminin başlarına kadar Selçuklu Devleti'ne payitahtlık yapmış ardından İsfahan başşehir olmuştur¹⁹¹.

3. İsfahan

Bugün, İsfahan İran'ın dördüncü büyük şehri ve aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir. Sasani ordusu bir savaş çıktığında şehrin önündeki düzlükte toplandığı için İsfahan şehrinin anlamı “atlı askerler” manasına gelmektedir¹⁹². İsfahan, merkezi İran platosunda bulunması dolayısıyla çok sayıda ova ve dağlık bölümden oluşmaktadır. Batı ve güneybatısında Zagres sıra dağları, kuzeybatıdan güney doğuya doğru uzanmaktadır¹⁹³.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, bölgeye hâkim olan devletlerle mücadele etmek yerine askerî seferlerini güçlü bir otoritenin bulunmadığı Horasan bölgesinin batısına doğru yöneltti¹⁹⁴. Bu politikanın gereği olarak Taberistan, Cürcân, Harezm, Kazvin, Zencan ve Deylem'i aldıktan sonra 1045-46 (437) yılında Kâkûyîler'den Ebû Mansûr Ferâmerz'in elinde bulunan İsfahan'ı kuşattı¹⁹⁵ ve 1051 yılında İsfahan'ı ele geçirdi¹⁹⁶. İsfahan, önemli bir yerleşim merkezi olma özelliğini Selçuklular zamanında kazanmıştır¹⁹⁷. Tuğrul Bey devrinde başlayan imar faaliyetleri, Alparslan zamanında da devam etmiş ve birçok önemli eser İsfahan'a kazandırılmıştır. Melikşah zamanında ise İsfahan payitaht olmuştur. Sahip olunan tüm imkânların birleşme noktası olan İsfahan'da Melikşah döneminde büyük bir kalkınma ve yapılanma gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda İsfahan Bağdat'tan sonra devrin en büyük ve en gelişmiş şehirlerinden birisi konumuna gelmiştir. Melikşah'ın sağlığında taht şehirlerinden biri olan İsfahan'da meşhur “Leşker-i Bazar” Selçuklu ordugâhı mevkiinde ve Terken Hatun tarafından yaptırılan “Melike Hatun Medresesi” civarında haremlik, selamlık ve bütün idari birimlerin ihtiyacını karşılamak üzere muazzam bir saray inşa edilmiştir. Bu saraya “Daru'l-Hilafe” hilafet sarayı demişlerdir¹⁹⁸. Ayrıca Sultan Melikşah İsfahan içinde ve dışında köşkler ile Bağ-ı Aden denilen harem sarayını yaptırmıştı. Yine Sultan Melikşah Bağ-ı Ahmed Siyah adlı bir köşk inşa ettirmişti. Sultan Melikşah'ın yaptırdığı öteki bağlar arasında; Bağ-ı Kâran, Bağ-ı beyt el-Mâl, Bağ-ı

¹⁸⁹ İbnü'l-Esir, 1986: X, 48-49

¹⁹⁰ Köymen, 2011: III, 120

¹⁹¹ Merçil, 2011: 25

¹⁹² Özgüdenli, 2000: 497

¹⁹³ Özgüdenli, 2000: 497

¹⁹⁴ Yazar, 2014: 25

¹⁹⁵ Turan, 1999: 126

¹⁹⁶ Özgüdenli, 2000: 499

¹⁹⁷ Beksaç, 2000: 503

¹⁹⁸ Kitapçı, 1994:150

Deştikûr, Bağ-ı Felasun, ve Çahar Bağ-ı Selçukî bulunuyordu¹⁹⁹. Bu durum Selçuklu Devleti'nin bağ ve bahçe düzenlemesine önem verdiğini ayrıca sultanların bu bahçelere gelerek burada dinlendiklerini ve bezm düzenlediklerini ve ardından eğlendiklerini göstermektedir.

Başkent olması nedeniyle İsfahan, Sultan Melikşah'ın vefatından sonra ortaya çıkan taht mücadelelerinde önemli bir merkez olmuştur. Melikşah'ın ölümünden sonra beş yaşındaki oğlu Mahmud, annesi Terken Hatun'un entrikalarıyla Bağdad'da sultan ilan edilirken, yine Melikşah'ın İsfahan'da bulunan on bir yaşındaki oğlu ve veliahdı Berkjaruk da Nizâmü'l-Mülk'ün adamları tarafından sultan ilan edilmiş ve Rey'e götürülmüştür²⁰⁰. Sultan Sancar zamanında hükümdarlıkta doğu işlerinin öne çıkması nedeniyle İsfahan eski önemini kaybetmiş ve daha sonra Irak Selçuklu Devleti'nin merkezi olmuştur²⁰¹.

Görüldüğü üzere Büyük Selçuklu zamanında şehir, bir devletin geçebileceği bütün merhalelerden geçmiştir. İsfahan, taht merkezi olmanın ihtişamını da yaşamış, saltanat kavgalarının getirdiği ağır şartları da hissetmiştir. Yaklaşık iki asır süren devlet hayatında Büyük Selçuklu'ya Nîşâbur, Rey ve İsfahan başkentlik yapmıştır. Ancak bunlar arasında gerek siyasi hayatı, gerek mimarî ve kültürel boyutuyla en belirleyici olanı İsfahan olmuştur.

4. Merv

Merv, Horasan'ın²⁰² en meşhur ve en önemli şehirlerinden birisi olup, bugünkü Türkmenistan sınırları içindedir. Murgap Deltası'nın aşağı kısmında kurulmuş olup, ortaçağ coğrafyacıları tarafından daha güneyde bulunan –bugün mevcut olmayan- küçük Merve'r-rûz'dan (mervü'r-rûz) ayrılması ve öneminin belirtilmesi için Merve's-şâhicân ismiyle anılmıştır. Ortaçağ'ın siyasi, idari, ticari ve kültürel açılardan önde gelen şehirlerinden biridir²⁰³. Şehir, İran ile Hazar Denizi kıyılarını Orta Asya'nın önemli şehirlerine bağlayan stratejik bir konumda ve işlek bir ticaret yolu üzerinde yer alır.

Merv, benzer vasıfları dolayısıyla eskiden beri Horasan'ın idare merkezi olmuştur. Bölge yöneticileri Merzubanlar, Dihkanlar burada bulunmuşlardır. Ayrıca şehir, zenginlerin eşraf tabakanın da yaşadığı bir yer olması dolayısıyla köşkerin, sarayların kurulduğu bir merkez durumundadır. Merv,

¹⁹⁹ Merçil, 2011: 19

²⁰⁰ Özkurt, 2000: 13

²⁰¹ Özgüdenli, 2009: 500

²⁰² Irak'tan başlayıp Hind sınırına kadar geniş bir coğrafi bölgede yer alır. Horasan toprakları içerisinde Cüveyn, Beyhak, Sicistan, Kirman, Nîşâbur, Herat, Merv, Belh, Abiyurt, Sırhan gibi şehirler bulunur. Horasan adı eski Farsçada hur (güneş) ve âsân (âyân, gelen, doğan) kelimelerinden meydana gelmiştir ve "güneşin doğduğu yer", güneş ülkesi, doğu bölgesi" manasındadır. İsim büyük olasılıkla Sasaniler devrinde ortaya çıkmış ve kısa zamanda giderek yaygınlaşmıştır. Horasan tarihte İran'ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgenin adıydı. Günümüzde ise bölgenin toprakları üç bölüme ayrılmış olup Merv, Nesâ ve Serâhs yöresi Türkmenistan, Belh ve Herât yöresi Afganistan, kalan kısmı da İran sınırları içinde yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşidü'd-din Fazlullah, (2010), *Cami'ü't-Tevârih*, (Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul.

²⁰³ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 95

son Sasanî Kırsası III. Yazdicerd'in hayatını kaybettiği ve İran'da İslam hâkimiyetinin istikrar kazanmasının önünü açan şehir olmuştur. Bu şehir İslamî dönemde de siyasi, askerî etkinlikler bakımından hareketli ve gözde bir merkez durumuna gelmiştir. İlk İslam ordu karargâhı burada kurulmuş, Horasan valileri bu şehirde oturmuşlardır. İslam dünyasında Abbasilerin Emevilere karşı ilk çağrılarının da kabul gördüğü yine bu şehirdir²⁰⁴.

Şehir önemini Gazneliler ve Selçuklular zamanında da korumuştur. Gaznelilerden sonra şehir, Dandanakan Savaşı'nın ardından (1040/431) kurultayın kararıyla Doğu Horasan'ın hâkimiyetini eline alan Çağrı Bey'in idare merkezi olmuştur. Çağrı Bey ve oğlu Alparslan burada kendi adlarına sikke bastırmışlardır²⁰⁵. Alparslan'ın Selçuklu sultanı olmasıyla (1063/455) Merv, Horasan'ın yönetimiyle görevlendirilen Selçuklu şehzadelerinin merkezi haline gelmiştir.

Şehrin surları Melikşah zamanında yenilenmiş, Sultan Muhammed Tapar döneminde doğuya tayin edilen Melik Sancar'ın siyasi-idari merkezi olmuştur. Merv, Sultan Tapar'ın ölümünün ardından gelişen olaylarda Sancar'ın Selçuklu tahtına müdahalesi ve Sâve Savaşı'yla (1119/513) hâkimiyeti ele geçirmesinin ardından Büyük Selçuklu Devleti'nin taht merkezi olmuştur. Sultan Sancar uzun iktidarı boyunca burayı geliştirmek ve modern hale getirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Surların dışında kalan varoşlara, çevresine yeni surlar inşa etmek suretiyle şehre ilave edilmiştir. Böylece yeni Merv yani Sultan Kal'a ortaya çıkmıştır²⁰⁶. Ayrıca Merv şehrinde Sultanlık Sarayı ile birlikte Kasr-ı Sâdegân, ve Enderâb Köşkü bulunmaktadır. Bu yapılar hükümdarın evi ve devlet merkezi olarak kullanılmıştır. Bunlardan Sultanlık Sarayı'nın elli odalı büyükçe bir yapı düzeneğinin olduğu bilinmektedir²⁰⁷. Sultan Sancar zamanında şehir her açıdan en parlak dönemini yaşamıştır. Sultan Sancar'ın Karahıtaylar ile yaptığı Katvan Savaşı'nın (536/ 1141) sonunda yaklaşık bir yıl uzak kaldığı Merv Harzemşahların eline geçmiştir²⁰⁸.

5. Tebriz

Tebriz isminin Farsça teb (ateş) ve rîz (akıtan, dökten) kelimelerinin birleşmesinden (Tebriz-ateş dökten) geldiği söylenmektedir. Bunun hikâyesi ise 791'de Abbasi Halifesi Harun Reşid'in ateşli hastalığa yakalan eşi Zübeyde Hatun'un Tebriz'deki kaplıcalara girip bu bölgede sağlığına kavuşması üzerine bu ismi almıştır. Yani Zübeyde Hatun'un ateşli hastalığı burada iyileştiğinden buranın adı Tebriz (ateş dökten) olmuştur²⁰⁹. Evliya Çelebi'de de şehrin ismi "sıtma dökücü" olarak izah edilmiştir²¹⁰.

²⁰⁴ Sayan, 2009: 222

²⁰⁵ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 95

²⁰⁶ Sayan, 2009: 223

²⁰⁷ Ertuğ, 2009: 119.

²⁰⁸ Özgüdenli, 2009: 221-222

²⁰⁹ Bilgili, 2011: 220

²¹⁰ Evliya Çelebi, 1984:I, 525

Tebriz, İran'da Doğu Azerbaycan eyaletinin merkezi olan bir şehirdir. İran'ın kuzeybatısında 1300 m yükseklikte kurulmuştur²¹¹. Bu bölge İran Azerbaycan'ı olarak da tanımlanmaktadır. Bugünkü Azerbaycan, Kuzey Azerbaycan olarak; Tebriz'in bulunduğu İran'ın kuzeyindeki bölge ise Güney Azerbaycan olarak bilinmektedir. Buradaki en meşhur şehir Tebriz'dir. Bölgede bulunan Aras Nehri Güney ve Kuzey Azerbaycan kısımlarını ayırmaktadır. Bu ayırım Türkmençay Antlaşması'ndan (1828) sonra ortaya çıkmıştır. Türklerin egemen güç olduğu zamanda Güney Azerbaycan daima yaylak, Kuzey Azerbaycan ise kışlak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Tebriz, Azerbaycan bölgesinin en önemli kalelerinden biridir²¹².

Tebriz'in ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber, şehrin III.-VII. yüzyıllar arasında İran'da hüküm sürmüş Sasaniler zamanında var olduğu söylenebilir²¹³. İslâm devletlerinin egemen güç olduğu zamanda Tebriz oldukça büyümüştür. Şehrin çevresi surla çevrilmiştir. Ziraî ve ticarî hayat gelişmiş, Tebriz şehri Türk-İslâm şehrinin fizikî temel unsurlarını bünyesinde barındırmıştır. Kale, asıl şehir ve dış mahalle bölümleri diğer Türk-İslâm şehirlerinde olduğu gibi Tebriz'de de vardır²¹⁴.

Azerbaycan bölgesinde Abbasilerin eski gücünü kaybetmesinden sonra Şirvanşahlar, Sâcogulları, Revvadiler, Sellariler, Ahmediler gibi çeşitli mahalli idareler oluşmuştur. Bu mahalli idareler Çağrı Bey, Tuğrul Bey ve Alparslan'ın bölgeye yaptığı seferlerden sonra Selçuklu Devleti'nin gücünü tanımış ve tarih sahnesinden çekilmişlerdir²¹⁵.

Büyük Selçuklular döneminde Tebriz tarihi ile ilgili özellikle siyasi, iktisadî, sosyal bakımlardan geniş bir bilgi bulunmamaktadır²¹⁶. 1062 yılında Sultan Tuğrul Bey Tebriz'i Selçuklu topraklarına katmıştır. Tuğrul Bey'in, halifenin kızı ile evlenmesi Tebriz'de gerçekleşmiştir. Halife, 1062 (454) yılında Tuğrul Bey'in evlenme isteğine olumlu cevap vermiştir. Tuğrul Bey bu sırada Tebriz civarında olup bu habere son derece mutlu olmuştur. Halifenin kızının çeyizi Tebriz'e ulaşınca şehri kutlamalar ve tören çadırları kaplamıştır. Halka açık büyük bir ziyafet verilmiş ve Saltanat Çadırı'nın önünde dirhem ve dinarlar saçılmıştır. Nikâh, Tebriz açığında Muhayyem denilen yerde kıyılmıştır. Halifeye 400.000 dinar başlık parası gönderilmiştir²¹⁷.

²¹¹ Bilgili, 2011: 220

²¹² Togan, 1944:II, 92-93

²¹³ Bilgili, 2011: 221

²¹⁴ Togan, 1944: II, 97

²¹⁵ Aydoğmuşoğlu, 2007: 13

²¹⁶ Amuzeyneddinî, 2004: 100

²¹⁷ Köymen, 1993: 193

Alparslan döneminde ise Tebriz yine aynı ehemmiyetini korumaktadır. Malazgirt Savaşı gerçekleşmeden Alparslan, veziri Nizamülmülk'ü ve zevcesi Hatun'u ağırlıklarıyla beraber Tebriz'e göndermişti²¹⁸.

Sultan Berkayaruk (1092–1104), kardeşi Muhammed Tapar ile mücadelesi sırasında 1100/1101 (494) Tebriz'in güneyindeki dağlık bölgeye çekilmişti. İki Selçuklu sultanına mensup âlimler araya girerek bu uzun taht mücadelelerinde memleketlerinin harap olduğunu, derya gibi kan aktığını ve Haçlılar ile şiddetli savaşlar cereyan ettiğini ileri sürmüşlerdir²¹⁹. Bu sebepten 1104 senesinde kardeşlerin arasında yapılan anlaşmada Selçuklu Devleti iki sultan arasında paylaştırılmıştır²²⁰. Sultan Berkayaruk ile Muhammed Tapar arasındaki anlaşmaya göre Muhammed'e kalan Tebriz, özellikle Irak Selçukluları zamanında (1118-1194) dönemin en önemli yerleşim merkezlerinin başında gelmektedir²²¹.

6. Bağdad

İslam dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başkentidir. Dicle Nehri'nin her iki yakasında yer alan bu şehir, 762 yılında (VIII. yüzyılda) Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur tarafından kurulmuştur. Halife Mansur kurduğu bu şehre, Kur'an'ı-Kerim'de "cennet" manasında kullanılan Daru's-selâm kelimesinden esinlenerek Medinetü's-selâm adını vermiştir²²². Şehir, Abbasi Devleti'ne bir süre hem hilafet hem de devlet merkezi olmuştur. Abbasi Devleti'nin beş asır hâkimiyetinde kalan Bağdat şehri, fikrî ve ilmî hayatın geliştiği bir kültür merkezi, Ortadoğu'nun birinci derecede ticaret merkezi, ayrıca coğrafi büyüklük ve ekonomik zenginlik bakımından olduğu kadar siyasi açıdan da o zamanki şehirlerin en önemlisi idi²²³.

Şehir, nehrin her iki tarafında verimli topraklara sahip bir ova üzerinde kurulmuştur. Horasan yolu ve kervan yollarının kesiştiği bu bölgede her ay panayırılar düzenlenmiştir. Şehir dayanıklılığı ve yerleşim planı ile büyük bir kaleyi andırmakta olup etrafı geniş, derin bir hendekle çevrilmiştir. Şehrin büyüyüp gelişmesiyle buraya Horasan, Semerkant, Merv, Belh, Buhara ve Harezm'den tacirler gelmiş ve bu insanların şehirde kendilerine ait mahalleleri oluşmuştur.

Bağdat, iklimi ve ekonomik imkânları, coğrafi ve askerî açıdan stratejik konumu ile ayrıca taht merkezi olması nedeniyle Selçuklu Devleti'nin de ehemmiyet verdiği bir şehirdir²²⁴. 1055'te Bağdad'a giren Tuğrul Bey, hükümet sarayına yerleşti ve devlet işlerini kısa zamanda düzene koydu. Ardından 1056'da şehrin doğusunda, Dicle Nehri'nin yanında birçok eski ev ve dükkânı yıkarak Darü'l-İmare'yi

²¹⁸ Turan, 2004: 98

²¹⁹ Köymen, 1993: 264

²²⁰ Turan, 2004: 105

²²¹ İbn'ü'l-Esir, 1986: XI, 339

²²² Abdülaziz ed-Dûri, 1991: 425

²²³ Kaya, 2008: 1

²²⁴ İbnü'l-Esir, 1986: IX, 462

genişletti, etrafını yüksek duvarlarla çevirdi ve kendisi için bir saltanat şehri inşa etti²²⁵. Darü'l-İmare 1058 de yandı ve tekrar inşa edildi, daha sonra da Daru'l-Memleke adıyla ünlü oldu. 1115 de yeniden inşa edildi ancak 1121 de bir kaza sonucu yandı ve yeni bir saray yaptırıldı.²²⁶. Bu sarayların bölgesi kaynaklarda “Medinetu Tuğrul Bey” (Tuğrul Bey’i şehri) adı ile geçmektedir.

Sultan Melikşah 12 Mart 1087’de ilk defa Bağdat’a gelerek Daru'l-Memleke’ye indi. İbnü'l-Esir, Sultan Melikşah’ın Bağdat’a üç defa geldiğini hatta bir ara Bağdat’ı başkent yapmak istediğini ancak Nizamü'l-Mülk’ün engellediğini, bununla beraber hayatının son dönemlerinde burasını kışlık yapmak niyetinde olduğunu belirtmektedir²²⁷.

Görüldüğü üzere Sultan Melikşah’ın Bağdat’ı inşa ve imar faaliyetleri hatta Irak bölgesinde sulama tesisleri ve kanallar açılması yolundaki girişimleri, Bağdat ve çevresini Türk-İslam devletinin merkezi olabilecek bir konuma getirmiştir. Siyasi şartlar gereği şehre sık sık gelen Selçuklu sultanlarını bu şehirde uzun müddet ikamet etmeleri ve burada alınan siyasi kararların bölgede ortaya çıkardığı sonuçlar nedeniyle Bağdat, Büyük Selçuklu Devleti’nin adeta taht merkezi haline gelmiştir.

Bağdat, Büyük Selçuklu Devleti tarafından şekillendirilmiş ve geliştirilmiştir. Büyük Selçuklu sultanları Bağdat’ın hilafet merkezi olması sebebiyle bu şehre ayrı bir ehemmiyet vermişler ve şehrin bayındır hale getirilmesi için çalışmışlardır. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey uzun süre Bağdat’da yaşamış, Sultan Melikşah Bağdat’ın güzelliği ve iklimi sebebiyle kendisine kışlık yapmak ve bu şehirde yaşamak istemiştir. İslam kültürünün yaratıcı devri Bağdat damgasını taşır ve bu hususta en büyük pay Selçuklularındır.

B. Türkiye Selçuklu Devleti Sarayları

1. Konya

a. Alaeddin Köşkü (Sarayı)

Selçukluların belli şehirlerinde (Konya, Kayseri, Aksaray, Sivas, Erzincan) Devlethâne²²⁸ ismi ile anılan resmi konak ve saraylar bulunmakta idi. Sarayın ilk banisi II. Kılıç Arslan²²⁹ olup, sonra zelzeleden köşkün yıkılması ve Alaeddin Keykubad’ın²³⁰ tamir ettirmesiyle bu köşke Sultan

²²⁵ Köymen, 2011: I, 90

²²⁶ Merçil, 2011: 29

²²⁷ İbnü'l-Esir, 1986: X, 183

²²⁸ Devlethâne ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Eravşar, 2001: 285-288. Devlethâne denilen yapı türünün, bazı kaynaklarda saltanat sarayı olarak adlandırıldığı, bazılarında ise Devlethâne ya da Saltanat dergâhı olarak tanımlandığını belirtmektedir. Ayrıca devletin idari işlerinin yürütüldüğü, devlet konuklarının ağırlandığı, elçilerinin kabul edildiği bu mekânın Sultan’ların ikamet ettiği saraylardan bağımsız olduklarını açıklamaktadır. Ancak biz kaynaklarda saltanat sarayı ile ilgili geçen bilgileri Sultan’ın ikametgâhı olarak kabul edip değerlendirdik.

²²⁹ II. Kılıç Arslan ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çay, 1987: 40-144

²³⁰ Alaeddin Keykubad ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Uyumaz, 2002: 590-597

Alaeddin'in adı verilmiştir²³¹. Bu saray Devlethâne olarak anılmakla birlikte az da olsa saray bezmelerinin düzenlendiği bir mekân olarak kullanılmıştır. Alaeddin Köşkü'nün bulunduğu tepe ve çevresi şehrin temel yapılarının yer aldığı, konumuyla şehrin ana ünitelerinden birini oluşturuyordu²³². Örneğin; Alaeddin Tepesi'nin kuzeyinde Büyük Karatay, doğusunda Nizamiye (Nalıncı), kuzeydoğusunda Seyfiye ve Atabey, batısında Darü'l-Hadis (İnce Minare), kuzeybatısında Tacü'l-vezir Medreseleri aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekteydi²³³. Selçuklulardan sonra Karamanoğulları tarafından da kullanılan köşk, XVII. yüzyıla kadar Osmanlı Beylerbeyliğinin kullandığı bir yer olmuş fakat bu yüzyıl içinde terkedilmiştir. Çevresinde bulunan sarayın taşlarının alınmaması için (1672-73) bir ferman çıkarılmıştır. Kaynaklar XIX. yüzyıla gelindiğinde köşkün harap hale geldiğini yazmaktadır. Daha sonra ise 1905-1908 yılları arasında bütün engellemelere rağmen köşk Konya Valisi Cevat Bey'in emri ile yıktırılmıştır²³⁴. Bugün yalnızca bir duvarı kalan Selçuklu sarayı Alaeddin Tepesi'nin kuzey eteğindedir. Alaeddin Köşkü Konya'nın ortasında ve Alaeddin Tepesi denilen höyüğü çeviren Selçuklu devri surlarının üzerine oturtulmuştur. Etrafında ve surların iç tarafında Alaeddin Camii'ne doğru Selçuklu sarayının diğer bölümleri ve bahçelerin yer aldığı bilinmektedir.²³⁵.

b. Filobad Köşkü

Filobad Köşkü için “*Türkiye Selçuklularının dağılıp döneminde Alaeddin Siyavuş'un ortaya çıktığı zaman zikri geçen köşklere biridir*” deniliyorsa da²³⁶ daha önceki sultanlar döneminde de ismi geçmektedir. Aksarayî'de “*Baycu, Rum'dan çıkıp Bağdat tarafına gidince Sultan İzzeddin İstanbul diyarından döndü. Sultan kafilesıyla hava alıp gezinmek için Konya'dan Filobad sahrasına çıkmıştır*”²³⁷. Ahmed Eflakî'de “*I. Alaeddin Keykubat'ın oğlu İzzeddin Keykavus Konya sahasındaki Filobad Köşkünde yakın adamlarıyla içki ve eğlenceye dalmıştı*” şeklinde geçmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak bu köşkün Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıktığını fakat en erken örneğini Alaeddin Siyavuş döneminde değil II. İzzeddin Keykavus döneminde verdiğini göstermektedir.

İ. H. Konyalı, Filobad Köşkü'nün yerinin Hoca Cihan ve Alavardı taraflarında olduğunu ve “*Selçuk Türkleri Hoca Cihan ve Alavardı mamurelere Filobad*” dedikleri şeklinde ifade etmiştir²³⁸. Bu

²³¹ Merçil, 2011: 34

²³² Bilici-Uysal, 1990: 77

²³³ Bilici-Uysal, 1990: 78

²³⁴ Merçil, 2011: 34

²³⁵ Bilici-Uysal, 1990: 78

²³⁶ Merçil, 2011: 43

²³⁷ Aksarayî, 2000: 55

²³⁸ Konyalı, 1997: 167

köşk adını bulunduğu Filobad düzlüğünden almıştır²³⁹. Babaî İsyanı sırasında Türkmenler, Konya'ya hareket edip, Sultan kasrının bulunduğu Filobad düzlüğüne indiler²⁴⁰. Alaeddin Siyavuş²⁴¹ ve Karaman oğlu Mehmet Bey gündüzleri şehirde kalmakta, akşam olunca Filobad düzlüğüne dönmekte idiler. Onlar Konya, Akşehir ve öteki şehirlerden elde ettikleri malları bir araya toplayıp Filobad'a gönderdiler. Karamanlılar Konya'ya hâkim olduktan sonra Filobad Köşkü'nde bulunan Alaeddin Siyavuş'u getirerek tahta oturtmuşlardı (15 Mayıs 1277)²⁴². Bu olaylardan anlaşıldığına göre, Alaeddin Siyavuş ve Mehmet Bey'in idare merkezi Filobad olup, Konya'daki eğlence meclisleri saltanat kasrının bulunduğu Filobad düzlüğünde gerçekleştirilmiştir.

c. Gevale Kalesi Köşkü

Gevale Kalesi Konya kent merkezinin yaklaşık 7 km kadar batısındaki Takkeli (Karaburgalı) Dağ'ın zirvesinde yer alır. Geçmiş Helenistik döneme kadar giden Gevale Kalesi, Konya kentinin savunmasında kilit rol oynayan volkanik dağların zirvesindeki iki kaleden birisiydi²⁴³. İmarı büyük oranda Doğu Roma döneminde tamamlanmış, Türkiye Selçukluları döneminde yenilenerek kale içine saray ve şikarhâne (avhane) gibi önemli yapılar inşa edilmişti. Gevale Kalesi bir yandan sultanlar için eğlence ve av mekânı olarak kullanılırken, diğer yandan da siyasi mahkûmların tutulduğu yapılardan meydana gelmektedir²⁴⁴. Örneğin; Bağdat halifesi, Şeyh Şihabeddin Sühreverdi'yi elçilikle Sultan Alaeddin Keykubat'a göndermişti. Şeyh Sühreverdi Konya'ya ulaştığı sırada sultan eğlenmek üzere Gevâle Kalesi'ne gitmişti. Sultan, Sühreverdi'yi kaleye getirmelerini emretti ve ona izzet ve ikramda bulundu²⁴⁵. Beyşehir yolu üzerindeki bu bölge XI. ve XIII. yüzyıllarda geniş bir ormanlık alana sahipti. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin başında bulunan Sultan Mesud ordusunu 1147 yılında bu ormanlık alana çekerek Bizans ordusuna karşı büyük bir zafer kazanmıştı²⁴⁶.

Takkeli (Karaburgalı) Dağ veya onun zirvesini oluşturan Gevale Kalesi, Konya şehrinin tarihteki radar istasyonu görevini üstlenmiştir. Konya'nın batı kısmında 1700 m yüksekliğindeki bu kale; batısındaki vadi ve yollara tamamen hâkim olmasıyla Konya'nın batısından gelebilecek tehlikelerin kontrol noktası olmuştur. Kale sadece batı yönünden değil ıssız Konya ovasından yükselen her türlü duman ve çığlığın kolaylıkla görünebileceği bir konumdadır²⁴⁷. Ayrıca kalenin yükseltisi nedeniyle başka türlü su temini olmadığından yüzlerce sarnıç inşa edilmiştir²⁴⁸. Bu sebeple Gevale Kalesi'ne bir anlamda Sarnıçlar Kalesi de demek mümkündür. Üç yüz altmış derecelik görüş alanı ile

²³⁹ Bu düzlük aynı zamanda bir gezinti yeridir. Ersan, 2006: 76

²⁴⁰ İbn-i Bibi, 1996: II, 691; Turan, 1971: 560

²⁴¹ Bkz. İbn-i Bibi, 1996:II, 21

²⁴² Turan, 1971: 561

²⁴³ Çaycı- Şimşir, 2014: 1

²⁴⁴ Çaycı- Şimşir, 2014: 2

²⁴⁵ İbn-i Bibi, 1996:II, 230-231; Ahmet Eflaki, 2011: 46

²⁴⁶ Baykara, 1998: 12

²⁴⁷ Çaycı- Şimşir, 2014: 2

²⁴⁸ Çaycı- Şimşir, 2014: 3

Konya savunmasının stratejik yeri olmuş ve daha sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti'nin Konya'yı fethi (1466) sırasında Gedik Ahmet Paşa tarafından yıktırılmış, böylece Osmanlılar için uzun süre bu kalede direnç gösteren Karamanoğulları yenik düşmüştür²⁴⁹. Gevale Kalesi'nin bazı bölümleri günümüze kadar intikal edebilmiştir.

d. Kubadabad Sarayı

Kubadabad Sarayı, Konya-Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında, Anamas Dağı eteklerindeki alüvyon ovada, küçük bir kayalık tepe ile Bronz Çağı höyüğü çevresine yayılan Kubadabad göl kıyısından, -hatta göl üzerindeki adalardan- güneyindeki Anamas Dağı eteklerine kadar uzanan geniş bir sahada, onlarca yapıyı içerisinde barındıran büyük bir saraydır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne en parlak zamanını yaşatan I. Alaeddin Keykubad'ın 1235²⁵⁰ yılı civarında inşa ettirdiği Kubadabad, Ortaçağ Anadolu Türk döneminin günümüze en iyi durumda ulaşmış saraylarından biridir. Saray külliyesinin çevresini oluşturan Büyük ve Küçük Saray isimli merkezi köşk binaları, kıyıdaki kayıkhanesi, av parkı, "gürlevi" denilen küçük barajı ve hamamları vardır. Yine saray külliyesiyle bağlantılı olduğu bilinen ve Beyşehir Gölü'nde yer alan yirmiye yakın adanın üzerindeki bina kalıntıları, ayrıca Anamas Dağı eteklerindeki yaylalarında bulunan diğer yapılarıyla adeta Kubadabad büyük bir ortaçağ kentidir. Kubadabad'ın geçmişi Bronz Çağı'na kadar geriye gitmektedir. Külliye'nin güneybatısında yer alan ve köylülerin "toprak tol" diye isimlendirdiği Prehistorik höyük sarayın av parkı sahasının içinde kalır²⁵¹. Bunun dışında özellikle göl üzerindeki Kız Kalesi Adası üzerinde bulunan küçük su şatosundaki Doğu Roma kalıntıları Kubadabad'ın Türk dönemi geçmişine dair bilgiler vermektedir²⁵². Kubadabad Sarayı ana yapılarının plan özellikleri açısından Gazne Sarayı Leşkeri Bazaar'dan, Topkapı Sarayı'na kadar Türk saray mimarisi için klasik diyebileceğimiz eyvan-hol veya eyvan-avlu şeklindeki mekân tertibiyle karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda binaların araziye dağılımı itibarıyla bütün doğu saraylarında görülen bir "gölet" çevresinde şeklinde oluşup gelişmiş bir modeli ortaya koymaktadır.

Yazlık olarak kullanılan Kubadabad Sarayı'nda²⁵³, gezinti, seyran ve av partileri ile hem bölgenin güzelliklerinin tadına varılmış hem de sazlı sözlü içkili eğlenceler düzenlenmiştir. Yine bu bölgede göldeki adalardan, yakındaki yaylalara kadar yayılan geniş bir alanda inşa edilen çeşitli köşkler de av partileri düzenlemek için tercih edilen mekânlar arasında yer almıştır.

Kubadabad Sarayı hakkında İbn-i Bibi bize şu bilgileri vermektedir: "*Alaeddin Keykubad Kayseri'den Ağırnas (Eğrinas)'a ulaştığında karşısına cennet gibi bir yer çıktı. Burada meyve ağaçları, ayrıca her cins hayvan da bulunmaktaydı. Öte yandan gölün üzerinde yirmi ada vardı ve*

²⁴⁹ Çaycı- Şimşir, 2014: 3

²⁵⁰ Arık, 2002: 45

²⁵¹ Yavaş, 2012: 2636

²⁵² Yavaş, 2012: 2636

²⁵³ Arık, 2000: 21

hepsi meyve ağaçları ile dolu idi. Sultan o sırada emir-i şikâr²⁵⁴ ve mimar olan Sadettin Köpek²⁵⁵'e bu güzellikte cennete benzeyecek bir saray yapılmasını buyurdu, ayrıca binanın planını çizerek üzerinde de açıklamalar yaptı ve bir saray resmetti²⁵⁶. Sadettin Köpek, güzel görüntü yerleri, iç açıcı havuzlar bulunan, önünde cennet gibi bir bahçesi olan köşkleri kısa bir zamanda sultanın emrine uygun olarak yaptı". Daha sonra Alaeddin Keykubat inşası tamamlanan binaları beğendi²⁵⁷.

Sultan I. Alaeddin Keykubad oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i Erzincan melikliğine tayin ettikten sonra Kayseri'ye gitti, oradan atını Kubadabad tarafına sürdü, bir ay boyunca vaktini burada zevk ve eğlence ile geçirdikten sonra Alaiye tarafına yöneldi²⁵⁸. Alaeddin Keykubat'ın dinlenmek ve eğlenmek için tercih ettiği yer, Kubadabad Sarayı idi²⁵⁹. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında sultanlığı ele geçirmeye çalışan Sadettin Köpek, mimarı olduğu Kubadabad Sarayı'nda öldürüldü²⁶⁰. Köpek'in kötülük ateşi günden güne artmaya, tehdit şimşekleri çoğalmaya başladı. Bu durum karşısında bir yandan devletinin büyüklerini ve saltanatının yakınlarını kaybetmenin acısını yaşayan, diğer yandan boynunda asılı kılıcıyla huzuruna girme cüreti gösterip bundan çekinen sultan, Köpek'i ortadan kaldırmak için kölesini emir-i câdar²⁶¹ Hüsameddin Karaca'ya göndermiş ve suikast planını hazırlamak için hemen işe koyulmuşlardı. Hüsameddin Karaca türlü hilelerle Köpek'in güvenini kısa sürede kazanmıştı ve düzenlenecek olan eğlence meclisine çağrılmıştı. Eğlence günü Köpek, Sultan'ın izni ile içeri alınca Sultanın planı uygulanmaya konuldu. Emir-i câdar kendisine sunulan kadehi yudumladıktan sonra dışarı çıktı ve Köpek'in gelmesini bekledi. Köpek dışarı çıkınca sopayı çekip kafasına vurmaya istedi ancak sopa hedefi sapıp omuzuna değdi. Yaralanan Köpek can korkusundan kendini Sultanın şaraphanesine attı. Şarapsalar²⁶² onu kana bulanmış ve korkmuş halde görünce yanında bulunanlarla birlikte, bıçak, kılıç ve gürzle ona saldırarak öldürmüşlerdi. Sultan, akıl sahiplerinin içleri rahatlasın ve kalpleri soğusun diye onun kirli bedenini yüksek bir yere asmalarını buyurmuş ve daha sonra parçalanmış organlarını demir bir kafese doldurarak, Köpek'i Kubadabad Sarayına asmıştır²⁶³. Babai İsyanı²⁶⁴ sırasında (1240), II. Gıyaseddin Keyhüsrev Kubadabad adasına (sarayına) sığınmıştı²⁶⁵.

²⁵⁴ Şikâr "av" demektir. Hükümdarın av köpeklerini ve kuşlarını yetiştirenlerin reisine emir-i şikâr denirdi. Bu kişiler hükümdarla birlikte ava giderler, av işlerini bizzat organize ederlerdi. Şikârhane'ler hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Hacıgökmen, 2012: 47-56

²⁵⁵ Bkz. İbn-i Bibi, 2010: 156-160

²⁵⁶ Sultan'ın mesleklerinden biri de mimarlık idi. bkz. İbn-i Bibi, 1996: I, 249; Turan, 1944: 394; Merçil, 2000: 85

²⁵⁷ Turan, 1944: 397

²⁵⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 420-425; Turan, 1971: 376

²⁵⁹ İbn-i Bibi, 1996:I, 418- 424

²⁶⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 480-481); Turan, 1971: 412

²⁶¹ Selçuklularda sarayı koruyan askerlere candar, bunların başında bulunanlara da emir-i candar denirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 2011: 99-105

²⁶² Buna şarabdar da denilirdi: her iki tabir de Selçukname de görülür. Saraydaki "şaraphane-i Sultan" veya sadece "şaraphane" denilen ve hükümdara ait meşrubatı korumaya memur daire veya kiler hademelerinin amirine şarabdar ve şarapsalar adı verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 2011: 135-137

²⁶³ İbn-i Bibi, 1996:II, 35

Kubadabad Sarayı'nı Alaeddin Keykubat 1235 yılı sonlarında yaptırmış ve 1236 yılında ise düzenlediği bir bezm meclisinde yediği av etinden zehirlenerek vefat etmiştir. Ayrıca Kubadabad Sarayı diğer sarayların işleyişiyle aynı olup yazlık olarak kullanılmakta ve sultanlar sık sık bu sarayda eğlence meclisleri düzenleyip, av partileri yapmaktadırlar. Sultanlar devlet ricali olarak kullandıkları sarayları bazen (Köpek olayında da görüldüğü gibi) suikast düzenlemek içinde kullanmışlardır.

e. Yeşil Köşk

Alaeddin Siyavuş, Konya'da tahta geçmesinden sonra her gün Yeşil Köşk (Köşk-i Sebz)'e gidip eğlenmekte idi²⁶⁶. Cimri lakabıyla bilinen Alaeddin Siyavuş döneminde de bu köşk çok önemli hale gelmiştir. İbn-i Bibi bize bu konuyla ilgili şu sözleri aktarır: “*Cimri, adına hutbe okunup, sikkeyi onun lakabına bastıktan sonra her gün Yeşil Köşk (Köşk-i Sebz'e) gidip orada yiyip içme ve nikâhluları ile düşüp kalkmayla meşgul oluyor, akşam da Devlethane'ye gidiyordu*”²⁶⁷. Bu köşkün yeri bilinmemekle beraber İbn-i Bibi'nin aktardığı bilgiler ışığında muhtemelen Konya-Aksaray arasında bir yer olup, Türkiye Selçukluların son dönemlerinde kullanılmıştır. Köşk'ün adı genellikle düzenlenen eğlence meclisleriyle birlikte anılmaktadır.

f. Akşehir Sarayı

Türkiye Selçukluların Konya'yı başkent edindiği zamandan beri Akşehir Selçuklu Sultanları için önemli bir mekân olmuş, yapılışı, 1213-16 yılları arasına tarihlenen Akşehir Sarayı dinlenme ve av köşkü olarak tasarlanmıştır²⁶⁸.

2. Kayseri

a. Kayseri Sarayı (Devlethâne)

Alaeddin Köşkü'nde olduğu gibi o devrin önemli yapılarından olan Kayseri Sarayı da bir Devlethâne olarak geçmektedir. Kayseri'nin en eski sarayı olarak bilinen bu yapıdan zamanımıza herhangi bir emare kalmamıştır. Ancak kaynaklarda onun durumu ve yeri hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Kayseri'deki Devlethane bugünkü Cumhuriyet Meydanı'nda, İç Kale ile Hükümet Konağı arasında bir bahçe içinde bulunmaktadır²⁶⁹. Mesela, Sultan I. Alaeddin Keykubat kendisiyle üstünlük mücadelesine giren emirler ile hesaplaşmayı Kayseri'de bu sarayda yapmıştır. İbn-i Bibi'ye göre Sultan I. Alaeddin Keykubat 1223 yılında, otoritesini tanımayan büyük emirlerin bir kısmını “Kayseri Devlethânesi'nde” tutuklayarak öldürtmüştür. Bu hadise şu şekilde cereyan etmiştir; Sultan ortadan kaldırmaya karar verdiği emirleri, Devlethane de tertip ettiği eğlence meclisine çağırdı. Has

²⁶⁴ Bkz. Ocak, 2002: 37-114

²⁶⁵ İbn-i Bibi, 1996: II, 501-502; Turan, 1971: 423-438

²⁶⁶ İbn-i Bibi, 1996:II, 210; Turan, 1971: 563; Ersan, 2010: 116

²⁶⁷ İbn-i Bibi, 1996:II, 210

²⁶⁸ Merçil, 2011: 42; Ersan, 2006: 75

²⁶⁹ Merçil, 2011: 43

adamlarının bir kısmına saray bahçesinin duvarlarını sardırıldı. Diğerlerini silahlı olarak sarayın sofasında hazır bulundurdu. Emirler girince sarayın kapısı iyice kapatıldı. Diğer bir emir bezmhane (eğlence salonu) ye alındı. Böylece yakalanan emirler zindan haneye kondular ve Sultan sarayın kapısını açtırdı. Tutuklanan emirlerin evleri de müsadere edildi²⁷⁰. Bu tarihten on dört sene sonra yine I. Alaeddin Keykubad'ın Kayseri'de Keykubadiye Sarayı'nda vefatı üzerine çocuklarının ve taraftarlarının taht mücadelesi esnasında Şehir Sarayı- Devlethânenin başka hadiselerle konu olduğunu İbn-i Bibi'den öğreniyoruz. I. Alaeddin Keykubad'ın 1 Haziran 1237 tarihinde ani vefatı üzerine Keykubadiye sarayında bulunan büyük şehzade Gıyaseddin Keyhüsrev'i, taraftarı olan emirler buradan alarak şehirdeki saltanat sarayına getirdiler ve sofa da tahta oturtup ona biat ettiler. Hâlbuki Keykubad veliaht olarak ortanca oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı vasiyet etmişti. Bu sebeple büyük emirler de Keykubadiye sarayında onu tahta çıkarmayı düşünüyorlardı. Devlethanede Sultanlığını ilan eden Keyhüsrev, şehrin Meydan Kapısı'ndan başka bütün kapılarının kapatılmasını emretti. Bu taraftaki ağırlığın daha fazla oldu olduğunu gören Keykubadiye 'deki emirler de bir müddet sonra gelip büyük şehzadeye biat etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine herkese hediyeler dağıtan Sultan, Devlethâne'de büyük bir eğlence meclisi düzenlemiştir²⁷¹.

Moğollar Kayseri'ye hâkim olduklarında şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe verdiler, sıradan ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettiler²⁷². Yine 1277 yılında Anadolu'yu Moğollardan kurtarmak üzere bir sefer düzenleyen Memluk Sultan'ı Baybars 20 Nisan 1277 tarihinde Kayseri'ye gelmiş, önce Keykubadiye (Keyhüsreviye) mevkiindeki saraya geçmiş, buradan 22 Nisan Cuma günü şehre girerek Sultanlık sarayında Selçuklu tahtına oturmuştur. İbn-i Bibi'ye göre:” *Bu saray gurur verici bir devlethane, ona bağlananların meskenleri, eğlenceyi sevenlerin yerleri idi. Etrafını da meyve bahçeleri çevirmişti. Duvarları göz alıcı muhtelif şekilde güzel çiniler ile bezenmiş ve en güzel süslemeler ile süslenmişti*²⁷³. Eretna Devleti'nden sonra gelen Kadı Burhaneddin idaresi sırasında 1396 tarihinde bu sarayın yakılıp, yıkılarak yok edilmiştir.

Yukarı da belirtildiği gibi Devlethane'nin içerisinde Bezmhane denilen eğlence salonunun olması burada sultanların ve devlet ileri gelen emirlerin eğlenceler düzenlediklerini ve hoşça vakit geçirdiklerini göstermektedir.

b. Keykubadiye Sarayı

Sultan Alaeddin Keykubad'ın yazlık sarayı olan Keykubadiye Kayseri'nin 10 km. batısında Keykubad Dağı olarak bilinen tepenin güneybatısında Alaeddin Keykubad tarafından 1227-28'de²⁷⁴

²⁷⁰ İbn-i Bibi, 1996:I, 283-292

²⁷¹ İbn-i Bibi, 1996:II, 19-22

²⁷² İbn-i Bibi, 1996:II, 74; Turan, 1971: 441

²⁷³ İbn-i Bibi, 1996: II, 25-27

²⁷⁴ Ersan, 2006: 75

yaptırılmıştır. Yapay bir gölün çevresinde inşa ettirilen Keykubadiye Sarayı²⁷⁵ üç köşkten oluşmaktadır. Sultan'ın ismi ile anılan saray yanındaki Keykubad Dağı ve çevresindeki Keykubad Çiftliği²⁷⁶ bugünlere kadar gelebilmiştir. İşte Sultan Alaeddin Keykubad kendi ismi ile anılan bu küçük tepenin güneybatısında kaynayan su kenarına Keykubadiye Köşklerini yaptırmıştır.

Saray hakkında Selçuklu kaynağı İbn-i Bibi'de teferruatlı bilgiler vardır. Sultan Alaeddin I. Keykubad komutanlarını Ermeniler, Haçlılar ve Suğdak seferine gönderdiği sırada Keykubadiye Sarayı'nda oturmakta idi. Yazar bu bölümdeki sarayı şöyle tasvir etmektedir:” *ordularını seferlere yollayınca, Sultan bir grupla bir yere (Keykubadiye 'ye) gitti. Bu yer öyle bir yerdi ki Tanrı cenneti dünyada göstermek için yaratmıştı. Havası ılık, saba rüzgârı misk kokuları getirirdi. Nehrin kıyısında yeşillikler vardı. Güzellikte bahar gibi idi. Orada öyle bir saray vardı ki güneş ve ay her taraftan görünüyordu. O yerde hayat suyu akıtan bir çeşme vardı. Çevresi baştanbaşa gül bahçesi idi. Onun önünde güzel yeşil bir deniz vardı. Orada balıklar ay gibi gezinirlerdi. Oradaki ağaçların meyvesi ikbal meyvesi idi. Dünya oraya cihan padişahı Keykubad adına ikbal mührünü vurmıştu. Âlemin Sultan'ı Keykubad bir süre cennet bahçesini andıran o nezih yerde oturur, yapacağı fetihleri düşünür ve seher vakti güneş kendinin gösterince genç çavuşun sesi ile dışarı çıkar, dağ gibi atına biner, cenneti andıran ovada (sarayın yanındaki Meşhed Ovası) dolaşırken her ülkeden adamlar gelir, duyduklarını ona anlatırlardı. Oradan mutlu bir şekilde eyvana döner²⁷⁷ eliyle bargâhın²⁷⁸ kapısını açar, büyük küçük herkes oraya gelirdi. Mir-i Bâr gelenleri kabul eder, padişahın dağıttığı adaletle işleri yoluna girerdi. Sonra halka açık sofraya kurulur, münavebe ile herkes o sofradan nasibini alır, kimse mahrum kalmazdı. Sonra Cihan fatihi oradan kalkar, saadetle başka eyvana geçerdi. Bütün bilginler, din ve düşünce adamları, köleler ve ordunun ünlüleri oraya girerlerdi. Orada her konudan söz edilir, her ülkeden yapılması gereken işlerden, hazinenin ve ordunun meselelerinden asayiş ve huzurdan, sevgiden, düşmanlıktan, her ülkeye gönderilen cevaplardan bahsedilirdi. Bu işler bittikten sonra Mir-i Hân sofraya kurardı. Çâşnigir huzura girer ve yerini alır, ünlü kimselerin yaptıkları duadan sonra padişaha yiyecek sunardı. Yemekten sonra hepsi mutlu olarak Cihan Hâkiminin yanından ayrılırdı. Ondan sonra tanınmış kişiler, savaşın arslanları olan eğlence arkadaşları padişah dergâhında bir defa daha yerlerini alırlardı. Saz ve rud çalan bütün çalgıcılar gelirlerdi. Neyin sesinden ve çalgı nağmesinden sert taşların kalbi de coşmaya başlardı. O mutlu padişah gece gündüz zamanını bu şekilde geçirirdi. Haftada bir defa çevgan oyununu seyreder, kendisi de sık sık oynardı²⁷⁹.* Burada İbn-i Bibi sarayın cennete benzediğini söylemekte ve Sultan'ın bu sarayda bolca vakit geçirerek eğlence meclisleri tertip edip çevgan oynadığını ifade etmektedir.

²⁷⁵ Çayırdağ, 2001: 242

²⁷⁶ Halk dilinde Keybat olarak bilinmektedir. Çayırdağ, 2001:242

²⁷⁷ Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularının cami ve medreselerindeki üç yanı kapalı, avluya bakan yanı açık, üstü tonozla örtülmüş, yerden yüksekçe zeminli yer.

²⁷⁸ Padişahın dinavhanesi, padişahın huzuru, otağ. Develioğlu, 1778: 45

²⁷⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 307-308

Erzincan Mengüçüklü Emiri Melik Fahreddin Behramşah²⁸⁰ 1225 yılında vefat edince, yerine oğlu Alâeddin Davutşah geçmiş, ancak bu melik kendi emirleri ile geçinememiş ve onların bir kısmını öldürüp bir kısmını hapsedirmişti. Bazıları da kaçıp Alâeddin Keykubad'a sığınmışlardı. Sultan bunun üzerine Davutşah'a elçi gönderip hapisteki emirlerin serbest kalmasını sağlamış ve onları Keykubadiye Sarayı'na getirtmişti. Burada onlara izzet ve ikramda bulunarak meclisin başköşesine oturtmuştu. Bir müddet sonra Davutşah durumdan endişelenerek Kayseri'ye sultanın ziyaretine geldi. Sultan onu emirleriyle karşılamaya çıktı. Beraberce at sürerek Keykubadiye 'ye geldiler. Davutşah, Erzincan'dan kendi tarafından getirilerek kurulmuş olan atlas otağa yerleşti. Misafirlere hassa mutfağından sofralar getirildi. Yol yorgunluğu geçtikten sonra bir süre sultanla birlikte Meşhed Sahrasında gezinti yapıldı. Davutşah tekrar ayrılıp otağına geldi. Günün yarısı geçince davet üzerine Davutşah, sultan tarafından hazırlatılan tam takımlı, altın işlemeli başlıklı Arap ata binerek ve yine gönderilen kıymetli hilat'ı giyerek emirlerle padişahın bargâhına (Keykubadiye 'ye) geldi. Perdedar perdeyi kaldırıncı Melik, sultanın önünde yüzünü yere koydu. Kalabalık bir mecliste büyük bir bezm meclisi düzenlendi. Davutşah on gün bu şekilde ağırlandıktan sonra ülkesine gönderildi (1227)²⁸¹. Burada da yine Keykubadiye Sarayı'nda Mengüçüklü Melik'e düzenlenen bezmin bahsi geçmektedir.

Bir süre Sultan, ahdinden dönen Davutşah üzerine, Erzincan'a 1228 yılında bir sefer düzenleyerek buraları fethederek oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i bu bölgeye tayin etti²⁸². Selçuklu tarihçilerinin ustası olan İbn-i Bibi bu bölgeyi şöyle izah eder: *“Sonra Kayseri'ye dönüp ‘atını Keykubadiye’ ye sürdü. Orada bir şehir gördü (orası bir şehir gibi idi). Böylesi görülmemişti. Dağından (Keykubad Dağı) akan gül suyu gibi berrak, süt ve şarap gibi hoş ve lezzetli olan çay, bargâhın kapısının önüne kadar akmakta ve oradan her yere dağılmakta idi. Çok miktarda yükselen güzel köşkler gölün üzerine tepeler meydana getirmişti. Bahçelerde ağaçlar meyvelerle dolmuştu²⁸³”*.

İbn-i Bibi I. Alaeddin Keykubad'ın Kayseri'de Haziran 1237 yılında, Ramazan Bayramında büyük bir ziyafetten sonra aniden hastalanarak Keykubadiye Sarayı'na geçtiğini²⁸⁴ ve gece yarısı bu köşkte öldüğünü, cesedin buradan Konya Alâeddin Camii avlusundaki, ecdadına ait Sultanlar Türbesi'ne nakledildiğini kaydeder²⁸⁵.

Sultanın vefatından sonra Keykubadiye'ye gelen büyük oğlu Gıyaseddin babasının vasiyetine uygun olarak buradan taraftarı emirler tarafından alınıp²⁸⁶, babasının yerine Selçuklu tahtına çıkarmak için Şehir Saray-ı Devlethaneye götürülmüş, veliaht küçük şehzade İzzeddin, Keykubadiye'de

²⁸⁰ Mengüçekliler ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sümer, 2004: 714

²⁸¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 372

²⁸² I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Baykara, 1997: 10-95

²⁸³ İbn-i Bibi, 1996: I, 372

²⁸⁴ Sevim, 2014: 153

²⁸⁵ İbn-i Bibi, 1996: II, 20-21

²⁸⁶ Çayırdağ, 2001: 243

kalmıştı²⁸⁷. Saray 1254 yılından itibaren Keyhüsreviye Köşkü olarak anılmaya başlanmıştır²⁸⁸. Bu tarihte, kardeş sultanlar, II. İzzeddin Keykavus²⁸⁹ ile IV. Rükneddin Kılıçarslan²⁹⁰ arasında Kayseri civarında Ahmet Hisarı önünde²⁹¹ meydana bulan savaşta Kılıçarslan ağabeyine yenilmiş ve esir düşmüştür. Ağabeyi II. İzzeddin Keykavus onu Keyhüsreviye Sarayı'na götürmüş ve ziyafet vermiştir²⁹². 1277 yılında Anadolu'yu Moğollardan kurtarmak üzere bir sefer tertip ederek Kayseri'ye kadar gelen Türk Memlûk Sultanı Baybars, önce Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in²⁹³ dehlizi,²⁹⁴ çadırlar ve sultanlık alametlerinin bulunduğu Keyhüsreviye (Keykubadiye) denilen yere geldi (20 Nisan Çarşamba). Sultan kapısından gelenek üzere mehter, bando çalınan otağa indi ve halkın kendisini ziyaretine izin verip herkese hediyeler dağıttı. Memlûk Sultanı Baybars, iki gün burada dinlenip Cuma günü (22 Nisan) şehre gelip Sultanlık Sarayı'nda (Devlethâne) Selçuklu tahtına çıktı²⁹⁵.

Bütün bu bilgilerden Keykubadiye'nin (İbn-i Bibi, şiirlerinde Kubadiye olarak da anmaktadır) 1225'te inşasının tamamlanıp ve kullanılmaya başlanmış olduğunu, 1250'lili yıllarda artık ehemmiyetini kaybedip Keyhüsreviye diye isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Genellikle yazlık olarak kullanılan ve son dönemine kadar önemini koruyarak devletin idari işlerinin yürütüldüğü, elçilerin kabul edildiği ve saray eğlencelerinin düzenlendiği bir mekân olarak varlığını sürdürmüştür.

c. Hıdırellez (Hızır İlyas) Köşkü

Kayseri merkez Erkilet bucağında bulunan Hıdırellez Tepesi üzerinde Kayseri Ovası'na kuzeyden²⁹⁶ hâkim konumda olan bu köşk,²⁹⁷ az çok sağlam durumda olarak günümüze kadar gelebilmiştir. Kayseri bölgesinin Kapadokya-Roma dönemi en büyük mezar tepesi (Tümülüs) üzerine inşa edilmiş bu küçük ebattaki ilginç yapı, konumundan dolayı uzaklardan da görülebilmektedir. Köşke şehir yönünden, yani güneyden mermer söveli ve klasik tezyinatlı bir cümle kapısından girilmekte ve içerisinde mescit, eyvan ve mutfak bulunmaktadır²⁹⁸. Bu köşk, kalan kitabe parçasından da anlaşılacağı üzere²⁹⁹ Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1241-42'de inşa edilmiştir³⁰⁰.

²⁸⁷ İbn-i Bibi, 1996: II, 20-21

²⁸⁸ Çayırdağ, 2001: 244

²⁸⁹ İzzeddin Keykavus ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Koca, 1997: 15-128

²⁹⁰ Sevim- Merçil, 1995: 480

²⁹¹ Merkez Yuvalı Köyü yakınındadır. Çayırdağ, 2001: 244

²⁹² İbn-i Bibi, 1996: II, 142; Merçil, 2011: 39

²⁹³ Turan, 1971: 183

²⁹⁴ Köşk, otağ. Develioğlu, 1778: 97

²⁹⁵ Turan, 1944: 72

²⁹⁶ Merçil, 2011: 42

²⁹⁷ Çayırdağ, 2001: 247

²⁹⁸ Çayırdağ, 2001: 247

²⁹⁹ Özgüç- Akok, 1957: 143-148

³⁰⁰ Ersan, 2006: 75

Sultanlar burayı, şehre hâkim yükseklikte olması dolayısıyla muhtemelen seyran veya av köşkü olarak kullanmışlardır. Ayrıca bu köşkün, devrin devlet adamlarının önemli eğlence mekânları arasında olduğu anlaşılmaktadır.

d. Haydarbey Köşkü

Bu köşk Kayseri'nin Argincık Mahallesi'nde (eski köy) ziraat arazisi olan tarlalar arasında yer alır. Günümüze kadar az çok sağlam vaziyette kalmış olan bu köşk kuzeyde, cephe ortasında, yandan girilen bir kara çıkıntı, içte bu çıkıntı hacmi ile doğuya uzanan ve dama çıkan dekoratif merdivenlerin bulunduğu, kesme taşlarla inşa edilmiş tonozlarla örtülü bir yapıdır³⁰¹. Kayseri'de Haydar Bey ismi, Şah Kutluğ Hatun Türbesi kitabesinde geçmektedir. Burada türbeyi yaptıran Kutluğ Hatun'un oğulları olarak belirtilen 1348 yılında ölmüş Emir Bahşayış ve Emir Haydarbey'den söz edilmektedir. Haydar Bey'in türbe içerisindeki mezar taşında ise yine aynı tarihte öldüğü yazılıdır. Yaşadığı zamana göre İlhanlı ve Eretna emirlerinden olan Haydar Bey Argincıktaki ünlü köşkü yaptıran kişidir. Onun hakkında başkaca bilgi edinmek mümkün olmamış ve köşkün XIV yy. ilk yarısında yapılmış olduğu verilen bilgilerden anlaşılmaktadır³⁰².

Haydar Bey Köşkü sivil mimariye ait bir yapı türü olarak tasarlanmış³⁰³ ve benzer niteliklerin Türkiye Selçuklu köşküleri ile de paralellik göstermesi köşkün XIV. yüzyıl da değil, XIII. yüzyıla ait olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu köşk tahminen 1252' de yapılmış olup, bu binanın Kutluğ Hatun ve Haydar Bey gibi XIV. yüzyılda yaşadığı bilinen isimlerle bağlantısı, muhtemelen mülkiyetinin el değiştirmesi dolayısıyladır³⁰⁴. Bu köşke Haydar Bey adı sonradan verilmiş olmalıdır³⁰⁵.

e. Kızıl Köşk

Kayseri şehir merkezinin güneyinde, ovidan birden yükselen tepelik Billur Bağları Sempti'nde, Kızıl Tepe tümülüsü önünde, Hızır İlyas Köşkü gibi ovaya karşı hâkim bir yerde yaptırılmış olup I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Emir Taceddin isimli şeyhe, etrafındaki arazi ve Erciyes Dağı'ndan gelen su ile birlikte vakfedilmiştir³⁰⁶. Bu köşke halk çevredeki Kızıl Tepe'den dolayı Kızıl Köşk denmiştir³⁰⁷. Hisarcık ve Hisarcık altındaki Gürle denilen köylerden gelen su hem araziye suluyor ve hem de köşkün yanında üç ağızlı sarnıçı dolduruyordu. Kızıl Köşk günümüze ulaşan izlerine göre; doğu-batı yönünde uzanan bir yapı olup, düzgün yontma ve moloz taştan inşa edilmiştir. Köşkün kuzey ve doğu cephe duvarlarının bir bölümü ayakta. Bunun dışında kalan kısımları ise yıkılmıştır.

³⁰¹ Çayırdağ, 2001: 248

³⁰² Çayırdağ, 2001: 248

³⁰³ Yavaş, 2004: 148

³⁰⁴ Yavaş, 2004: 148

³⁰⁵ Merçil, 2011: 42

³⁰⁶ Çayırdağ, 2001: 247

³⁰⁷ Çayırdağ, 2001: 247

Köşk günümüzde özel mülkiyete geçmiş, harap halde ve yok olmak üzeredir³⁰⁸. Osmanlı dönemi kaynaklarında bu köşkün ismi geçmektedir. Osmanlı döneminde bu köşk bir süre kullanılmış, daha sonra da terk edilmiştir³⁰⁹.

3. Alanya

a. Alaiye (Alanya) Sarayı

Alaeddin I. Keykubad'ın imar faaliyetleri içinde yer alan mekânlardan biri de kışlık Alaiye Sarayı'dır³¹⁰. Sultan bu şehri iki aylık bir muhasaranın ardından 1221 yılında fethettikten sonra burada on iki kapılı bir saray (kasr-ı devezdeh yeri) yapılmasını emretti³¹¹. Bu olay İbn-i Bibi'de şu şekilde geçmektedir: “Sultan, *bu sert kayalar üzerine öyle bir kale yapalım ki, engin ve keskin düşünce onu görmekten şaşkınlığa düşsün. Milletlerin seçkinleri, padişahların çabaları arasındaki farkı görsün ve kalacak olan o hatırdan bizim bilgimiz ve yeterliliğimiz hakkında bir sonuca varsın. Ondan sonra o yerin adı adımız ve lakabımızla şeref kazansın, ihtişamıyla çember şeklindeki gökle, nilüfer renkli kümbetle ve 12 kapılı saraya yarışsın*”³¹² demiştir. Sultanın bu isteği ve fermanı üzerine burada çok kısa bir zamanda yeni bir kent kurulmuş, 5-6 yıllık bir süre içerisinde inşası tamamlanmıştır. Bu yer Alanya'nın doğusunda bulunup, bugünkü Gülevşen denilen yerdedir. Doğal ormanlarla çevrili, bağlar ve bahçelerle kaplı bu saray devleti yönetme işlerinden çok sultanların kışı geçirdikleri, dinlendikleri, avlandıkları ve mola gibi kısa kullanımlar için tasarlanmıştır.

4. Afyon

a. Karahisâr-ı Devle Sarayı

Afyonkarahisâr Kalesi, şehrin güneyinde çok yüksek ve yalçın bir dağın tepesindedir. İsmi dünyanın oluşumunun dördüncü zaman diliminde, bir yanardağ ağzında meydana gelen sarp kayalar üzerine oluşan kaleden Karahisâr'dan alır. Selçuklular için Karahisâr kelimesi iki farklı anlamda kullanılır. Birincisi, Anadolu'da yerleşme ve ulaşım sisteminin geçiş noktalarında konumlandırılmış yerler için ikincisi ise Doğu Roma egemenliğinden devralınan sarp ve erişilmesi güç kayalıklar üzerine inşa edilmiş yerler için kullanılmıştır. Nitekim Selçuklular döneminde böyle yerler askerî faaliyetlere yönelik hareket üssü işlevinde merkezler olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca Karahisâr yerleşmeleri kimi zaman Selçuklu hükümlarlığına başkaldıran asilerin ya da meliklerin sığındığı veya yakalanıp hapsedildiği yerler olarak, kimi zaman da sultan veya büyük emirlerin hazinelerini sakladıkları merkezler olarak kullanılmıştır³¹³.

³⁰⁸ Çayırdağ, 2001: 248

³⁰⁹ Çayırdağ, 2001: 248

³¹⁰ Merçil, 2011: 40

³¹¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 267; Turan, 1971: 337

³¹² İbn-i Bibi, 1996:I, 267

³¹³ Özcan, 2008: 90-91

1147-57 yılları arasında Sultan I. Mesud'un emri ile Karahisâr Kalesi'nin eteklerine bir Türk boyu olan Karaşarlar yerleştirildi³¹⁴. Daha sonra Sultan I. Alaeddin Keykubad 1231 yılında atabeyi ve mimarı Bedreddin Gühertaş'ı³¹⁵ kale komutanı olarak Afyonkarahisâr'a gönderdi. Gevhertaş, kalenin burç ve bedenlerini tamir ettirdikten sonra, yukarı kalede küçük minareli mozaik çini mihraplı mescit ve onun doğu yanına da bir saray inşa ettirdi. Ayrıca Alaeddin Medresesi adlı Hisarardı Medresesi'ni yaptırdı. Sarp kayalar üzerindeki kalesi sağlam ve güvenilir olan Afyonkarahisâr'da Selçuklu Devleti'nin hazineleri saklanmış ve adına da –yukarıda değindiğimiz gibi- “Karahisar-ı Devle” denilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1243 Kösadağ Savaşı sonucunda Moğolların boyunduruğu altına girmesiyle Afyonkarahisâr'da Sahipata Beyliği kurulmuş, daha sonra şehir sırasıyla Eşrefoğulları, Germiyanogulları ve Karamanoğulları egemenliğinde kalmıştır. Mesela, Nureddin Caca'nın oğlu Çelebi Polat ile Sahip Fahreddin Ali'nin oğullarının Karahisâr-ı Devle Kalesinde içkili, sazlı sözlü bezm meclisi düzenledikleri bilinmektedir³¹⁶. Saray ve köşklerin yanında atlı spor ve diğer gösterilerin düzenlendiği, şehrin dışında bulunan ve çok amaçlı kullanılan meydanlar ile gezi alanları³¹⁷ da oldukça sık yararlanılan eğlence mekânlarıdır.

5. Manavgat

a. Aspendos'taki Saray

Alaeddin Keykubad devrinde Manavgat'taki Aspendos tiyatrosunun bir bölümü 1223 yılında saraya dönüştürülmüş,³¹⁸ Sultan Keykubad tarafından av meclisleri ve bezm amacıyla kışlık saray olarak kullanılmıştır³¹⁹.

Sultan veya devlet erkânı, seyrüsefer halinde iken bir nehir veya göl kenarında³²⁰ bir kervansarayda³²¹ veya uygun bir bahçede³²² konaklayarak eğlence meclisleri düzenlemişlerdir. Türkiye Selçuklu Sultanları, yaz aylarını yazlık saraylarda ve özellikle Kayseri şehrinde geçirdiğinden, çeşitli eğlence aktiviteleri için en çok adı geçen meydan, Meşhed Ovası'dır. İbn Bibi'nin, I. Alaeddin Keykubad için “*Bir süre Meşhed Ovası'nda gezindi, sonra atının dizginini saha tarafına çevirdi, sabaha kadar at sürüp çevgan oynadı*” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, oldukça büyük olan Meşhed Ovası'nın belirli yerleri çeşitli etkinlikler için ayrılmıştır. Konya'da ise bu aktiviteler şehrin

³¹⁴ Ersan, 2006: 76

³¹⁵ I. Alaeddin Keykubad döneminden itibaren devletin önemli kademelerinde rol almış önemli bir emirdir. Konya surlarının inşasına katılmış, Seyfeddin Ayaba öldürülünce yerine çarşnigir olarak Bedreddin Gühertaş geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hacıgökmen, 2011 121-136; Hacıgökmen, 2011, s. 89-90.

³¹⁶ Ersan, 2006: 76

³¹⁷ İbn-i Bibi, 1996:I, 62-182-183-289

³¹⁸ Merçil, 2011: 40

³¹⁹ Ersan, 2006: 75

³²⁰ İbn Bibi, 1996: I, 362

³²¹ İbn Bibi, 1996: I, 221

³²² İbn Bibi, 1996: I, 448

hemen kuzeyinde bulunan meydan ile saltanat köşkünün de bulunduğu Filobad düzlüğünde gerçekleştirilmiştir³²³.

³²³ İbn Bibi, 1996: II, 204

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETLERİNDE DÜZENLENEN SARAY BEZMLERİ

I. BEZM VE KUTLAMALARIN NEDENLERİ

Devlet erkânının eğlence düzenlemesinin nedenleri oldukça çeşitlidir. Bunlar arasında cülus törenleri, devlet erkânına suikast düzenledikten önce ve sonra, elçileri karşılama ve uğurlama merasimleri gibi esasen devletin resmi tören ve kabulleri olarak değerlendirilebilecek uygulamalarda bulunmaktadır. Bunlar haricinde bilhassa fetihler öncesi ve sonrası, isyanların bastırılmasından sonra, düğün ve sünnet merasimleri ve bayramlar çeşitli oyun ve eğlencelere sahne olur, her türlü sanat ve müzik erbabı bu eğlencelere iştirak ederdi.

A. Cülus Törenlerinin Ardından Düzenlenen Bezmler

Cülus, taht değişiklikleri ve yeni bir hükümdarın tahta çıkışı, tayin ve terfi ile devletin yeniden düzene sokulması manasına gelmektedir³²⁴. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletinde sultanların tahta çıkışı için düzenlenen cülus merasiminin ardından bezm tertip etmek adettendi. Mesela Sultan Tuğrul Bey Nişâbur'da tahta oturduğunda şehrin büyükleri onu parlak bir törenle karşılamışlar³²⁵, Tuğrul Bey'in yanında getirdiği 4.000 atlı askerine büyük bir bahçede çadırlar kurularak eğlence meclisi hazırlanmıştır³²⁶.

Sultan Alparslan, rakibi ve akrabası Kutalmış'ı yenerek ve öldürerek 29 Aralık 1063 yılında tahta çıktığında Türk töresine uygun olarak Darü'l-Memleke (Hükümdarlık Sarayı)' de büyük bir şölen düzenledi³²⁷. Selçuklu hükümdarı payitahtı Rey şehrinde düzenlenen bu bezm meclisi için amcası ve selefi Tuğrul Bey'e ait olup ağırlığı iki milyon miskal olan sofrta takımı kullanıldı³²⁸. Sofrada herkes rütbe ve derecesine göre yer aldı. Alparslan ziyafetten sonra, bu ziyafete katılan bütün emirlere ve haciplere hılatler ihsan etti³²⁹.

Sultan Melikşah'ın cülus törenini Osman Turan "*Selçuklular Tarihi Türk ve İslam Medeniyeti*" adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Melikşah, 1087 Mart'ında Suriye'den Bağdat'a doğru yola çıkmış ve halifelik merkezine giderken onun yüksek erkânı kalabalık bir halk tarafından, davul ve boru sesleri içinde karşılanmıştır. Darü'l-Memleke'ye inerek tebrikleri kabul eden

³²⁴ Ersan (2006: 77).

³²⁵ Turan, 1999: 95

³²⁶ Şapolyo, 1972: 45

³²⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1998: X, 3

³²⁸ Gök, 1995: 30; İbnü'l-Esir, 1986: 47-48

³²⁹ Köymen, 1993: 127; Turan, 1999: 105

sultan, halkın ziyaretine de müsaade etmiştir³³⁰. Sultan, İmam-ı Azam türbesini, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Musa b. Cafer'in türbelerini ziyaret etmiştir³³¹. Bu ziyaretleri sırasında Şiilerin nâkibi Seyfud'devle, Melikşah'a ve maiyetine büyük bir ziyafet vermiş, bu ziyafet de 1000 koç, 100 büyük baş hayvan kesilmiş ve 20.000 men şeker harcanmıştır³³².

Nisan 1153'te Hamedan'da tahta çıkan Sultan Muhammed Tapar, Hamedan'daki Köşk çayırı/ovasına indi. Tapar, Mesudî Köşkü'nde büyük bir kabul töreni (bâr) yaptı. Ardından Hamedan şehrinin yanında büyük ve sağlam bir kasr (köşk) inşa etti. Sultan ve emirleri o havalide birçok köşkler yaptılar³³³.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) babası II. Kılıç Arslan (1155-1192)'in ölümünün ardından Konya'da tahta oturduğunda 10 gün süren eğlenceler düzenlenmiştir³³⁴. Bu olay İbn-i Bibi de şu şekilde anlatılmaktadır. *“ülkenin ileri gelenleri ve yiğitleri, kulluk ellerini itaat kemerlerine götürdüler. Tahtın sağında ve solunda ayakta durdular. O kadar dirhem ve dinar saçtılar ki deniz fakir, maden cevhersiz ve zamanın gözü hayretler içinde kaldı. O kadar misk ve amber kullandılar ki mavi gökyüzünün beyni buhurlardan buharıyla doldu. Sonra 10 günlük zevk ve eğlence meclisi kurdular. Şarabın tadını çıkararak sarhoşluğun hakkını verdiler. Acem havalalarına ve padişah adetlerine uyarak zevk ve eğlencenin gereklerini yerine getirdiler. Mutluluk ve neşeden nasiplerini alarak, üzüntüyü sadece kadehin içinde bıraktılar³³⁵. Yine İbn-i Bibi, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'da tahta çıkışı münasebeti ile düzenlenen eğlenceyi *“çavuşların tellal sesinden, çalgıcıların sazından ve zurnanın gürlemesinden zamana zelzele, mekâna velvele düştü. Karışıklık sadece eğlence meclisinin çenginin zulfünde, gam ve üzüntü sadece sakinin gözünde kaldı³³⁶* ifadeleri ile tasvir etmektedir.*

Sultan I. İzzeddin Keykavus kardeşi Melik Alaeddin'i yenince, o başarının verdiği sevinçten şapkasını havaya attı. Kayseri halkının işlerini yoluna koyduktan sonra Aksaray'a doğru hareket etti. Aksaray'ın ileri gelenleri ve iğdişleri padişahın şemsiyesini (çetr) ve kutlu kafilesini (mevkib) karşılamak için yola düştüler. Sultan, birkaç gün orada oturup dinlendikten sonra, başkente (Darü'l-Mülk) hareket etti. Konya'nın efendileri, itibarlı kimseleri, ileri gelenleri ve ahileri, müzisyenleri, mehter takımı ve seyyar köşklerle Obruk'a kadar gelerek karşıladılar³³⁷. Konya halkı bir haftayı padişah meclisinde yiyip içerek, nefsanî lezzetlerden yararlanarak geçirdi³³⁸.

³³⁰ İbnü'l-Esir, 1986: X, 91

³³¹ Koca, 2010: 81

³³² Turan, 1999: 161

³³³ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 227-232

³³⁴ İbn-i Bibi (1996-I: 20).

³³⁵ İbn-i Bibi (1996-I: 39).

³³⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 108

³³⁷ Çelik, 2011: 88

³³⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 140

Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkış törenini (1220) İbn-i Bibi ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. I. Keykubad'ın tahta çıkmak üzere Sivas'tan Konya'ya ulaşana kadar, konakladığı her şehirde kutlamalar yapılmış ve bezm meclisleri düzenlenmiştir³³⁹. Bundan dolayı İbn-i Bibi, şehrin ve vilayetin bütün devlet erkânının ve eşraftan kişilerin süslü arabalar ve seyyar kasırlar, musiki ve mehter takımları, şarkıcılar, meddahlar (kavval) ve hokkabazlarla dolu arabalarla kendisini karşıladıklarını belirtmiştir³⁴⁰. Sultan, Sivas'a varınca bir süre dinlenmiştir. Emir-i meclis izin isteyerek gözün bir daha görmeyeceği şekilde mükemmel bir sofraya hazırlamıştır. Muganniler şarkılar söylemeye, mecliste bulunanlar içki kadehlerini yudumlamaya, barbut (lavta) ve rebabın sesini dinlemeye başlamışlar. Sabahın başlangıcından gece yarısına kadar zamanını zevk ve eğlenceyle geçirmişlerdir³⁴¹. Sabah olunca Sultan Kayseri'ye doğru hareket etmiş, o sırada Kayseri ordu komutanı hokkabaz oğlu adıyla bilinen emir Seyfeddin Ebubekir tarafından haberdar edilen şehrin ve vilayetin bütün ordu komutanları ve itibarlı kişileri, süslü arabalar, şarkıcılar ve meddahlar Çubuk mevkiinde saltanat alayını karşılamışlardır. Sultanın gelişini öğrenen halk, mahşeri bir kalabalıkla kapıya çıkmışlardır. Diğer yandan hokkabaz ihtişamlı bir karşılama töreni hazırlamış ve bir eğlence sofrası düzenlenmiştir³⁴². Sultan burada birkaç gün kaldıktan sonra Aksaray'a hareket etmiştir³⁴³. Aksaray halkı, her renkten elbiseler giyip, musikî takımıyla beraber sultanı karşılamak için harekete geçmişlerdir. Rud'un sesi mugannilerin nağmeleri ile birleşerek Rum yapısı zurnanın ve Hint yapısı def'in sesi gökteki meleklerin kulağına ulaşmıştır. Sofra kaldırıldıktan sonra bir bezm meclisi düzenlemişler, çengin ahengi, ney'in sesi, def'in gümbürtüsü, sûfilerin kulağına kadar ulaşmıştır³⁴⁴. Sultan bu şehirde de bir kaç gün kaldıktan sonra Konya'ya hareket etmiştir. Payitahta gelince diğer şehirlerde olduğu gibi burada da büyük eğlence meclisleri düzenlenmiştir³⁴⁵. Sultan Alaeddin Keykubad'ın Konya'ya geldiği duyulunca, kalenin şerefelerini gelin odası ve padişah sarayı gibi her türlü yaldızlı ve ipekli kumaşlarla süsleyip görülen yerlere kıymetli elbiseler koymuşlardır. Her birine kıymetli silahlar, görülmemiş aletler koydukları, gelin ve cennet köşkleri gibi süsledikleri beş yüz seyyar ve üç yüz sabit köşkü mandaların sırtına yükleyip, yerin üzerinde yürüyen gök gibi yola düşmüşlerdir³⁴⁶. Sultanı karşılamaya çıkanlar Obruk mevkiine kadar gitmişler, padişah alayı (Mevkibi Humayun) oradan iki menzil yol giderek Ruzbe Düzlüğü'nde konaklamıştır³⁴⁷. Sabahleyin pek az mesafede bulunan Konya'ya hareket edilmiştir³⁴⁸. Burada o kadar çok saçı saçılmış ki, saçılanları toplayanlar ölünceye kadar geçimlerini garanti altına almışlardır. Ardından büyük bir sofraya kurulup,

³³⁹ Ersan, 2006: 77

³⁴⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 230

³⁴¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 229

³⁴² İbn-i Bibi, 1996: I, 230

³⁴³ Koca, 2010: 316

³⁴⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 231

³⁴⁵ Koca, 2010: 315

³⁴⁶ Çelik, 2011: 91

³⁴⁷ İbn-i Bibi, 1996: I, 231

³⁴⁸ Koca, 2010: 317

bezm meclisi düzenlenmiş ney'in sesi, def'in gümbürtüsüyle eğlence günlerce devam etmiştir³⁴⁹. İbn-i Bibi'nin verdiği bilgilerden, I. Keykubad'ın geçtiği şehirlerde düzenlenen eğlencelere hemen hemen bütün halkın katıldığı ve bu eğlencenin günlerce sürdüğü anlaşılmaktadır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev de, babası I. Alaeddin Keykubad'ın ölümünün ardından tahta çıktığında üç gün yas tuttuktan sonra dördüncü gün, herkesin yas elbiselerini³⁵⁰ değiştirmelerini emretmişti. Daha sonra herkesin rütbesine göre elbiseler, hilatlar dağıtıp sarayda şahane bir bezm düzenlemiştir³⁵¹. İbn-i Bibi bu bezm meclisinde “o kadar dinar ve dirhem saçtılar ki deniz fakir, maden cevhersiz ve zamanın gözü hayretler içinde kaldı” diye anlatmaktadır³⁵².

II. İzzeddin Keykavus tarafından Borgulu Kalesi'nde tutuklu bulunan Rükneddin IV. Kılıçarslan, hapisten çıkıp tahta oturunca büyük bir ziyafet düzenleyip her türlü yiyeceği hazır etmiş, elçilere ilgi ve sevgi gösterisi olarak altın kadehten birkaç yudum şarap içmiştir.³⁵³

Cimri'nin cülusu dolayısıyla düzenlenen eğlenceyle ilgili olarak da İbn-i Bibi'de “Büyük bir ihtişam ve debdebe içerisinde çok sayıda komutan, sayısız çevgan oyuncusu şehrin etrafında gezmeye çıktılar”³⁵⁴ ifadesini kullanmaktadır.

Cülus merasimleri sırasında düzenlenen bezm meclislerinde müzikli eğlencelere de yer verilmesi adettendi. Nitekim M. Ersan'ın³⁵⁵ İbn'ü -Zahir'den naklettiğine göre, Memluk Sultanı Baybars, 1277 yılında Kayseri'de Selçuklu tahtına oturunca, Selçuklu sultanları için âdet olan uygulamalar yerine getirilirken, saray sanatçıları da gelmiş fakat “burası türkü söyleyecek yer değildir” denilerek geri gönderilmişlerdir. Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi, Selçuklu sultanlarının cülus merasimlerinde büyük eğlenceler tertip edilmiş ve bu bezmler günlerce sürdüğü gibi çoğunlukla bu eğlencelere halk da iştirak etmiştir.

B. Elçileri Karşılama ve Uğurlama Merasimleri İçin Düzenlenen Bezmler

Türkçe devlet anlamına gelen il/el isim kökünden türetilen elçi³⁵⁶ kelimesinin sözlük anlamı olarak karşılığı: Bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse, sefir,³⁵⁷ bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birisinin yanına gönderilen kimse resûl anlamına gelmektedir³⁵⁸.

³⁴⁹ İbn-i Bibi, 1996: II, 232-236

³⁵⁰ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Abbasi hilafetine bağlılıkları nedeniyle matem merasiminde beyaz atlas giyerlerdi. Bkz. Turan, 1999: 328

³⁵¹ Uyumaz, 2006: 38

³⁵² İbn-i Bibi, 1996: II, 145

³⁵³ İbn-i Bibi, 1996: II, 150

³⁵⁴ İbn-i Bibi, 1996: II, 209

³⁵⁵ Ersan, 2006: 78

³⁵⁶ Elçi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İpşirli, 1993: 13-15

³⁵⁷ Sefirin çoğulu süfera'dır.

³⁵⁸ Uyumaz, 2011: 10

Büyük Selçuklu Devleti'ne gelene kadar Türk-İslam devletleri içinde elçilik müessesine dair en erken bilgi sahibi olduğumuz devlet³⁵⁹ Karahanlılar (840-1212)'dir³⁶⁰. Gazneliler (963-1186)'de elçilik işleri ile ilgilenmek Resuldar'ın görevi idi³⁶¹.

Büyük Selçuklular (1040-1157)'da ise elçilik ile ilgili dönemin önemli bir kaynağı olan Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk'ün yazdığı Siyasetname³⁶² 'de şu bilgiler geçmektedir.” *Serhad memurları huduttan içeri giren kişi ya da kişileri karşılamalı ve derhal kaç kişi oldukları, teçhizatları, ne maksatla geldiklerini öğrenip bir atlı ile bu bilgileri merkeze bildirmeleri gerekmektedir. Daha sonra da gelen kişi ya da kişilerin yanına bir görevli adam verilip tanınmış bir şehre kadar ulaşması temin edilmeli. Bu durum gelenin saraya ulaşmasına kadar bu şekilde devam etmeli. Karşılama sırasında gösterilen özen, elçilerin dönüşü sırasında da aynen gösterilmelidir. Çünkü iyi ve kötü onlara yapılan her şey, elçileri gönderen padişaha yapılmış gibidir. Zira padişahlar birbirine daima büyük saygı gösterip elçileri aziz ve muhterem tutmalıdırlar. Hatta aralarında gerginlik, düşmanlık olduğunda bile elçiler güvenli bir şekilde kendilerine emredilen mesajı karşı tarafa iletebilmelidir*”³⁶³.

Ayrıca Nizamü'l-Mülk elçilerin sahip olması gereken özellikleri de açık bir şekilde söylemiştir. Ona göre elçiler sultanlara hizmet âdabını bilen, az konuşan fakat sözlerini cesaretle söyleyen, çok seyahat etmiş, Kur'an-ı hıfz eden, akıllı, ileriye gören ve dış görünüşü iyi olan, olgunluk çağına gelmiş âlim kişiler arasından seçilmelidir. Nizamü'l-Mülk sultanın nediminin bir asker veya Hz. Peygamber'in soyundan gelen birinin elçi olarak gönderilebileceğini belirterek bu görevin belirli vasıflara sahip bir sınıfa verilmemesi gerektiğini anlatmıştır. Onun elçiler için söylediği bu özellikle Alparslan ve Melikşah zamanlarında titizlikle uygulanmıştır. Nizamü'l-Mülk sultanlar arasında elçi alışverişinin incelik gereği olmadığını, asıl amacın diğer devletlerin tarihî, coğrafî, askerî, siyasi, dinî durumları, tebaâlarının refah seviyesi ve devletlerine olan bağlılıklarının derecesi hakkında malumat toplamak olduğunu ayrıntılı olarak anlatmıştır³⁶⁴.

Büyük Selçukluların halefi olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de elçilik işleri ile ilgilenen kişi kaynaklarda daha çok emir-i meclis adı ile geçmektedir. Emir-i meclis adlı kişi, hükümdar ile görüşmek üzere huzura gelenleri içeriye alır ve farklı sebepler nedeniyle düzenlenen gerek meclis gerekse merasimlerde teşrifat nazırı olarak hizmet ederdi. Fakat emir-i meclis adlı kişinin saray görevlisi mi yoksa devletin başka kademelerinde çalışan kişiler mi olduğu bilinmemektedir.

³⁵⁹ Uyumaz, 2011: 12

³⁶⁰ Karahanlı Devletinde elçilik işleri ile ilgilenmek saray teşkilatındaki üst makamlardan biri olan Ulug Hacib'in vazifelerinden idi. Bkz. Uyumaz: 2011: 15

³⁶¹ Resuldarlık müessesesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 1981: 703-709

³⁶² Nizamü'l-Mülk, 1999: 68

³⁶³ Nizamü'l-Mülk, 1999: 70

³⁶⁴ Nizamü'l-Mülk, 2013: 120-125

Cüfus merasimleri dışında özellikle yabancı devlet elçileri geldiğinde sultanlar güç ve saygınlıklarını göstermek için özel meclisler düzenlemişler ve hatta bunlar halka da açık olmuştur. Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları resmî ve gayr-ı resmî karşılama ve uğurlama merasimlerine de büyük önem vermişler bu merasimler, bezm meclislerine neden teşkil etmiştir. Örneğin, Tuğrul Bey Gazne Sultanı Mesud'un halka karşı görevlerini yerine getirmediğinden dolayı 1038'de Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah'a elçi göndermiştir. İki devlet arasındaki elçi alışverişinden sonra Tuğrul Bey, Sultan Mesud'un yönetimine el koyduklarını bildirmiştir. Ardından Rey'e yerleşen Sultan Tuğrul buradan gönderdiği elçiyle, hâkim oldukları her coğrafyada Abbasi halifesi nâmına hutbe okuttuklarını haber vermiştir (1043). Halife de aynı yıl veziri Maverdi'yi Tuğrul Bey'e elçi olarak göndermiş, Sultan ona eğlence meclisi düzenleyerek izzetü ikramda bulunmuş ve büyük itibar göstermiştir.³⁶⁵

Tuğrul Bey'in Halife el-Kaim'in kızı Seyyide Hatun ile düğününden önce İbnü'l-Muhallebân, hem vekâletnameyi takdim hem de Sultan'la Seyyide Hatunun şer'i kurallara uygun olarak nikâhlarının kıyılmasını temin etmek için beraberindeki heyetle birlikte Tebriz'e gelmişti. Elçi gelince kendi büyüklük ve ululuğuna yakışan bir merasimle hazırlıklar başladı. Bu büyük merasim ve kabul töreni Eylül 1062 (13 Şaban 454) Perşembe günü ikindi namazından sonra başlamış, sultan için büyük bir çadır kurulmuştur. Sultan maiyeti ile birlikte saltanat çadırına gelmiş ve kendisi için konulan tahtına oturmuştu³⁶⁶. Bu arada yüksek rütbeli komutanlar, devlet ve hükümet erkânı, civardan gelen mahallî hükümdarlar protokoldeki sıralarına göre çadırdaki yerlerini almışlardı. Elçi Seyyide'nin vekâletnamesini verince, sultan çadırdan dışarıya çıkıp eski Türk âdeti gereğince altın ve gümüş saçılar saçmış, bu arada elçileri birkaç gün daha misafir ederek ziyafetler vermiştir³⁶⁷.

Gelen elçiyi karşılama merasimleri yerine getirilmesi gereken bir formaliteden ibaret olmayıp, önemli bir hükümdarlık âdeti idi. Nitekim Halep Mirdasoğulları hükümdarı Mahmud, uzun müzakerelerden sonra, bir gece annesi tarafından Sultan Alparslan'ın huzuruna götürüldüğü zaman, Selçuklu Sultanı ülkesine dönmesini, nâmına layık bir törenle karşılanabilmesi için yarın gelmesini söylemişti. Ertesi gün vasal hükümdar Mahmud'u, tabii sultanın emriyle vezir Nizamü'l-Mülk, havas ve hacipler karşılamıştı. Onu sultandan başka karşılamaya çıkmayan kalmamıştı³⁶⁸.

Bir başka elçi ise veliaht Sultan Melikşah'ın evlenme merasiminde bulunmak üzere Selçuklu sarayına gelmiş olan Halife'nin karısı Arslan Hatun, Selçuklu hükümdarı nezdine elçi olarak gönderilen hâdim ile birlikte Bağdad'a döndüğü zaman, başta veziri olmak üzere halk kendisini bir fersah mesafeden karşılamıştır. Karşılayanlar at üzerinde evine dâhil olan Hatun'a dua etmişlerdir.

³⁶⁵ İpşirli, 1993: 3-15

³⁶⁶ Kitapçı, 1984: 26

³⁶⁷ İbnü'l-Esir, 1986: X, 22; Sibt İbnü'l-Cevzi, 1997: 92-94

³⁶⁸ Köymen, 2011: III, 146

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de gelen ve giden elçiler aynı nizam içerisinde olmuşlar ve hükümdarın büyüklüğüne göre karşılama ve uğurlama merasimleri düzenlemişlerdir. Nitekim Rükneddin II. Süleyman Şah, büyük padişahların elçilerini kabul ettiği zaman Bar-ı 'âm (halka açık) ve meclis-i has (özel meclis) düzenlemiştir. Elçilere ilgisini göstermek için altın kadehten birkaç yudum şarap da içmiştir³⁶⁹. I. İzzeddin Keykavus hem 1211 yılında tahta çıkışını tebrik etmek hem de babası I. Gıyaseddin Keykavus'un cenazesi için İznik Rum İmparatoru Theodor Laskaris (1205-1222)'den gelen elçileri kabul ettikten sonra onların şerefine eğlence meclisi düzenlemiştir³⁷⁰.

Payitahta gelene kadar elçi ağırklanmasına dair elimize ulaşan en teferruatlı bilgi Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın sultanlığının ilk yıllarında hilafet makamından gelen iki elçilik heyetine dairdir³⁷¹. Sultan, Ömer b. Muhammed es-Sühreverdi'nin Aksaray'a kadar geldiğini haber alınca derhal emirleri onu karşılamaya çıkartmıştır. Ardından da bizzat kendisi es-Sühreverdi'yi karşılamak için seçkin askerlerden oluşan bir birlik ile hareket etmiş ve onu gördüğünde büyük bir saygı ve tevazu ile selamladıktan sonra elini öpmek istemiştir³⁷². Bu olay İbn-i Bibi de şu şekilde geçmektedir: “*Sultan, önceki padişahların ihtişamından ve görkeminden kıskançlığa düşüp utanacakları bir tören düzenleyip çetr'i ve davuluyla onu karşılamaya çıktı. Davulun gümbürdemesinden ve zurnanın çığlığından yer yerinden oynadı*³⁷³”. Daha sonra Sultan, elçi ile birlikte yanına çetr, sancak ve mehter takımını alarak gezmeye çıkmak için ata bindi. Kafile dönünce çeşitli yiyecek ve meyvelerle dolu bir sofraya kurdular. Sofranın kaldırılmasından sonra saray sanatçıları (kavvalan-ı hâs) sema'ya başladılar³⁷⁴.

Yine Sultan I. Alaeddin Keykubad zamanında hilafet makamından gelen bir diğer elçilik heyeti de şu şekilde karşılanmıştır: Sultan, Kayseri'de ikamet ettiği sırada Malatya beylerinin gönderdiği habercilerden Muhyiddin İbnü'l-Cevzi'nin elçilik ile görevlendirildiği haberini aldı. Bunun üzerine layık hediyeler hazırlatarak elçilik heyetini karşılamak ve yol boyunca ona eşlik etmeleri için Sivas'a mihmandarlar gönderdi. Ayrıca Sivas naiplerine ferman çıkartarak, onu en iyi şekilde ağırlamalarını izzet ü ikramda kusur etmemelerini buyurdu. Sivas yetkilileri elçiyi en iyi şekilde ağırladıkları gibi saltanat dergâhına gelinceye kadar da ona eşlik ettiler. Heyet Kayseri'ye geldiğinde yine sultan bizzat çetr ve davulu ile halifenin elçisini karşılamaya çıktı³⁷⁵. Muhyiddin İbnü'l-Cevzi o kadar azametle karşılanmış ki bunu kendisi “*tarih sayfalarında okuduğum eski padişahların karşılamalarının bir hiç olduğunu*” söylemiştir³⁷⁶.

³⁶⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 150

³⁷⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 153; Koca, 1997: 62

³⁷¹ Uyumaz, 2011: 114

³⁷² İbn-i Bibi, 1996: I, 249-250

³⁷³ İbn-i Bibi, 1996: I, 275

³⁷⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 251

³⁷⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 380

³⁷⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 276

Erzincan Meliki Alaeddin Davutşah, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ı ziyarete gelmiş ve bu olay İbn-i Bibi'de şöyle tasvir edilmiştir. *“Sultan, onunla yol giderken hal hatır sordu. Sonra atını Keykubadiye'ye çevirdi... Atlas bir otağa girdiler ve burada tasviri imkânsız can çeken çeşitli sofralar kurdular. Üç gün bu durumda riayet ettiler. Dördüncü gün emir Necmeddin Sultanın emriyle 10 bin dinarı, murassa kemeri, kıymetli taşlarla, işlenmiş külâhı, şahane altın işlemeli cübbeyi getirip melikin harcama görevlilerine (vükelay-ı haraç) teslim etti. Yanında kendi devletinin büyükleri olduğu halde o günü de işret ve eğlenceyle akşama devirdi. Sanki o eğlence meclisi mahşer yerine dönmüştü. Orada her türden insan vardı³⁷⁷.*

Sultanın Kayseri'de ikamet ettiği sıralar mihmandarlar Celaleddin Harzemşah'tan elçilik heyeti geldiğine dair haber verdiler. Elçi Mucireddin Tahir b. Ömer el-Harezmî ile I. Alaeddin Keykubad gezinti yerine çıkmışlar ve sultan kendisine verdiği kıymeti göstermek için onunla aynı sırada at sürmüştür. Ayrıca akşamında Kayseri'de Keykubadiye 'de meclis düzenlemiştir³⁷⁸.

Sultan I. Alaeddin Keykubad, ikinci defa Celaleddin Harzemşah'ın elçilerinin geldiği haberini Alaiye Sarayı'ndayken almış ve elçileri karşılamalarını buyurmuştur. Bu vakıa İbn-i Bibi'de şöyle geçmiştir: *“Celaleddin Harzemşah 'tan elçilik heyeti geldiğine dair haber iletince bazı ünlü emirlerine, has atlar ve başlıklı, üzengili ve eyerli merkeplerle onları karşılamaya çıkmalarını, dinlendirici ve gönül alıcı bir yerde onların konaklamalarını sağlamalarını buyurdu. Emirler, padişahın emrine uyararak, onlara bizzat ikramda bulunmakta aşırıya kaçtılar. Yolculuk yorgunluğunu atmak, göç sıkıntısını gidermek için beş gün boyunca rud dinleyip şarap içtiler. Altıncı gün Sultan onları huzura getirmeleri için, hal hatır sormak, yolda çektikleri sıkıntıları ve mihmandarların ettikleri kusurları öğrenmek için dergâhın büyüklerinden ve ileri gelenlerinden emir Kemaleddin Kamyar ile Zahireddin Tercüman'ı özel atlarla gönderdi. Yedinci gün daha izzet ve ikramla misafir edilmişler, sekizinci günde Sultanın huzurunda düzenlenen içkili eğlenceye alınmışlardır. Ertesi gün elçiler, I. Keykubad'ın Harzemşah'a yazdığı cevap ile gönderdiği hediyelerini alıp yol hazırlıkları yapıldıktan sonra uğurlanmıştır³⁷⁹.*

Alaeddin Keykubad'a gelen elçiler arasında Eyyübi Melik'i Melik Eşref de vardır. Sultan, Eyyübi Hükümdarı Melik Eşref'i bizzat karşılamış, Eşref atından inince sultan da inerek çimenliğe kadar beraber yürümüşlerdir³⁸⁰. Çimenliğe yaklaşıncı, sultanın buyruğu üzerine devlet büyükleri saltanat erkânı Melik Eşref'i ferraşların onun için getirip hazırladıkları otağa (sera perde) götürdüler ve onun hizmetinde bulundular. Melik çadıra girdiği zaman sultanın kendisi için hazırlattığı şeyler karşısında şaşkına döndü. Melik Eşref sofradan kalkınca yatak çadırına geldi, orada hamamını yaptıktan sonra bir süre dinlendi. Ondan sonra da toplantı odasına (Bargâh-ı 'âm) gitti. *“şahın meclisinde bulunan*

³⁷⁷ İbn-i Bibi, 1996: I, 359-360-361

³⁷⁸ İbn-i Bibi, 1996:I, 377

³⁷⁹ İbn-i Bibi, 1996:I, 380

³⁸⁰ Uyumaz, 2011: 118

*çalgıcıların sebep olduğu neşe Ay'a kadar yükseldi. Arap melikleri, savaş yiğitleri ile birlikte devlet gibi mutlu olarak eğlence meclisine (bezm) oturdular. Sazın sesinde ve buhurdanın yanmasından o eğlence yeri hurilerle dolu cennete döndü*³⁸¹. Ertesi gün sultan bargâhtan süvari olarak çıkmış ve Melik Eşref için de dağ yapılı, şimşek hızlı, başlıklı ve takımlı bir at getirmesini buyurmuştur. Sultan ve Melik Eşref bir süre seyran yerinde gezindikten sonra Meydan'a gelip sultanla beraber çevgan-û guy oynamışlardır³⁸².

Sultan I. Alaeddin Keykubad 1237 yılında Ramazan Bayramı kutlamaları için gelen komşu ülkelerin (Şam, Fars, Kirman, Yemen, T'aif, Rus, Bulgar, Rum, Frenk) elçileri için Kayseri'de akşam yemeği verdikten sonra her türlü mücevherler ve her çeşit mezeyle dolu tabak ve kadehlerin yer aldığı muazzam bir eğlence meclisi tertip etmişti. Hatta kendisi bu ziyafet sırasında yediği kuş etinden sonra zehirlenerek ölmüştür³⁸³.

Bazen de sultanlar önemli bir iş için gönderdiği elçilerin dönüşünün ardından bezm düzenlerdi. Mesela, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Şemseddin İsfahani'yi Batu Han'ın huzuruna göndermiş ve olumlu neticelerle döndüğü haberini alınca elçiler için bezm tertip etmiştir³⁸⁴. Kösadağ Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Haleb'e kaçan ve daha sonra geri dönen Sahib Şemseddin, Malatya'ya geldiğinde o sırada şehrin yöneticisi olan Çaşnigir Çavlı tarafından itibar görmüş ve bezm meclisi düzenlenmiştir³⁸⁵.

Görüldüğü gibi her kimden ne maksatla gelirse gelsin bir elçi Selçuklu sarayına ulaştığında önce kendisine tahsis edilen bir yerde ikamet ederdi. Bir süre burada dinlendikten sonra temsil ettiği devletin konumu ve getirdiği yazılı ve sözlü bilginin ehemmiyetine göre resmi protokol ile sultanın huzuruna kabul edilirdi. Sultanlar, gelen elçilere genelde oldukça iyi davranırlar ve elçiler en iyi şekilde ağırlanırlardı. İster devlete gelen, ister giden elçi için olsun dönüş iznini ancak huzura çıktığı hükümdar belirlerdi. Normalde elçi bir hafta on gün kadar ağırlandıktan sonra dönüş izni verilirdi. Bu süre zarfında elçiye ikramda kusur edilmediği gibi resmi bezm meclislerinin düzenlenmesinin yanı sıra çeşitli mesire yerleri ziyaret ettirilirdi. Heyetin ehemmiyetine göre bu gezilere bazen sultan da iştirak ederdi.

C. Fetih Öncesi ve Sonrası Düzenlenen Bezmler

Sultanlar en çok fetih öncesi ve sonrası bezm düzenlerlerdi. Örneğin, Sultan Alparslan Ahlat yakınlarındaki yörelerde Doğu Roma İmparatorunu savaş için karşılamıştır. Her iki tarafın askerleri cuma günü saflar halinde dizilmişlerdir. Sultan, Doğu Roma askerlerine karşı galip gelmiş ve Doğu

³⁸¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 390

³⁸² İbn-i Bibi, 1996: I, 393

³⁸³ İbn-i Bibi, 1996: I, 455; Turan, 1993: 388-389

³⁸⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 173; Uyumaz, 2006: 40

³⁸⁵ İbn-i Bibi, 1996-II: 80; Ersan, 2006: 79

Roma İmparatoru Romen Diogenes tutsak alınmıştır. Sultanın yanında doğan ve av köpeği olduğu halde, huzuruna getirttiği Doğu Roma İmparatoruna izzet, ikram ve lütuflarda bulunmuştur. Sultan, ona hilat giydirmiş ve Ona çok iyi davranmıştır³⁸⁶.

Doğu Roma İmparatorunu yenen Alparslan, bu kişiyi yakalayınca gönlünü almıştır. Kendisiyle birlikte tahta oturtup, onun hatırını teskin için gönül okşayıcı hoş sözler söylemiş, ondan sonra sofraya kurularak meclis-i işret ve bezm-i nusret hazırlanarak donatılmıştır. Bu fasıl Camiü't-tevarih de şu şekilde geçmektedir. “*altın külahlı, gümüş bacaklı sâkiler, ferahlatıcı kadehleri dolaştırdılar. Onlar tasları bırakınca mutribân, güzel şarkılarını, çeng'in hoş namelerini ve müziği (saz) başlattılar. Bülbül gibi şakıdılar. Irak ve İsfahan namelerini çaldılar. Şarabı ergüvâni içip erganûn dinlediler*³⁸⁷.”

Yine Sultan Alparslan'ın son Kafkas Seferi'nden sonra Müslüman olan Şeki³⁸⁸ Meliki Ahastan, elindeki iki kaleyi Selçuklu Sultanına teslim ederek maiyetiyle birlikte Sultanın kapısına gelip durmuştur. Bunu haber alan Sultan, maiyetine onu misafir edip istirahatini temin etmelerini, zira onun büyük bir melik olduğunu söylemiştir. O, huzura geldiği zaman Sultan tahtından inmiş, onu karşılamış ve başından öpmüştür. Ahastan da sultanın ayağını öpmüştür. Ardından meliki her türlü nimetlerle bezenmiş saltanat çadırına götürerek işret meclisi düzenlenmiştir³⁸⁹.

Selçuklu sultanları her seferden önce ve sonra ziyafetler verip halka açık bezm meclisi düzenlemişlerdir. Hatta bu törenler yapılmadığında halkın isyan ettiği bile olmuştur. Nitekim Alparslan'dan sonra yerine geçen Melikşah Türkistan hanlarını itaati altına alıp İsfahan'a döndükten sonra Semerkant havalisinde bulunan Çiğil ve Yağma kabileleri isyan etmişlerdir. Bu isyanın sebebi ise Sultanın seferden döndükten sonra ziyafet vermemesidir³⁹⁰. Nizamü'l-Mülk bu isyanın sebebi hakkında: “*Semerkant ve Özkent'e gittiğimiz zaman gidiş ve dönüşümüze kadar Çiğiller ve Maverâünnehir halkı Sultan için 'bize sofrasında bir lokma ekmek vermedi' dedikodusunu ağızlarından bırakmadılar*”³⁹¹ diye söylemiş ve Melikşah'a bu konu ile ilgili sık sık nasihatte bulunmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de durum değişmemiş sultanlar seferlerden önce ve sonra eğlenceler tertip etmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Süleyman Şah Bizans'taki

³⁸⁶ İbnü'l-Adim, 1989: 16; Sadrud'd-din Ebu'l Hasan, 1999: 30

³⁸⁷ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 118

³⁸⁸ Şeki, Azerbaycan'ın kuzeyinde, başkent Bakü'nün 370 km kuzeybatısında Büyük Kafkas sıradağları eteğinde yer alır. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın batı siyaseti gereğince Şekki ve Hazarlar ülkesine akınlara başladı; sonra Gürcü (Abhaz) memleketlerine yürüdü. Öncü kuvvetleri kumandanı Sav Tekin'di. Şekki'nin etrafı Gürcü yağmacıların gizlendikleri meşe ormanlarıyla kaplıdır. Sultan neftçiler'e bu ormanı yakmalarını emretti. Yakılan ormanın ortasında demir levhalar ve bakır çivilerle çevrilmiş iki kale gördü. Fakat bu kalenin olduğu yere girmek mümkün olmadı. Kısa bir süre sonra bu iki kalenin sahibi inerek, Müslüman oldu ve kaleleri Sultan'a teslim etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köymen, 2011: III, 20-21

³⁸⁹ Köymen, 2011: III, 151

³⁹⁰ Turan, 1999: 165

³⁹¹ Nizamü'l-Mülk, 2013: 115

saltanat kavgalarına dâhil olmasıyla, Botaniates'in imparator olmasını kolaylaştırmış ve kısa zamanda Üsküdar'a kadar ilerlemiştir. Selçuklu kuvvetleri bu bölgede otağlarını kurarak gece boyu bir bayram şenliği içinde eğlenmişler, şarkılar söylemişlerdir³⁹².

Sultan I. İzzeddin Keykavus, Sinop Seferi'ne çıkmak için Sivas'ta hazırlıkların tamamlanmasını beklerken, bezm meclisleri düzenleyip hoşça vakit geçirmiştir³⁹³. Daha sonra Sinop'u muhasara eden askerlerin kahramanlıkları ve şehrin hâkimi olan Kyr Aleksion'un esir edildiği haberi gelince de moralleri arttırmak için eğlence tertip etmiştir. Üç gün sonra şehrin fethedildiğini öğrenince esir Tekfur Kyr Aleksios'un da katıldığı bir bezm daha düzenlenmiştir. Bunların belki de en gösterişlisi sultanın şehre girince düzenlediği eğlencedir. Bu bezm de Sultan I. İzzeddin Keykavus gücünü, heybetini göstermek için ziyafet sofrasının zenginliğinin yanı sıra esir Kyr Aleksios'u bir süre mecliste ayakta bekletmiştir. Daha sonra sultanın emri ile Emir-i Bar³⁹⁴ tarafından devlet büyüklerinden mevkii bakımından üstün bir yere oturtulduktan sonra sabaha kadar süren zevk ve eğlenceye başlanmıştır³⁹⁵.

I. İzzeddin Keykavus, saltanat kavgasına girişen kardeşi Alaeddin Keykubad'ı Ankara Kalesi'nde ele geçirip güvenliği sağladıktan sonra Konya'ya döndü. Konya'da idari işler ile ilgili düzeni sağladıktan sonra av ve çevgan oyunuyla vakit geçirmiş, daha sonra halka açık ziyafetler vererek eğlence meclisleri düzenlemiştir³⁹⁶. I. İzzeddin Keykavus 1216 yılında Antalya'yı ikinci kez fethedip, şehre girince halka açık bir bezm meclisi düzenlemiştir. Devlet erkânının önde gelenlerine, sübaşılardan seçkinlerine, reislerin tanınmışlarına, askerlerin yararlılık gösterenlerine sınırsız ihşanda bulunup onları şerefletirmiştir³⁹⁷.

I. İzzeddin Keykavus, Kilikya Ermeni Kralı Leon'a karşı düzenlenen başarılı seferden sonra Kayseri de yakın emirleriyle berabere zevk ve eğlenceye dalarak, çevgan oyunu ve avla vakit geçirmiştir. İbn-i Bibi bu durumu: *“Arap ve acemin bilgili ve seçkin kişileri, bir sürahi gibi terbiye dizlerinin üzerine çöktüler. Kışın ortasında sıcak odada (tabhane) altında yapılmış sazın sesi göklere ulaştı. Şarkı söyleyen çalgıcıların nağmesi, zemin ve zamanda sarsıntı meydana getirdi. Hoş yürüyüşlü keklik gibi yürüyen güzeller, kalp ateşini alevlendirip ciğerleri kebab ettiler. Çengin sesi her tarafa yayılarak yengeç burcuna kadar ulaştı. Sultan bu şekilde savaş defterini dürüp eğlence sofrasını serdirdi”*³⁹⁸ şeklinde tasvir etmektedir. 1218 yılında Suriye Seferi'ne çıkmadan önce I. İzzeddin

³⁹² Ersan, 2006: 80

³⁹³ İbn-i Bibi, 1996: I, 169

³⁹⁴ Büyük, küçük emirler huzura kabul edilmek için toplandıklarında sultanın iznini tebliğ eden kişidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 2011: 93-95

³⁹⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 173

³⁹⁶ İbn-i Bibi, 1996: I,161

³⁹⁷ İbn-i Bibi, 1996: I,167

³⁹⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 181

Keykavus moral olsun diye Elbistan Ovası'nda halka açık eğlence meclisi tertip ettiği gibi Merzuban Kalesi'ni fetih edince de yine bezm meclisi tertip etmiştir³⁹⁹.

Alaeddin Keykubad zamanında hemen her fetihten önce sultanın çeşitli şekillerde bezmler düzenlediği görülür. Mesela, İbn-i Bibi, Alaiye'nin hem fethinden önce hem de fethinden sonra düzenlenen eğlence meclisi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Sultan halka açık bir eğlence meclisi düzenlemiştir. Sıradan ve seçkin kişileri büyükleri, küçükleri oraya çağırılmış, savaş rüzgârını başından uzaklaştırıp, rebab ve çeng'in sesini dinleyerek şarap içmiştir. Eğlence ve neşenin seviyesi en yükseğe çıkmıştır. Çalgıcılar onun neşeyi arttıran ve kederi gideren şahane meclisinde sık sık ellerini saza atmışlardır⁴⁰⁰. Ayrıca İbn-i Bibi, Erzincan'ın fethinden önce “*sultan, sahilden kalkıp Kubadabad'a gitti. Orada bir ay süreyle çevgan oynayarak, avlanarak ve müzik dinleyerek vakit geçirdikten sonra, kalkıp Kayseri'ye gitti*”⁴⁰¹ demektedir. Sultan I. Alaeddin Keykubad, Yassıçemen Savaşı (1230) öncesi Kızılırmak kıyısında Melik Eşref ile buluştuğunda Eyyubi meliklerine hediyeler sunmak için çalgıcıların da hazır bulunduğu bir meclis düzenlemiştir⁴⁰². Alaeddin Keykubad, bu savaşın ardından Erzurum'u da ilhak edince zaferin kazanılmasında kendisine çok büyük yardımları dokunan Melik Eşref ve kardeşlerine on hilat, on tane de tam takımlı at göndererek onları bezmine davet etmiştir⁴⁰³.

İbn-i Bibi Çaşnigir emir Mübarizeddin Çavlı⁴⁰⁴ tarafından, Komnanes Mavrozomes'un elinde olan Çinçin Kalesi'nin alınmasından önce yapılan bezmi ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.” *Komutanın buyruğu üzerine orda karargâh kurdular ve askerleri topladılar. Sonra şahane bir meclis düzenlediler ve orayı gül bahçesi gibi süslediler. Güzel okuyan bir çeng'i çağırıp ondan sesini ney'e uydurmasını istediler. Meclis işini bitirdikten sonra aradaki perdeyi (serâperde)⁴⁰⁵ kaldırdılar. Emirler ve yiğitler gittiler. Askerler, sipâhdar ve ileri gelenler oturdular. Sâki orada dolaşarak herkesin eline bir kadeh verdi. İçtiler. Başları şaraptan ağırlaşınca o yiğit ve ünlü kişiler oradan ayrıldılar*”⁴⁰⁶.

Elde edilen askeri başarının ardından meclis düzenlenmesine bir diğer örnek olarak Kemaleddin Kamyar'ın Gürcüler üzerine düzenlediği ve devlet için olumlu neticeler elde ettiği 1232

³⁹⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 204

⁴⁰⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 269

⁴⁰¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 366

⁴⁰² İbn-i Bibi, 1996: I, 392

⁴⁰³ İbn-i Bibi, 1996: I, 411

⁴⁰⁴ Türkiye Selçukluları'nda kölelikten yetişen emirlerden biri olan Mübarizeddin Çavlı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I, İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş, devletin en parlak ve en felaketsel dönemlerini yaşamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayan, 2009: 125-129

⁴⁰⁵ Saraydaki önemli görevlilerden biri de “Perdedarlık idi”. Kabul günlerinde huzura kabulün işareti olarak sarayın kapısında asılı bulunan perdeyi kaldırıp indirmekle yükümlüdür. Bu perdeye de Serâperde denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuhoglu, 1995: 199-200

⁴⁰⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 347

seferini gösterebiliriz. Zira bu başarının ardından Sultan I. Alaeddin Keykubad meclis düzenleyip başarıda pay sahibi olanlara hılatler dağıtmıştır⁴⁰⁷. Yine Harput Kalesi'nin ele geçirilişinin (1234) ardından I. Alaeddin Keykubad ikinci namazının ardından başlayan bir bezm tertip etmiş ve muhasara sırasında kaleye sığınan Eyyubi Meliklerine de rütbe ve derecelerine göre hılatler göndererek eğlenceye davet etmiştir⁴⁰⁸.

Emir Hüsameddin Çoban Suğdak'ın fethinden önce büyük bir sofrta kurdurarak, çağırdığı şarkıcı ve çalgıcılarla o gecenin yarısına kadar eğlenerek geçirmiştir. Askerler sağ salim denizi geçip Suğdak'a inince de Emir Hüsameddin Çoban, amacına ulaşmış olarak bir eğlence meclisi (bezm) düzenlemiş, ordunun sipehdarlarını ve serverlerini davet etmiştir. Komutanların başı şaraptan dönmeye başlayınca dinlenme ve uyuma yerine gitmişlerdir⁴⁰⁹.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Diyarbekir'in fethi dolayısıyla merkezde ve bütün ülkede eğlenceler tertip edilmesini emretmiştir⁴¹⁰. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Babailer İsyanı'nın bastırılmasından sonra da bezm meclisi düzenlenmesini istemiş, yakınlarını, elçilerini ve edipleri bu eğlenceye davet etmiştir⁴¹¹. Kösadağ Savaşı'ndan önce Sivas'a gelen Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, burada kendisine katılacak birlikleri beklerken vaktini çevgan oynamakla ve avlanmakla geçirmiştir⁴¹².

D. Düğün Merasimlerinin Ardından Düzenlenen Bezmler

Düğün, bütün dünyada en yaygın, en önemli ve çeşitli eğlencelerden meydana gelen çok yönlü vasıflara sahip törenlerden birisidir. Hayatın dönüm noktalarından biri olarak kabul edebileceğimiz düğün merasimlerinin hemen her safhasında eğlence hayatı ile ilişkili olan bir faaliyeti vardır. Düğünler, halka açık yemeklerin verildiği, davul ve zurnaların susmadığı merasimlerdir. Düğünlerde olan bu etkinlikler eğlencenin yanı sıra askeri becerilerin de ortaya koyulduğu oyunlara dönüşebilmektedir⁴¹³. En sade halktan sultanların çocuklarına kadar düğünler, her dönemin anlayışına ve yaşantısına uygun olarak renkli bir hava içerisinde icra edilmiştir. Fakat düğünler, sultanlara ya da çocuklarına ait olunca düzenlenen eğlenceler de, bir devlet toyu haline gelebilmektedir⁴¹⁴. Bu şenliklerde halka açık ziyafetler verilmektedir. Nitekim bu faaliyet, hem halkın gözünde yönetimin itibarını artırmakta, hem de devlet yönetimindeki herkesi bir araya getirerek aralarında kaynaşma sağlanmaktadır. Ayrıca Türk töresinde hükümdar, yönettiği halkın karnını doyurmakla sorumlu

⁴⁰⁷ İbn-i Bibi, 1996:I, 424

⁴⁰⁸ İbn-i Bibi, 1996:I, 422

⁴⁰⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 327-328-338-339

⁴¹⁰ İbn-i Bibi, 1996:II, 48

⁴¹¹ İbn-i Bibi, 1996: II, 53

⁴¹² İbn-i Bibi, 1996: II, 67

⁴¹³ Berber, 2009: 4

⁴¹⁴ Baykara, 2001: 205

olduğundan, düğünlerde bu görevini ifa etmektedir. En çok bezm ve işret meclisinin düzenlendiği durumlardan birisi de sultan düğünleridir⁴¹⁵.

Tuğrul Bey'in kendisine Rüknu'd-Devle (Devletin Direği) ve Melikü'l-Maşrık ve'l Mağrib (Doğu ve Batı'nın Hükümdarı) unvanlarına layık gören Halife el-Kaim'in kızı Seyyide Hatun ile nikâh akdi yapılmasına karar verilmişti⁴¹⁶. Seyyide Hatun 15 Safer Pazartesi günü baba evinden alınmış ve Dicle Nehri yolu ile Selçuklu Sarayı'na getirilmiştir⁴¹⁷. Bağdat Kâdı'l-Kudât'ını, Seyyide Hatun'un çeyizi ile birlikte Mahruse-i Tebriz'e göndermişler ve mehri olan dört yüz dirhem gümüş ve bin dinar altın mehir üzere nikâhlanmışlardır⁴¹⁸. Yol boyunca Seyyide Hatun'un şerefine eğlence çadırları kurulmuştur. Bağdat Kâdı'l-Kudat'ı nikâhı 13 Şubat 1062 yılında Tebriz dışında kıymıştır⁴¹⁹. Önce sultan için büyük bir otağ kurulmuş ve kendisi için kurulan tahtına oturmuştur. Bu arada yüksek rütbeli komutanlar, devlet ve hükümet erkânı, civardan gelen mahalli hükümdarlar, protokoldeki sıralarına göre çadırdaki yerlerini almışlardı. Sultanın teşrifatçılığı yani önemli kişileri sultana takdim ve tanıtma görevi Amidü'l-mülk'e verilmişti⁴²⁰. Ardından büyük bir sofrta kurulmuştu. Sofra, ok atan bir adam büyüklüğünde olan şeker heykelleriyle (tatlılar) doluydu. Sofrayı yağmadan korumak amacıyla filler sofranın iki tarafında yerleştirildi fakat şöleden sonra sofrta yağmaya bırakılmıştır⁴²¹. Amidü'l-mülk, sultanın tahtının önünde her birinin ayağı on miskal olan dinarlar (altın) saçmış ve bu arada da sultanın otağının önüne altın ve gümüş saçılar saçılmıştır. Sultan Tuğrul Bey gelinin odasına vardıkdan sonra düğünün yapıldığı saray bahçesinde davullar vuruyor, zurnalar çalıyor halk kendi türkü ve oyun havaları ile onlara eşlik ediyorlardı⁴²². Sultanın sarayında muazzam şeyler oluyordu⁴²³. Bu durumu Sıbt İbnü'l-Cevzi şöyle anlatmıştır. *“Sarayın salon ve avlularında davullar gümlüyor, zurnalar çalıyor, herkes sevinç ve neşe içinde oynayıp rakediyor, Türkçe şarkı ve türküler söylüyorlardı. Türk yiğitler ve Türk aristokratları bu müziğin ahengine uyarak yere diz çakıyor, sonra kendi etrafında dönüyor, ritmik el kol hareketleri ile oynarken dahi Türkün cihangirliğini seyrediyorlardı. Dünya sanki onların bu dizleri altında sarsılıyordu. Türk aristokrat erkânının mutluluklarının sonu yoktu. O kadar ki, yetmişlik sultan bile dayanamamış, bir aralık avluya gelerek oyun oynayanlara katılmış, O da diz çakmış, kâh oturmuş, kâh kalkmış kendi mutluluğunu onlarla paylaşmıştı”*⁴²⁴. 18 Şubat'ta başlayan düğün bir hafta sürmüştür. Nikâhın kıyılmasından sonra Tuğrul Bey, 1063 yılında Darü'l-mülk'de zifaf olsun diye Tebriz'den Rey şehrine gitti⁴²⁵. Yolda burnu

⁴¹⁵ Ersan, 2006: 81

⁴¹⁶ Agacanov, 2006: 115

⁴¹⁷ Kitapçı, 1994: 36

⁴¹⁸ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 106

⁴¹⁹ İbnü'l-Esir, 1986: X, 36-38

⁴²⁰ Kitapçı, 1996: 77

⁴²¹ Turan, 1999: 101

⁴²² Köymen, 2011: I, 127; Şapolya, 1972: 57

⁴²³ Uslu, 2002, s. 165

⁴²⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1997: 99

⁴²⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1997: 77-81

kanamaya başlayan sultana ne yapıldıysa kanama durdurulamadı. O hastalıkla Tuğrul Bey vefat etti, yeni gelin Seyyide'yi öylece mühr-i bikrî ile Bağdat'a götürdüler.

Diğer bir düğün bezmi ise Halife'nin, Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile olan düğünüdür. Halife el-Kaim, oğlu Zahiredüddin'in Tuğrul Bey'in kardeşinin kızı ile evlenme akdini yaptırmış fakat Zahiredüddin'in vefatı üzerine bu izdivacı kendi şahsına çevirmiştir⁴²⁶. Halife el-Kaim Biemrillah muharrem ayında 1056 Tuğrul Bey'i Bağdat'a çağırması ve genel bir kabul resmi (bar-ı âm) verdi⁴²⁷. Bu toplantıya Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l-mülk ve Tuğrul Bey'in ordusunda görevli Türk komutanlar, birçok devlet adamı, âlim ve fakih katılmış ve büyük bir ziyafet düzenlenmiştir⁴²⁸. Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l-mülk elinde topuzla ayağa kalkmıştır. Daha sonra reisü'r-rüesa kıza dünür olmuş ve Arslan Hatun ile Halife'nin nikâhını kıymıştır⁴²⁹. Düğün alayı, halifenin sarayına (Darü'l-hilafe) 6 Şaban-19 Ekim Cumartesi günü bir benzeri daha olmayan çeyizlerle birlikte gelmiştir⁴³⁰. Bu çeyizler arasında, çeyizlerin üzerinde genç kızların olduğu yük taşıyan develer, katırlar, mal (para), cevahir, yakutlar, altın ve gümüş kaplar, üzerlerinde halis ipek kumaştan yapılmış kaftanlar ve mücevher kemerler, altlarında nakışlarla benek yapılmış atlar vardı. Düğün hemen başlamış Dicle Nehri'nin iki kıyısına birçok çadırlar kurulmuş ve halk sonsuz bir coşku ile düğün şenliklerine katılarak büyük sofralar eşliğinde gülüp eğlenmiştir⁴³¹.

Melikşah, Karahanlılardan Tamgaç Han'ın kızı Celaliye Hatun ve tarihte Terken Hatun⁴³² namıyla ma'rif bir prenses ile evlendi⁴³³. Alparslan oğlu Melikşah'a Terken Hatun'u istemesiyle önce Karahanlı Sarayı'nda emsali görülmemiş bir düğün yapılmış, ardından gelin Selçuklu Sarayı'na getirilerek yenilmiş, içilmiş ve Merv şehri baştanbaşa ışıklarla donatılarak düğün günlerce devam etmiştir⁴³⁴.

İbn-i Bibi I. İzzeddin Keykavus'un Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah Davud'un kızı Selçuk Hatun ile evliliğini teferruatlı bir şekilde anlatmaktadır. Sultan Fahreddin Behramşah'ın kızından daha uygununu bulamadı. Emri üzerinde devlet hazinesinden (hazine-i amire) türlü hediyeler ve nefis armağanlar çıkarıp, onları seçkin kimselerle Fahreddin Behramşah'ın evine yolladılar. Diğer yandan Melik Fahreddin büyük bir elçinin nazik ve önemli bir görevi yerine getirmek için sultanın huzura geldiğini duyunca çok sevindi ve hemen elçiyi karşılamaya çıktı. Ona ilgi ve saygıda kusur

⁴²⁶ Azim-î Tarihi (1988), 13; İbnü'l-Kalanisi, 2008: 6

⁴²⁷ George Makdisi, 2009: 145

⁴²⁸ Kitapçı, 1994: 28-29; Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1997: 15; Turan, 1999: 85-87

⁴²⁹ İbnü'l-Esir, 1986: IX, 466-467

⁴³⁰ Özdemir, 1996: 352; Köymen, 2000: I, 40

⁴³¹ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1997: 4

⁴³² Terken Hatun, Sultan eşlerinin en meşhurlarından biridir. Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah'ın eşidir. Bazı kaynaklarda Türkan olarak okunmaktadır. Bu kelimenin isim değil unvan olduğu ve Türkan değil, Terken olarak okunması gerektiği konusunda bkz. Turan, 1944: 67-73

⁴³³ Kafesoğlu, 1979: 15; Şapolya, 1972: 102

⁴³⁴ Turan, 1999: 160

etmedi. Gelen elçiye Fahreddin Behramşah:” *eğer Sultandan evladımın onun kutlu haremine katılması emri gelmişse, bu benim için en büyük iftihar vesilesidir. Bize üç ay mühlet verilirse, düğün ve çeyiz hazırlıklarını eksiksiz yerine getiririz*” dedi. Elçiye çeşitli bağışlarda bulunup nefis hediyeler verdi. Ardından hemen hazırlıklara başlandı. Vilayetin her yerinden, her sınıftan tecrübeli sanatkârlar ve becerikli ustalar çağırıldı. Üç ay müddetle o işle meşgul oldu. Kadı Şerefeddin’i, çeyiz eşyasının hazır olduğunu bildirmek ve nikâh işlemlerini yapmak için çok sayıda hediyeyle yola çıkardı. Kadı kısa bir dinlenmeden sonra nikâh işlerini tamamladı⁴³⁵. Kızın başlığının götürülmesi ve gelinin getirilmesiyle görevlendirilen görevlilerin Erzincan sınırına ulaştığı haberi üzerine, büyük bir debdebe ve ihtişamla şehir ve musiki takımları ve saray sanatçılarının bulunduğu halde gelini karşılamaya çıkmıştır. Bu görevliler şehre ulaştıklarında Melik, Emir-i Meclis ve sultanın diğer beylerini kendi sarayına indirmiş ve onlar için bir ziyafet vermiştir. Sofra kalktıktan sonra eğlence için gerekli olan şeyleri hazırlayıp, mutrib ve mutribeleri içeri almışlar, sakînin şarapları doldurmasıyla bezm meclisi devam etmiştir. Gelinin yola çıkarılması için gerekli hazırlıklar yapılırken diğer taraftan da her iki tarafın beyleri zevk ve sefa içinde vakit geçirmişlerdir⁴³⁶.

Gelin yola çıkınca göç davulu çalmaya başlamış, gelinin geldiği haberinin ulaşması üzerine şehrin her yeri süslenmiş, sultanın emriyle bezm meclisi hazırlanmıştır⁴³⁷. Sultan, hamama giderken bezm meclisinin mümkün olduğu kadar mükemmel düzenlenmesini buyurmuştur. Hamamdan çıktıktan sonra toplantı salonuna giderek tahta oturmuş ve perdedarlar perdeyi kaldırıp beyleri toplantı salonuna almışlar, Erzincan beylerine izzet ve ikramda bulunarak onları salonda itibarlı kimselerin oturdukları yerlere oturtmuşlardır⁴³⁸. Sofranın kaldırılmasından sonra şehir müzisyenleri, saray müzisyenleri, sema edenler, kavvalan-ı haslar hazır bulunmuşlar, sakîler kadehlerle dolaşmaya başlamışlardır. Zevk veren maddeler mecliste bulunanların beynine yerleşmiş, bu şekilde bir haftayı şarap içmekle tamamlamışlardır⁴³⁹.

Sultan I. Alaeddin Keykubad, Eyyubi Melikesi Gaziye Hatun ile nikâh kıydıktan sonra halka açık, büyük bir eğlence meclisi düzenlemiştir⁴⁴⁰. İbn- Bibi bu olay ile ilgili şunları nakletmektedir: *“Emir ve naibler şehri, cennetin güzelliğini kıskanacağı, dönen feleğin şaşkınlık zaviyesine düşeceği, yıldızların şöhretini kaybedeceği, göğün telaşlanacağı şekilde süslediler. Şam emirleri ve serverleri örf ve adetlerine uyararak mücevher ve taşlarla süsledikleri, altın ve gümüşten yaptırdıkları yedi köşkü katırların sırtına yerleştirdiler. Onların yanında Mısır, Rum, Musul beldelerinden getirdikleri oyuncular, hokkabazlar ve kavalcılar zarif hareketlerle sanatlarının inceliklerini gösterdiler. Harput meliki sultanın sağdııcı olmak istedi. Sultan o teklifi kabul etti. O da, o törende dinar ve dirhem*

⁴³⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 195

⁴³⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 196-197-198

⁴³⁷ İbn-i Bibi, 1996: I, 198

⁴³⁸ Uyumaz, 2001: 407

⁴³⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 200

⁴⁴⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 313

saçarak cömertlik şartlarını yerine getirdi. Böylece bir hafta boyunca zevk ve eğlenceyle, yiyip içmekle meşgul oldular. Sekizinci gün sultan halka açık eğlence meclisi (bezm-i 'âm) düzenledi⁴⁴¹.

1237-38 yılında Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Eyyübiler ile ilişkilerini güçlendirmek amacıyla Tokat Kadısı İzzeddin'i, Halep Hükümdarı Melik el-Aziz'in kızı Gaziye Hatun ile evlenmeyi ve kendi kız kardeşini de Melik el-Nasır'a vermeyi teklif etmek için Halep'e göndermişti. Sultanın bu teklifi uygun görülüş ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Gaziye Hatun'un nikâhı 50.000 dinar mihir karşılığı Halep Sarayı'nda halka açık olarak kıyılmıştır. Nikâhtan sonra bol bol şeker saçılarak elbiseler dağıtılmıştır.

Yine Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Eyyübi melikesi haricinde Gürcü Prensesi ile evlendiğini biliyoruz. İbn-i Bibi'nin verdiği bilgilere göre⁴⁴², Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tahta oturduktan sonra babası döneminde yapılan evlilik akdi⁴⁴³ gereği Gürcü Melikesi ile evlenmek için Müstevfi Şihabeddin Kirmanî'yi çok miktarda hediye ve armağanlarla yola çıkarmıştır. Kirmanî, Gürcü (Abhaz) ülkesine vardıkları zaman bütün hazırlıklar bitmişti. Birkaç gün orada konakladıktan sonra şehirden ayrıldılar. Erzincan'a ulaşınca Şihabeddin, bir haberciyi sultana gönderdi. Sultanın emri üzerine melikenin geçtiği yollarda merasimlerle karşılanması, şehirlerde gelin alayının Kayseri'ye kadar geçtiği yerlerde eğlence köşklerinin (kasr-ı azin) kurulması sağlanmıştır. Kayseri'ye gelince oldukça görkemli eğlenceler düzenlenmiş ve vuslat gerçekleşmiştir⁴⁴⁴.

Görüldüğü üzere, halkın ve yönetimin her kesiminden insanların katılımıyla gerçekleştirilen düğünler hem halka ve saraya güven sağlamış oluyor hem de gündelik hayatın getirdiği yükten yorulan halk, düzenlenen eğlenceler vesilesiyle rahatlıyordu.

E. Devlet Erkânına Suikastlardan Önce ve Sonra Düzenlenen Bezmler

Sultanlar bazen kendileri için tehlike oluşturan devlet erkânına suikast düzenleyip problemsiz şekilde onlardan kurtulmak için de eğlence meclisleri düzenliyorlardı. Mesela, Sultan Melikşah Seyyidü'rüesa Ebu'l-Mehâsin'i düzenlenen bir eğlence meclisinde öldürtmüştür. Ebu'l-Mehâsin Nizamü'l-mülk'ün mevkiine göz dikmiş ve Sultan Melikşah'a "*bana Nizamü'l-mülk'ü ve adamlarını teslim et, ben de sana onlardan bir milyon dinar alıp sana teslim ederim. Çünkü onlar halkın mallarını yiyorlar ve amilleri soyuyorlar*" dedi. Bu söz Nizamü'l-mülk'e ulaşınca büyük bir ziyafet düzenlemiş

⁴⁴¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 313-314

⁴⁴² İbn-i Bibi, 1996: II, 37-38

⁴⁴³ Yassıçimen Savaşı'nın ardından Celaleddin Harzemşah takip eden Moğol askerlerinin Anadolu'nun içlerine kadar ulaşıp Anadolu'ya zarar vermelerinde Gürcü'lerin etkisi olduğunu görünce Gürcistan üzerine sefer düzenledi. Bunun üzerine Gürcü Melikesi Rosudan, Gürcistan'a özel hediyelerle birlikte elçisini ve şu haberleri yolladı: *Moğol ordusunun Anadolu'ya saldırmasında parmağı olan emirleri adına önce özür diledikten sonra sultanın affına sığındıklarını ve Selçuk soyundan gelen kızı ile Melik Gıyaseddin Keyhüsrev'in evlilik haremine sokmak istediklerini bildirdi.* Naipler durumu sultana ulaştırdı. Sultan evlilik isteğini uygun buldu. bkz. İbn-i Bibi, 1996: I, 423-424

⁴⁴⁴ İbn-i Bibi, 1996: II, 27

ve Türklerden oluşan binlerce askerini silahlarıyla beraber olduğu gibi bu ziyafette hazır bulundurmıştır. Eğlence sırasında Ebu'l-Mehâsin tutuklanmış ve gözlerine mil çekilmiştir⁴⁴⁵.

Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Tapar Şubat-Mart 1102 yılında dört defa savaşmışlardır. Sultan Tapar, abisi ile aralarında geçen savaştan dolayı Kazvin'e gitmiştir. Sultan Muhammed Tapar, iki taraf arasında barışı sağlamak için çalışan emirleri kendine ihanetle suçlamıştır. Kazvin reisine tertip edeceği ziyafette bu emirlerin gelmesi için aracı olmasını istemiş ve yakın adamlarına da elbiselerinin altında silah bulundurmaları emrini vermiştir. Hazırlanan bezm meclisine gelen Besmel öldürülmüş, Emir Aytakin'in ise gözlerine mil çekilmiştir⁴⁴⁶.

Bezm meclisi sırasında öldürülenler arasında atebeg Ayaz'da⁴⁴⁷ vardı. Sultan Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasındaki saltanat mücadelesi sırasında Ayaz, Sultan Muhammed Tapar'a katılmış ve onun yanında yer almıştır. Ayaz, tâbi olmanın şerefine büyük bir eğlence tertiplemiş, Sultan Tapar'a pek çok hediye taktim etmiştir⁴⁴⁸. Kötü bir tesadüf eseri olarak emir Ayaz, kölelerine sultana arz etmek için hazinesinden silah almasını emretmişti. Bu sırada Ebher Kalesi'nden bir adam onların yanına gidip sufilerden olmasına rağmen kölelerle şakalaşmaya başladı. Bunun üzerine ona "sana da mutlaka bir zırh giydirip huzura çıkaracağız" dediler. Sonunda gömleğin altından zırh giydirip elleriyle adama çimdik atmaya başlamışlar ve adam kaçarak sultanın yakın adamları arasına girmiştir. Sultan onu kaba bir elbise giymiş, korku içinde görünce şüphelenmiş ve adamlardan birini onu yoklamak için göndermiştir. Sultanın gönderdiği kişi adamın gömleğinin altında zırh olduğunu söyleyince sultan "sarıklılar böyle silahlanmışsa, kim bilir asker ne haldedir" deyip oradan ayrılmıştır⁴⁴⁹. Bu barış ortamında kölelerin kendi aralarında yaptıkları bir şaka, Muhammed Tapar'ın Ayaz'dan şüphelenmesine bir süre sonra da öldürülmesine sebep olmuştur (1 Mart 1105)⁴⁵⁰.

Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarından I. Alaeddin Keykubad tahta çıkmasında büyük yardımlarını gördüğü Beylerbeyi Çaşnigir Seyfeddin Ayaba ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ın zamanla nüfuzlarını çok fazla arttırmaları nedeniyle taraflar arasında otorite krizi yaşanmaya başlamıştır⁴⁵¹. Sultanın görevinde bulunan Emir Çaşnigir Seyfeddin Ayaba, Mübarizeddin Behramşah, Zeyneddin Beşara ve Bahaeddin Kutluğca⁴⁵² hizmette kıdemli oluşları, servetlerinin bolluğu nedeniyle gurur ve büyüklenme yolunu tutmuşlardır. Sultanın mutfağında saray görevlileri ve diğerleri için 30 baş koyun kesilirken Emir Seyfeddin Ayaba'nın mutfağında 80 baş koyun kesilirdi. Sultanın huzurundan ayrılıp evine gittiği zaman kimse ondan habersiz sultanın huzuruna giremezdi.

⁴⁴⁵ Müneccimbaşı, 2000: I, 55

⁴⁴⁶ İbnü'l-Esir, 1986: X, 271-272

⁴⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 2013: 196

⁴⁴⁸ Müneccimbaşı, 2000: I, 99; İbnü'l-Esir, 1986: X, 313-315

⁴⁴⁹ Müneccimbaşı, 2000: I, 99; Merçil, 2013: 196

⁴⁵⁰ Merçil, 2013: 197; İbnü'l-Esir, 1986: X, 313-315

⁴⁵¹ Uyumaz, 2006: 43

⁴⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Solmaz, 2011: 60

Onun emrine kimsenin karşı gelmesi mümkün değildi⁴⁵³. Onun bu davranışları yüzünden Sultanın kalbinde kin ve nefret yer etmişti. Sultan bir yandan hasetten kaynaklanan o kötülüğü gidermek ve o durumu ortadan kaldırmak için fırsat kollarken, diğer yandan da onlarla iyi geçinmeye çalışıyordu. Bir gece şarap içip sarhoş olduktan sonra, ertesi gün sultanı Emir Seyfeddin Ayaba'nın evine ziyafete çağırma, sultan oraya gelince de ayağına ağır bir zincir vurmaya, Koyluhisar'da bulunan Key Feridun'u getirip saltanat tahtına oturtmaya karar verdiler. Fakat onların yanında bulunan bir köle kendini bilmez sarhoş bir şekilde o meclisten çıkıp hokkabaz oğlu Seyfeddin'in evine gidip olanları anlattı. Hokkabaz oğlu Seyfeddin de durumu Sultan'a anlattı. Ertesi gün Çaşnigir sultanı davet edince o bu davete icabet etmedi. Sultan bu günden sonra daha dikkatli ve temkinli davranmaya başladı. Sultan'ın Antalya Kışlığında bulunduğu sırada Hokkabaz oğlu ile Emir Kommenos'a durumu anlattı. Bu iki emir devlet adamlarını ortadan kaldıracak bir plan yaptılar ve ilk iş olarak Sultan'a Antalya Kışlağında ayrılıp Kayseri Devlethane'sine gitmesini söylediler⁴⁵⁴. Kararlaştırılan gün gelince emirler ikinci namazından sonra sultanın bargâhına gittiler. Sultanın emri üzerine Devlethane de eğlence meclisi düzenlenmişti. Kommenos, silahını kuşanarak samimiyetine güvendiği has adamlarını ve kölelerini alarak saray bahçesinin duvarında nöbet tutmaya başladı. Bütün emirler yerlerini alınca perdedarlar sarayın kapısını kapadılar. Emirler sarhoş olmaya başlayınca ilk olarak Seyfeddin Ayaba evine gitmek için kalktı⁴⁵⁵. Bunun üzerine Mübarizeddin İsa emre göre sizin bu odaya girmeniz gerekiyor dedi. Ondandı Zeyneddin Başara ve ardından Bahaeddin Kutluğca dışarı çıktılar, onları da ayrı ayrı odaya kapattılar⁴⁵⁶. Saltanat naibleri emirlerin evlerinde giderek onların bütün mallarını kaydedip, kapılarına mühür vurdular ve bütün mallarını, kölelerini müsadere ettiler. Kısa bir zamandı sonra Emir Seyfeddin Ayaba'yı kalenin burçlarına götürüp kellesini boynundan ayırdılar. Zeyneddin Başara'yı bir odaya tıkıp kapısını ördüler, orada açlıktan kendi uzuvlarını gıda yaptı⁴⁵⁷. Mübarizeddin Behramşah'ı Zamantı kalesine gönderdiler. Bahaeddin Kutluğca'yı ise Palanlı bir katıra bindirip Tokat'a gönderdiler⁴⁵⁸.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde bir diğer azledilen kişi ise Sadeddin Köpek idi. Sadeddin Köpek'in haddi aşan davranışlarından dolayı Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, yakın kölesi Emir Hüsameddin Karaca'dan yardım isteyerek işe başladı⁴⁵⁹. Hüsameddin Karaca, kısa zamanda Köpek'in güvenini kazanmış ve hazırlanan plana göre onu eğlence meclisine davet etmiştir. Köpek eğlence meclisine gelince, emir-i candâr kendisine sunulan kadehi yudumlamış ve dışarı çıkıp adamlarıyla onu beklemeye koyulmuştur⁴⁶⁰. Karaca, Sadeddin Köpek dışarı çıkınca sopayla kafasına vurmak istemiş,

⁴⁵³ İbn-i Bibi, 1996: I, 283

⁴⁵⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 283

⁴⁵⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 285

⁴⁵⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 286

⁴⁵⁷ İbn-i Bibi, 1996: I, 288

⁴⁵⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 289

⁴⁵⁹ Koca, 2010: 91

⁴⁶⁰ İbn-i Bibi, 1996: II, 35; Koca, 2010: 92-93

ancak sopa boynuna gelmiştir. Köpek, kafasının acısıyla can havliyle şaraphaneye girmiştir. Şarapsalar onu kana bulanmış ve korkmuş hale görünce yanında bulunanlarla birlikte bıçak, kılıç ve gürzle kafasını vücudundan ayırmıştır. Köpek'in kellesini yüksek bir yere asarak, parçalanmış organlarını demir bir kafese doldurmuşlardır⁴⁶¹.

Görüldüğü üzere Türkiye Selçuklu sultanları bir devlet büyüğü ve emirden kurtulmak istediklerinde, bir plan yapıp bu planlarını hayata geçirmek için eğlenceler tertip etmişlerdir. Hakeza, bu eğlenceler esnasında da suikast yaparak istedikleri devlet adamlarını öldürtmek suretiyle onları ortadan kaldırmışlardır.

F. Bayramlardan Sonra Düzenlenen Bezmler

Bayram kelimesinin aslı Farsça “bezrem/ bezrâm/ bedhem” olup sevinç ve eğlence günü anlamına gelmektedir⁴⁶². Kaşgarlı Mahmud, kelimenin bedhrem olduğunu, bunu Oğuzların “beyrem” şekline çevirdiklerini belirtir. XI. yüzyıl Türk toplumunda bayramlar “bayram yeri”, ismiyle bilinen bir meydana kutlanmaktaydı. Bayram yeri, bilhassa çiçeklerle süslenmekte, çıra veya meşalelerle aydınlatılmaktaydı ki, burası Kaşgarlı Mahmud'un söylemiyle adeta “gönül açan bir yer olmaktaydı⁴⁶³. Kaşgarlı Mahmud, bu bayramın ne zaman kutlandığına dair bilgi vermemektedir. Görüldüğü üzere, Kaşgarlı bayram yerini anlatırken bu yerin çiçeklerle süslendiğini söylemektedir. Çiçeklerin çoğunlukla ilkbaharda açtığını düşünürsek, bu bayram da muhtemelen Nevruz Bayramı olmalıdır. Nevruz Bayramı ile ayrıntılı bilgi aşağıda verilecektir.

Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devrinde dini bayramlar olan Ramazan ve Kurban Bayramları büyük bir coşku ile kutlanmaktadır. Resmi bayram kutlamaları, sabahın erken saatlerinde sultan, melikler, yöneticiler ve sarayın diğer devlet erkânıyla beraber bayramgâh denilen mekâna giderek bayram namazı kılınması ile başlar, saraya döndükten sonra kutlamalar yemek ve şenlik faslıyla devam ettirilirdi. Bu sırada hükümdar, hanedan mensuplarının, devlet erkânının ve halkın tebriklerini kabul eder, daha sonra mükemmel donatılmış salonlarda yemekler yenir, içkiler içilir, şairler şiir söyler, sarayın musikî sanatçıları sanatlarını icra ederlerdi⁴⁶⁴.

Sultan Melikşah 1091-92 Ramazan ayında Bağdad'a gelmiştir. Tutuş, Halep Hâkimi Kasımüddeve Aksungur ve etraftaki ileri gelen vali ve emirler sultanın yanına gelmiş, Bağdat'ta bu münasebetle büyük şenlikle yapılmıştır⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ İbn-i Bibi, 1996: II, 36

⁴⁶² Erdem, 1992: 257

⁴⁶³ Kaşgarlı Mahmud, 1941: III, 176

⁴⁶⁴ Bozkurt, 1992: 262

⁴⁶⁵ Eyüp Turut, 2003: 57

Sultan Muhammed Tapar hastalığı ağırlaşınca 1118 Mart'ında Kurban Bayramı dolayısıyla büyük bir ziyafet vermiştir⁴⁶⁶. Bu merasim esnasında on üç yaşındaki oğlu Mahmud'u tahta çıkararak bütün emirlerin dikkatini çekmiş daha sonra da onu veliht tayin etmiştir. Oğuz an'anesine göre tertip eylediği bu ziyafet sonunda yiyip içtikten sonra halka sofrasını ve sarayını yağmalatmıştır⁴⁶⁷.

I. Alaeddin Keykubad 1 Haziran günü bayram namazını devlet erkânı, komutanlar ve elçiler ile birlikte kılıp, yanındakiler ile birlikte Meşhed Ovası'na geçmiştir. Sultan burada, Türk devlet âdetlerine uygun olarak halka açık büyük bir toy (ziyafet) vermiştir. Bayram boyunca devam edecek olan bu halka açık ziyafet, yemek ve şarapların çeşitliliği, bolluğu, tadı ve musikînin güzelliği bakımından son derece mühimdir. Ayrıca bu kutlamalar yetenekli kişilerin hünerlerini sergiledikleri ve çeşitli oyunlar oynanıp, yarışmalar ve gösteriler düzenledikleri eğlencelere dönüşürdü⁴⁶⁸.

Büyük Selçuklu Devleti'nde tespit edebildiğimiz kadarıyla Ramazan ve Kurban Bayramı haricinde üç bayram daha kutlanmaktadır. Bunlardan ilki olan Nevruz, Farsça “*yeni gün*” anlamına gelmekle birlikte, Orta Asya'da yaşayan Türkler, Anadolu'daki Türkler ve İranlıların yılbaşı olarak kutladıkları bir gündür⁴⁶⁹. Türklerde ilkbaharın gelişinin bayram şeklinde eğlencelerle kutlanması ile ilgili olarak iki muhtemel sebep üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, Nevruz'un bir Türk bayramı olduğu ve Türkler aracılığı ile bütün Asya ve Avrupa'ya geldiğidir. İkincisi ise, Nevruz kelimesinin Farsça olması sebebiyle Nevruz'un İran kökenli olduğu ve eski İran efsanelerine dayandığıdır⁴⁷⁰. Fakat yapılan araştırmalar, Nevruz'un bir Türk bayramı olduğu ve ilk defa Azerbaycan'da kutlamaya başladığını ortaya koymaktadır. Türk milletlerinde Nevruz kutlama âdeti oldukça geriye gitmekte hatta Ergenekon ve Bozkurt destanlarıyla ilişkisi değerlendirilmektedir⁴⁷¹. Selçuklular döneminde Nevruz kutlamalarında hükümdar çoğunlukla bir resmî kabul düzenler, kutlamada yöneticiler tarafından kendisine hediyeler takdim edilirdi. Bayram kutlamaları esnasında sultana hediyeler verilmesi, gelenekten ziyade bir yükümlülük halini almıştı. En güzel hediyeler Arap atlar, cins develer ve değerli savaş aletleri idi. Hediyelerin sultana sunulmasından sonra ziyafet (toy) kısmına geçilir ve bezm başlardı.

1058 (450) yılında İbrahim Yınal, Mısır'dan çıkarak Cibâl taraflarına gittiği için Arslan Besâsiri Mısır'a gelerek şehri ele geçirmişti. Besâsiri'nin Musul'u zapt ettiği haberi Sultan Tuğrul'a ulaşınca hemen harekete geçmek istemiş, fakat Nevruz Bayramının yaklaşması nedeniyle ordusunu dağıtmış olduğundan bu seferini iki bin askerle yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Tuğrul Bey dönemindeki Nevruz kutlama âdetinde hediyeleşme de sürmektedir. Sultan, Nevruz Bayramı'ndan

⁴⁶⁶ İbnü'l-Esir, 1986: X, 417-418

⁴⁶⁷ Müneccimbaşı, 2001: I, 109; Turan, 1999: 165

⁴⁶⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 454; Koca, 2010: 387-388

⁴⁶⁹ Çakır, 2005: 355-379

⁴⁷⁰ Genç, 1995: 15

⁴⁷¹ Çay, 1993: 71-131

dolayı Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillah'a değerli hediyeler ile beraber on bin dinarda para göndermiştir. Ayrıca Tuğrul Bey zamanında 1056 (448) yılında Arslan Besâsiri'nin üzerine gitmeye karar verildiğinde askerler bu seferlere karşı çıkmış, ancak Mihriğân'dan sonra Suriye'ye sefer düzenlenmesi konusunda anlaşılmiştir⁴⁷².

Mihriğân Bayramı İran takviminde yedinci ay olan ve 23 Eylül-22 Ekim arasında Mihr ayının 16. ve 21. günlerinde Akhemenidlerden beri kutlanılan bir bayramdır. Sevgi anlamına gelen "mihri" ve süre anlatan "gân" ekinden meydana gelen kesintisiz, sürekli sevgi manasındadır. Sonbaharın başlangıcını temsil eder⁴⁷³. Bu bayramda kutlanmaktadır.

Son olarak Sede Bayramı⁴⁷⁴ kutlamaları vardır. Diğer iki bayram kutlamalarından bir hayli farklı özellikler taşımaktadır. Bayram hazırlıkları için ilk olarak develer ve askerler kutlama alanına getirilerek, geniş bir düzlüğe ilgin ağacı yığılırdı. Diğer taraftan kutlamalar için ayrıca lazım olan güvercin ve kartallar da temin edilirdi. Akşama doğru sultan için otağ kurulur ve mutripler de gelerek kendilerine ayrılan yere oturlardı. Son olarak odun yığınları ateşe verilir, güvercin ve kartallar serbest bırakılmak suretiyle eğlence tertip edilirdi⁴⁷⁵. Bu kutlamalara halkın her kesiminden insan katılırdı. Zamanının en meşhur âlimlerinden birisi olan İmam Gazali de Nevruz ve Sede kutlamaları esnasında, gerçeğine en yakın surette yapılmış resimler, tahtadan kılıç ve kalkan gibi şeylerin satılmasının haram olup olmadığı konusunda fetva vermiştir⁴⁷⁶.

Sultan Melikşah'ın Aralık 1091-Ocak 1092 (Zilkade 484) yılında Bağdat'ta yaptırmış olduğu bazı kutlamalar, zamanı itibariyle Sede Bayramı olduğunu düşündürmektedir. Bu eğlenceler için Dicle'deki Sumeyriyye⁴⁷⁷ ve büyük kayıklarda büyük mumlar yakılmış ve her kayıkta da büyük bir çadır kurulmuştur. Bağdat halkı kutlamayı izlemek için Dicle kenarına gelerek geceyi burada geçirmiştir. Ayrıca Dicle'nin üzerinde farklı kutlama ve oyunlar düzenlenmiş, büyük gemilere odun yüklenerek ateşler yakılmıştır⁴⁷⁸.

Görüldüğü üzere, Büyük Selçuklu Devleti'nde baharın başlangıcı olan Nevruz ile sonbaharın başlangıcı olan Mihriğân eğlenceleri düzenli bir şekilde kutlanmıştır. Bu üç bayramdaki ortak özellik

⁴⁷² İbnü'l-Esir, 1986: X, 173; Sibt İbnü'l-Cevzi, 1998: II, 15

⁴⁷³ Çay, 1993: 18

⁴⁷⁴ Bu kelime "ateş" ve "yüz rakamı" anlamına gelmektedir. Huşengi'nin ateşi bulması sebebiyle Behmen ayının (İran takviminde on birinci ay), 10'unda eski İranlılar tarafından kutlanılan bir bayramdır. Sede Bayramı ile ilgili olarak farklı rivayetler de mevcuttur. Rivayetlerden birine göre İran'ın efsanevi hükümdarı Keyümers'in çocuklarının sayısı yüz olunca, bunları kendi aralarında evlendirmiş ve düğün gecesi büyük bir ateş yakmıştır. O günden beri düğün gecesi bayram olarak kutlanmıştır. Diğer bir rivayete göre ise bahsedilen kişi Keyümers değil, Hz. Adem'dir ve onun kendi çocuklarını birbiriyle evlendirdiği gün yapılan kutlamadan bu yana düğün günü Sede Bayramı olarak kutlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Piyadeoğlu, 2010: 1415

⁴⁷⁵ Çay, 1993: 20

⁴⁷⁶ Gazali, 1983: I, 522

⁴⁷⁷ Sumeyriyye, Büyük Selçuklu Devleti'nde gece sohbetleri, eğlenceleri yapılan geminin adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Piyadeoğlu, 2010: 1418

⁴⁷⁸ İbnü'l-Esir, 1986: X, 173; Sibt İbnü'l-Cevzi, 1998: II, 581-582

ateş olmakla birlikte, bu bayramlarda hediyeleşme de diğer önemli özellikler arasındadır. Eğlencelere verilen ehemmiyeti bazı askerî seferlerin bile bayram kutlamalarına göre düzenlenmiş olması açıkça göstermektedir.

G. Bir Şehre Vardıktan Sonra Düzenlenen Bezmler

Selçuklu sultanları bir şehre vardıktan sonra, o şehrin yöneteni tarafından büyük bir merasimle karşılanır ve şehrin sahibi bezm düzenlerdi. Tuğrul Bey tahta çıktıktan sonra Abbasi Halifesi ile görüşmek için Bağdat'a gitti. Halife, sultan gelince 23 Ocak 1058 Cumartesi günü umumi bir kabul resmi (bar-ı 'âm) verdi. Merasime sultanın kumandanları ve şehrin ileri gelenleri de katıldı⁴⁷⁹. Aynı şekilde halife, Sultan Alparslan tahta çıkınca da bir ziyafet tertiplemiş ve ileri gelen zevatı davet ederek, onlara hilatler vermiş, büyük eğlenceler düzenlenmiştir. Pek çok şair bu geceyi anlatan şiirler yazmıştır⁴⁸⁰.

Sultan Mahmud Bağdat'a gelince ava çıkmıştır. el-Mazraka şeyhi sultan için büyük bir ziyafet düzenlemiştir. Sultanın bütün askerleri bu ziyafete iştirak edip karınlarını doyurmuşlar, Şeyh, daha sonra sultanı, evindeki hamama sokarak, üzerine su yerine gül suyu döktürmüştür⁴⁸¹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de durum değişmemiş ülkelerin yöneticileri o devrin sultanlarını büyük bir ihtişam içinde karşılayarak bezmler düzenlemişlerdir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sürgün hayatı yaşadığı dönemde ilk olarak Tekfur Leon'a gitmiş ve burada bir ay süreyle ağırlandı. Tekfur Leon, her gün bir yerde eğlence törenleri düzenlemiştir. Eğlence sırasında sultan içindeki sıkıntıyı atsın diye sultana bizzat Tekfur Leon fıkralar anlatarak, nükteli ve güldürücü sözler söylemiştir⁴⁸². Ardından Elbistan, Malatya ve Diyarbakir yörelerinde de sultanı büyük bir saygı ve tevazu ile karşılamaya çıkmışlar ve her gün halka açık ziyafetler verilerek, saçılar saçılmış, eğlence meclisleri düzenlenmiştir.

II. EĞLENCELERİN KISIMLARI

A. Bezm Meclisine Katılanlar

Sultanlar tarafından çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlence meclisleri, saray meclislerinin vazgeçilmezleri arasında yer alsa da dönemin kaynaklarında bunlarla ilgili teferruatlı bilgiler bulunmamaktadır. Eğlencelerin düzenlendiği yerler olan sarayların çoğunluğu bilinse de, bu saraylarda

⁴⁷⁹ İbnü'l-Esir, 1986: IX, 477-478; Şapolya, 1972: 57

⁴⁸⁰ İbnü'l-Esir, 1986: X, 27

⁴⁸¹ İbnü'l-Esir, 1986: X, 517

⁴⁸² İbn-i Bibi, 1996: 58

bunun için ayrılan mekânlar, bu mekânların özellikleri ve kimlerin hangi eğlence meclislerine davet edildiği hakkında çok fazla malumatımız yoktur.

1. Emir-i Bâr

İbn Bibi'nin verdiği bilgilere göre, sultanların yer aldığı bezmlerde, devlet ricâlinin protokol kurallarına göre oturmalarını sağlayan ve eğlence mekânlarının düzenini yerine getirmek görevinin, *Emir-i Bâr*⁴⁸³ adlı kişinin yükümlülüğünde olduğu anlaşılmaktadır⁴⁸⁴. İzin Emiri olarak da zikredilen bu görevli, sultanın müsaadesini açıklamadan hiç kimse sultanın huzuruna giremiyordu. Emir-i Bâr sultanın huzurunda bulunanları muhtemelen protokol sırasına göre oturtmakla görevliydi. İbn-i Bibi'de bununla ilgili geçmekte olan bir örnek kavramı daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Sultan I. İzzeddin Keykavus Sinop'u fethedip, kendisine tabi olan Kir Aleksios'u huzuruna kabul ettiği zaman, Emir-i Bâr'a işaret ederek onu devlet büyüklerinin en yükseğine oturtmasını buyurmuştu⁴⁸⁵.

2. Emir-i Meclis

Bezm meclislerindeki görevlilerin amiri olan bir de *Emir-i Meclis* vardır⁴⁸⁶. Bu müessese, Türkiye Selçukluları dışında halefi olan Büyük Selçuklu Devleti'nde ve Selçukluların öteki kollarında tespit edilememektedir. Ancak bezm meclisleri düzenlendiğine göre, onlar da buna benzer görevliler mevcut olmalıdır.

Emir-i Meclis adlı kişinin varlığından Türkiye Selçuklu Devleti'nin yükseliş döneminde haberdar oluyoruz. İbn-i Bibi'de bu unvanı kullanan Emir Mübarizeddin Behramşah'dır. Sultanların bezm düzenledikleri durumlara baktığımızda Emir-i Meclis'in adı geçtiği iki örnekle karşılaşırız. Bunlardan ilki Emir-i Meclis'in elçi olarak görev alması⁴⁸⁷ ve diğeri farklı sebepler nedeniyle düzenlenen bezm meclislerinde Teşrifat Nazırı olarak görev yapmasıdır⁴⁸⁸. Sultan I. İzzeddin Keykavus, Mengüceklî Fahreddin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenme hazırlıkları sırasında Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah da görev almıştı. Daha sonra Sivas'ta gelini görmek için iki tarafın hatunları sultanın haremine gittiler. Bundan sonra Emir-i Meclis bir eğlence meclisi düzenlemiş ve gecenin üçte ikisi eğlence meclisinde geçmiştir⁴⁸⁹. Sultan I. Alaeddin Keykubad, Sivas'tan Konya'ya vardığında Gedük denilen yerde Emir-i Meclis konaklamak için araç gereçleri, eğlence sazlarını ve her türlü yiyeceği hazır etmişti. Sultan, Gedük'e vardığında Emir-i Meclis izin isteyerek mükemmel bir sofraya hazırladı. Ardından şarkıcı ve çalgıcıların da katıldığı bir eğlence meclisi düzenlemiş ve bu bezm sabahtan gece yarısına kadar sürmüştür. Sultan sabah olunca, bu başarısından

⁴⁸³ Merçil, 2011: 93; Atçeken, Bedirhan (2004), 34

⁴⁸⁴ Bkz. İbn-i Bibi, 1996: I, 285

⁴⁸⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 173

⁴⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 2011: 120-122

⁴⁸⁷ Bkz. Uyumaz, 2011: 16; Demirici, 2012: 183

⁴⁸⁸ İbn-i Bibi, 1996: II, 229

⁴⁸⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 197-199

dolayı, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'a kıymetli bir hilat giydirmiş ve Sivas'a dönmesine izin vermiştir⁴⁹⁰.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Sadeddin Köpek'i öldürmek için tertiplenen plana göre, sultan ile Emir-i Meclis bir bezm meclisi (meclis-i işret) düzenlemeye karar vermişlerdi⁴⁹¹. Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ortaya çıkan Cimri lakaplı Alaeddin Siyavuş kısa bir süre için Konya'ya hâkim olmuş ve Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştu. Ancak Alaeddin Siyavuş daha sonra mücadeleyi kaybedip Türkmenler tarafından yakalandığı sırada, Emir-i Meclis Cemaleddin Ebubekir Karahisarlı, Sultanın huzurunda bulunanlar ve naiblerin güvenilir birkaçıyla onu getirmek için görevlendirilmiştir⁴⁹².

3. Çaşnigîr

Çaşnigîr, Farsça çâšnî (çeşni, tad, lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden meydana gelmiştir⁴⁹³. Sultanın sofrasını hazırlamak ve yemek yemeden önce yemeğini tadına bakmakla sorumlu olan kişidir⁴⁹⁴. Büyük Selçuklulardan itibaren çeşitli Türk-İslam devletlerinde olan çaşnigîr sultanın en güvenilir hizmetlileri arasından seçilirdi⁴⁹⁵. Nizamü'l-mük çaşnigir'i, Sultanın kabul merasimlerinde her hâlükârda bulunması gerekenler arasında saymaktadır⁴⁹⁶. Çaşnigir, hükümdarın yemeğinin hazırlanmasına, sofrta hizmetlerinin görülmesine nezaret ederdi. Sultan yemeğe başlamadan önce, çaşnigir'in yemeği tatması gerekirdi, çünkü bununla yemeğe zehir katılıp katılmadığı anlaşılır ve böylece sultanın zehirlenmesi önlenirdi. Çaşnigirin maiyetinde, sofrta hizmeti gören uşaklar da vardı⁴⁹⁷.

Türkiye Selçukluları döneminde çaşnigîr ile ilgili önemli bir bilgiyi İbn-i Bibi'de geçen bir şiirden elde edebiliyoruz. Buna göre, Sultan I. Alaeddin Keykubad bilginler, din adamları, gulamlar, ordunun ileri gelenleri ile toplanırdı. Bu toplantıda her konudan konuşulur, yapılması gereken işlerden, hazinenin ve ordunun meselelerinden, güvenlik ve huzurdan, dış ülkelere gönderilen cevaplardan konuşulur, daha sonra da yemek yenirdi. Emir-i Han sultanın önünde sofrayı kurardı. İşte o zaman çaşnigîr huzura girer, geleneğe göre orada yerini alırdı. Ünlü kişilerin yaptıkları duadan sonra yemeğe geçilir ve çaşnigîr sultana yiyecek gönderirdi⁴⁹⁸. Öte yandan Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın kızarmış tavuk etinden zehirlenerek öldürülmesinde de çaşnigîrin büyük rolü olmalıdır⁴⁹⁹.

⁴⁹⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 229

⁴⁹¹ İbn-i Bibi, 1996: II, 35

⁴⁹² İbn-i Bibi, 1996: II, 236

⁴⁹³ Taneri, 1993: 232

⁴⁹⁴ Bkz. Merçil, 2011: 106; Köymen, 2011: III, 95; Develioğlu, 1778: 186

⁴⁹⁵ Taneri, 1993: 232

⁴⁹⁶ Nizamü'l-mülk, 1999: 153

⁴⁹⁷ Palabıyık, 1996: 201; Atçeken-Bedirhan: 2004: 33

⁴⁹⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 323-324

⁴⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn-i Bibi, 1996:I, 234; Turan, 1971: 389

Çağnigirler yemeklerin tadına, lezzetine bakmakla birlikte önemli görevlere de tayin edilirdi. Mesela komutan olarak seferlere çıkıyorlar ve savaflara katılıyorlardı. Bunlar arasında Şemseddin Altunapa ve Mübarizeddin Çavlı'yı söyleyebiliriz. Ayrıca Çağnigirler yabancı ülkelere elçi olarak da gönderilmekteydiler. Sultan I. İzzeddin Keykavus, elçi olarak tayin ettiği Çağnigir Seyfeddin Ayaba'yı İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris'e göndermişti⁵⁰⁰.

4. Şarabdâr/ Şarâb-sâlâr ve Sakî

Eğlence meclisinin vazgeçilmezleri arasında, eğlence meclislerinde hükümdarın içkilerini ve şerbetlerini hazırlayan *şarabdâr* bulunmaktadır.⁵⁰¹ Şarabdâr, sultanın meşrubatını taşır ve haftanın muayyen günlerinde Meclis-i Has'da yemeklerde hizmetle mükelleftir⁵⁰². “Şarap meclisi” tertibi için görevli olan şarabdâr-ı hâss'ın emrinde bir şaraphane bulunmaktadır. Sultana ve misafirlere sunulan içkilerin iyi veya kötü kaliteli oluşundan şarabdâr mesuldür⁵⁰³. Sultanlar bir sefere çıktıkları veya başka bir nedenden saraydan ayrıldıkları zaman şarab-hâne de beraberlerinde götürülmekteydi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, saltanattan uzaklaştırılıp İstanbul'a gittiği sırada beraberinde şarap-hânesini de götürmüştü⁵⁰⁴. Sultan I. Alaeddin Keykubad, Ankara'da Sultan I. İzzeddin Keykavus'a itaat edip Minşar Kalesi'ne gönderildiğinde (1213), şarab-hânesinden gerekli eşyalar da oraya yollanmıştı⁵⁰⁵.

Selçuklularda resmi içki günleri düzenlenmiş, sadece içki yeri olan günler tertip edilmiştir. Ünlü Selçuklu veziri Nizamü'l-mülk, bu günlere has uyulması gereken kuralları belirtmiş ve şarabdârın görevinin ne olduğunu söylemiştir. Onun, Siyasetnâme'de “sarhoşluk ve ayıklık sırasında verilen sözlü emirlere dikkat edilmesine dair” şeklinde fasıl açması, Selçuklularda sık sık içki meclislerinin düzenlendiğini göstermekte⁵⁰⁶ ve yine aynı kaynakta “şarabdâr” ve “sâki” son makam sahibi olarak geçmektedir⁵⁰⁷.

Şarabdâr sultanın misafirlerine çadırda konakladıkları sırada da hizmet etmekteydi. Eyyübi Meliki Melik Eşref, Yassıçimen Savaşı (1230) öncesi, Sultan I. Alaeddin Keykubad ile ittifak yapmış ve ona misafir olmuştu. Bu sırada Melik Eşref için Kızılırmak kenarında kurulan çadırli ordugâhta şarab-hane de vardı. Sultanın şarabdârları Melik Eşref'in çadırına girerek ortaya bol miktarda şarap koymuşlardı⁵⁰⁸. İçki meclisi öncesi hazırlıklar da şarabdârlar tarafından yapılıyor, ardından sakîler bu kadehlere içkileri dolduruyorlardı⁵⁰⁹.

⁵⁰⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 153

⁵⁰¹ Sevim-Merçil, 1995: 507; Atçeken- Bedirhan, 2004: 35

⁵⁰² Kafesoğlu, 1973: 144; Demirci, 2012: 185

⁵⁰³ Köymen, 2000: III, 95

⁵⁰⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 76

⁵⁰⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 161

⁵⁰⁶ Nizamü'l-mülk, 2013: 85-86

⁵⁰⁷ Nizamü'l-mülk, 2013: 85

⁵⁰⁸ İbn-i Bibi, 1996: I, 389-390

⁵⁰⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 456

Şarâb-sâlâr zaman zaman siyasi olaylara da karışmaktaydı. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in izniyle Sadeddin Köpek öldürüleceği sırada önce yaralanmış ve can korkusundan kendisini sultanın şarâb-hânesine atmıştı. Şarâb-sâlâr bu durumu görünce yanında bulunanlarla birlikte onu öldürmüştü (1238)⁵¹⁰.

İçki meclislerinde sultana ve davetlilere şarap sunan bir de *sakiler* yer almaktadır⁵¹¹. Nizamü'l-mülk Siyasetnâme adlı eserinde şarabdâr için olduğu gibi sakî için de ileri gelen her devlet adamının "sâki"si olduğu ve devlet erkânının kendi sâkilerini sultanın işret meclisine getirdikleri, Nizamü'l-mülk'ün bu durumu "herkesin sürahi ve sakisini getirmesi caiz değildir" demesinden anlaşılmaktadır⁵¹². Alparslan, Bizans imparatoruna karşı savaşa çıkarken, Rey şehrinde vasal hükümdarlarından Ferâmümr b. Kâkeveyh'e, Rûm melikini esir aldığı takdirde başında bir sâki olarak bekleteceğini söylemişti. Bizans İmparatorunu esir alınca, bu sözünü yerine getirmiştir⁵¹³. Türkiye Selçuklu Devleti'nde I. Alaeddin Keykubad emirler ile üstünlük mücadelesine başladığında, bir eğlence meclisi düzenlemiş burada sakiler şarap kadehlerini sunmuşlardı⁵¹⁴. Yine Sultan I. Alaeddin Keykubad, Amid (Diyarbakır) kuşatmasında başarısızlığa uğradıktan sonra (1235) İbn-i Bibi'nin tarifıyla "kasırlarda gül yüzlü, gümüş tenli sakilerle vakit geçirmiştir"⁵¹⁵.

Sakilerin uyması gereken belirli kaideler vardır. Nitekim onlar bu görevi yaparken eğlence meclisinde bulunanların arasında dolaşiyor, herkesin eline bir kadeh veriyorlardı. Ayrıca onlar ellerinde dolu kadehler olduğu halde edeplerini kaybetmeden el pençe divan duruyorlardı⁵¹⁶. Ayrıca gelen misafirlerin de uyması gereken kurallar bulunmaktadır. Şarap meclislerinde herhangi bir sebeple davetlilerden birinin sakilere yan gözle bakması bile o kişinin sultanın gazabına uğraması için yeter sebepti. Öyle ki bu harekette bulunan sultanın nedimi bile olsa büyük cezalara çarptırılır ve elindeki mal varlığı sultan tarafından müsadere ettirilip söz konusu sakiye bağışlanırdı⁵¹⁷.

5. Cambaz

Bezm meclislerinde saray sanatçıları da bulunmaktadır. Bunlar arasından ilki ipte oynayıp, tehlikeli maharetler gösteren *cambazlardır*. İbn-i Bibi'de cambaz kavramıyla ilgili şu bilgi geçmektedir. "Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev sağlığına kavuşmadan ümidini kesince oğullarını, adamlarını, askerlerini ve hizmetçilerini huzuruna çağırıldı. Her biri onun huzurunda rütbelerine göre oturdular veya ayakta durdular. Onun üzerine Sultan saltanatının veliahdı büyük oğluna dönerek nasihatlerde bulundu. Benim gözümün önünü karanlık bürüyünce doğru yoldan saptım kademli

⁵¹⁰ İbn-i Bibi, 1996: II, 35; Meriç, 2011: 137

⁵¹¹ Atçeken-Bedirhan, 2004: 154; Nuhoglu, 1995: 213; Palabıyık, 1996: 201

⁵¹² Nizamü'l-mük, 2013: 85

⁵¹³ Köymen, 2000: III, 96

⁵¹⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 225

⁵¹⁵ İbn-i-Bibi, 1996: I, 448; Köymen, 2011: 96-97

⁵¹⁶ Merçil, 2011: 175

⁵¹⁷ Nuhoglu, 1995: 121

*emirlerin gönüllerini, kalplerini ve hatırlarını kırdım. Serseriler, başıbozuklar, sefillerle ve rezillerle dost oldum. İşte denenmemiş gençlerle yakınlık kurdum. Nâlbant, cambaz, cellat ve demirci gibi mesleklerden aşağılık kişileri devlet büyüklüğüne yükselttim*⁵¹⁸” diye geçmektedir. Cambazlık yapanlar İbn-i Bibi’de aşağılık kimseler olarak zikredilmektedir.

6. Hokkabaz

Bir diğer sanatçı ise *hokkabazdır*. Hokkabaz göz yanılması ve el çabukluğu ile birtakım şaşırtıcı olaylar yapmayı meslek edinen kimsedir. Türkiye Selçuklu Devleti bezm meclislerinde hokkabaz kavramı sıkça geçmektedir. Mesela, Sultan I. Alaeddin Eyyubilerden Gaziye Hatun ile evlenmesi münasebetiyle yapılan düğün bezmleri için gelen sanatkârlar arasında hokkabazlar da vardı⁵¹⁹. Ayrıca Sultan I. Alaeddin Keykubad’ın yakın adamlarından biri Hokkabazoğlu Seyfeddin Ebubekir’di⁵²⁰.

7. Kavval

Bezmhane’ ye gelen şiir söyleyen, hikâye anlatan, hoş sohbet ve iyi konuşan ve zaman zaman sema yapan kişiler olan *kavvallar da* vardır⁵²¹. Alaeddin Keykubat’ın tutuklu bulunduğu Minşar Kalesi’nden çıkıp, Sivas’tan Konya’ya hareketi sırasında Kayseri sübaşısı Hokkabazoğlu Seyfeddin Ebubekir büyük bir karşılama töreni düzenlemişti ve gelenlerin içerisinde kavvallar da bulunmaktaydı. Bu olay İbn-i Bibi de şu şekilde geçmektedir. “*Sultan Sivas’tan ayrılıp Kayseri yolunu tuttuktan sonra bunu haber alan başta Hokkabazoğlu Seyfeddin Ebubekir, şehrin ileri gelenleri ve komutanları süslü arabalar ve seyyar köşkler, musiki ve mehter takımları, şarkıcılar ve kavvallarla dolu arabalarla Çubuk mevkiinde saltanat alayı ile karşıladılar*⁵²². Yukarıda zikrettiğimiz Sultan I. Alâeddin Keykubad ile Gaziye Hatun’un evlenmesi münasebetiyle düzenlenen eğlencelerde kavvallar da yer almıştı⁵²³.

8. Kassas- Meddah (Hikâyeci/taklitçi)

O devirde insanları eğlendiren ve vakit geçirmesini sağlayan *kassas (hikâyeci)* adlı görevli kişilerde bulunurdu⁵²⁴. Oruç ayında ve özellikle uzun kış gecelerinde çadırlarda, mahalle kahvelerinde, bazen de boş arsalarda kurulan çadırlarda çeşitli millet ve bölge halklarının da taklidini yaparak hikâye söyleyenlere, övücü anlamına gelen ve Arapça bir söz olan “meddah” denilmiştir. Meddah yükseğe

⁵¹⁸ İbn-i Bibi, 1996: II, 31

⁵¹⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 313

⁵²⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 499

⁵²¹ Merçil, 2000: 130

⁵²² İbn-i Bibi, 1996: I, 230

⁵²³ İbn-i Bibi, 1996: I, 313

⁵²⁴ Merçil, 2000: I, 132

konmuş bir sandalyeye oturur, taklidini yapacağı millet veya bölge halkının baş giysilerini de yanındaki torba veya çantadan çıkarırdı. Onu giydikten sonra taklide başlardı⁵²⁵.

9. Mashara (Maskara)

Bezm meclislerinde ve aynı zamanda sarayda da görev alan mashara (maskara)'lar meslekleri icabı hükümdarları memnun etmek ve eğlendirmek için, onlara daima hikâye söyler, latife eder, padişahı sevindirir ve güldürürdü⁵²⁶. Sultan Melikşah'ın Ca'ferek denilen bir masharası vardı. Bu şahıs Nizamü'l-mülk'ün taklidini yapar ve sultan ile baş başa kaldığında onu anlatırdı ve sultanı eğlendirmekle uğraşırdu⁵²⁷. Sultan Berkyaruk devrinde isyan edenlerden biri olan Arslan Argun, Merv şehrinde Horasan Amidi Muhammed b. Mansur el-Nesevi'yi yakalamış, yaptıklarından dolayı tehdit edip korkutmaktaydı. Amid Muhammed ise yorgun bir halde duruyor, hiçbir şey söyleyemiyordu. Orada bulunan Melik Arslan Argun'un maskarası Amid'in kafasına vurarak, "Behey sersem herif, vurma desene" dedi. Melik Arslan Argun bu söz üzerine güldü ve bu suretle Amid Muhammed ölümden kurtuldu. Bu olaydan sonra Amid, maskaraya bin dinar gönderdi⁵²⁸.

Sultan I. Alaeddin Keykubad yabancı ülkelerden dahi oyuncular getirtiyor ve eğleniyordu. Sultana ait bir oyuncu (mashara) Karakurum'a, Oktay Kaan'a kadar gitmişti⁵²⁹. Sultan II. İzzeddin Keykavus ölümün yaklaştığını hissedince oğluna ve diğer komutanlara, emirlere ve hizmetçilerine yanında beklemelerini emretti. Ardından oğlu II. Mesut'a nasihatte bulundu, "...*maskaralığı sanat edinen taife ile düşüp kalkma*⁵³⁰" demişti. Olaylara baktığımızda maskaraların bir espri veya hikâyeler ile sultanları güldürdüklerini, bazen de insanların hayatlarını kurtardıklarını görüyoruz.

10. Mutrib-Mutribe (Erkek ve Kadın Çalgıcı)

Her eğlence meclisinde bulunan ve devamlı zikri geçen sanatçılardan biride *mutrib* veya *mutribelerdir*. Mutrib-mutribe Arapça asıllı bir kelime olup zevk ve neşe veren eğlendiren anlamına gelmektedir⁵³¹. Bunlar, sarayda çalgı (saz) çalıp eğlence meclisine katılanları eğlendirmekle görevli idiler⁵³². Bezm, Selçuklu döneminin insanlarını neşelendiren en mühim unsurlardan biri olup, şarkıcılar def çalar, sarhoşlar çalgının nağmesiyle, çalgının nefesiyle gıdalanırlar. Sultan Alparslan Malazgirt Savaşı'nda Selçuklulara esir düşen İmparator Romanos Diogenes'i teselli ve teskin edici güzel sözler söyledi, ondan sonra sofraya kuruldu ve bir bezm meclisi düzenlendi. Bu eğlence meclisinde güzel ve hoş sesli çalgıcılar çeng ve sazlarını, bülbül gibi şakıyarak, Irak ve İsfahan makamlarını Nevâ

⁵²⁵ Mesnevi, 1985: V, 137

⁵²⁶ Merçil, 2000: I, V, 133

⁵²⁷ Münecçimbaşı, 2001: I, 53

⁵²⁸ Şadrüddin ebu'l-Hasan, 1999: 23

⁵²⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 298; Turan 1999: 327

⁵³⁰ İbn-i Bibi, 1996: II, 245

⁵³¹ Mesnevi, 1985: 211-

⁵³² Atçeken-Bedirhan, 2004: 54

perdesinde çaldılar⁵³³. Nitekim İbn-i Bibi çalgıcılarla ilgili olarak şunları söylemektedir: “*Sarayda düzenlenen meclislerde sakiler hizmet eder, işinin ehli çalgıcılar, gazel okuyucularından oluşan saray sanatçıları vardı. Bunlar bezm sırasında saz çalıp, şarkı söyledikleri gibi kavvalan-ı haslar sema gösterileri de yaparlardı*”⁵³⁴. Melik I. Alaeddin Keykubad kardeşi Sultan I. İzzeddin Keykavus ile yaptığı taht mücadelesi sonrası Ankara’da savunmaya çekilmişti. Daha sonra I. İzzeddin Keykavus Konya’ya hareket etti, bu şehirde sultanı karşılayanlar arasında mutribler de bulunmaktaydı⁵³⁵. İbn-i Bibi, sultanın yaptığı günlük işlerden bahsederken eğlence meclisine saz ve rûd çalan bütün şarkıcıların geldiğini zikretmektedir⁵³⁶. Erzurum Meliki Cihanşah, Eyyubilerden Melik Eşrefi Sultan Alaeddin Keykubad’a karşı yanına almak için Melik Eşref’e çeng çalan bir mutribe göndermişti

11. Muganni-Muganniye (Şarkıcı)

Bu devirde şarkıcı ve rakkase erkekler ve kadınlar eğlencelerde çok önemli bir rol oynuyordu. Mesela, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah Rey’de güzel bir muganniyenin şarkı okuyuşuna hayran kalmış ve kendisine tutulmuştu. Şarkıcı ona helal ile haram arasında bir tercih yapmasını teklif edince sultan derhal kadını getirterek kadını nikâhına almıştır⁵³⁷. Sultan Muhammed Tapar’ın ölümünden sonra (1118), tahta oğlu Mahmud geçmişti. Bu sırada Selçuklu Devleti’nin batısındaki çöküşün sebeplerinden biri de ileri gelen yöneticilerin muganniyeleri harem dairesinden çıkarıp kendi evlerine nakletmeleriydi⁵³⁸.

I. Alaeddin Keykubad sultan olup Konya’ya hareket ettiğinde, Emiri- Meclis daha önce konaklama araç gereçleri ile eğlence sazlarını ve her çeşit yiyeceği Gedük’te hazır etmişti. Bu eğlencede şarkıcılar bülbül gibi ötüp, insana huzur veren şarkılar söylemişlerdi⁵³⁹. Ayrıca Sultan Alaeddin Keykubad ölmeden önceki gün Kayseri’ye gelen tüm yabancı elçiler için büyük bir ziyafet düzenledi. Bu eğlence meclisinde de güzel sesli şarkıcılar yer almıştı⁵⁴⁰. Yine Türkiye Selçuklu Devleti’nde saray muhitinde muganniyeler de vardı⁵⁴¹.

Selçuklularda müzik ve raks son derece yaygın olup bu sebeple gündelik hayatta hemen her mekânda yer almıştı. Nitekim şehirlerde aydın çevrelerde yetişen bazı müzisyenlerle, kervansaray gibi genele açık veya özel eğlence mekânlarında ve toplantılarda şarkı söyleyen ve raks eden bazı kadın

⁵³³ Merçil, 2011: 277

⁵³⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 251-455

⁵³⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 140; Koca, 1997: 25

⁵³⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 324

⁵³⁷ Turan, 1971: 297; İbnü’l-Cevzi, 1997: 311

⁵³⁸ Merçil, 2011: 277

⁵³⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 229; Merçil, 2011: 279

⁵⁴⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 455

⁵⁴¹ Merçil, 2011: 277

sanatkârların adları günümüze ulaşmıştır. Bazı Selçuklu hokkaları üzerinde raks eden kadınların resmedilmesi bu alanın ne kadar canlı olduğunun göstergesidir⁵⁴².

B. Bezmlerin Zamanı ve Süreleri

Bezm meclislerinin zamanı ve süreleri mahiyetine göre değişmektedir. Genel olarak baktığımızda payitahta gelen elçiler, dört-beş gün dinlenmişler ertesi gün huzura çıkmışlardır. Düğünler ise bir hafta sürmüş ve sonuncu gün halka açık meclis düzenlenmiştir. Tahta çıkma törenleri ise zamana, mekâna ve Selçuklu sultanlarının durumuna göre değişiklik göstermiş genelde bu süre dört gün ile bir hafta arasında değişmektedir.

C. Müzik Aletleri

Milletlerin hayatında yaşadıkları mihnetler, sıkıntılar, baskınlar, savaşlar, salgın hastalıklar, göçler insan ruhunun ve gönlünün derinliklerinden süzülüp gelen nağmelere yansımıştır. Her milletin kendine has çalgı aletleriyle ozanlar bu felaketleri dile getirmiş, nesilden nesle aktarmışlardır⁵⁴³. Dolayısıyla musikinin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır.

Selçuklu hâkimiyeti ve Türklerin egemen unsur olarak Orta ve Yakın Doğu'ya gelmeleri musikiye de bir çeşitlilik getirmiştir⁵⁴⁴. Selçuklular döneminde Nevbet denilen askeri müziğin, sultanın sarayının veya kapısının önünde beş defa, tâbi meliklerin kapılarının önünde de üç defa çalındığı görülmektedir. Selçuklu köşklerinde bu askerî müzik haricinde ve günlük bezmlerden başka bayram ve düğün eğlencelerinde, tahta çıkma ve zafer kutlamalarında, elçilerin kabullerinde çeşitli oyunlar ile beraber müzik büyük rol oynuyordu⁵⁴⁵.

Büyük Selçuklu Devleti özellikle Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarının bezme çok düşkün oldukları, çeşitli eğlenceler arasında içkili ve müzikli meclislerin düzenlendiği, kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Selçuklu sarayında farklı nedenlerle düzenlenen şenlik ve eğlencelerde müzik önemli bir unsur olmuş ve çeşitli müzik aletleri bezm meclislerinde yer almıştır. Bu meclislerde musiki aletlerinden olan telli sazlardan çeng, lavta, barbut, rud, tar, ud; yaylı sazlardan rebab; nefesli sazlardan ney, kaval, erganun (org), boru, zurna; vürmalı sazlardan ise def ve davul yer almaktadır⁵⁴⁶. Ayrıca Mevlana bu durum ile ilgili olarak, başta devlet ricali olmak üzere o devrin halkının bezme çok düşkün olduğunu ifade etmektedir. Musiki eşliğinde muganniler tarafından güzel şarkılar söylendiği, dinleyicilerin bu şarkılara hararetle bir şekilde el ve ayak vurarak, parmak şıklatarak katıldığı, yalnız

⁵⁴² Kara, 2014: 177

⁵⁴³ Gökçe, 2014: 1

⁵⁴⁴ Turut, 2003: 62; Turan, 1999: 319

⁵⁴⁵ Kaya, 2011: 207; Turan: 1999: 396

⁵⁴⁶ Uyumaz, 2006: 46

ve toplu olarak sema ve raks yapıldığı anlaşılmaktadır⁵⁴⁷. Aşağıda kısaca bu musiki aletlerinden bazılarına değinilecektir;

1. Çeng

Çeng, bezm meclisinde kullanılan önemli telli çalgılardan biridir. Asya kökenli, on dört ila yirmi dört telli olabilen, diz üstünde dik olarak tutularak ve sol kola alınarak parmağa geçirilen mızraplarla çalınan bir enstrümandır⁵⁴⁸. Yunanlılarda, Romalılarda, Araplarda ve İranlılarda başlıca sazlardan biridir. Kanuna benzeyen bu saz şekil bakımından batı musikisi sazlarından harpa benzer⁵⁴⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarından I. İzzeddin Keykâvus, Kilikya Ermeni Kralı Leon'a karşı düzenlenen başarılı seferden sonra Kayseri'de yakın adamlarıyla birlikte zevk ve eğlenceye dalarak, çevgan oyunu ve avla vakit geçirmiştir. İbn-i Bibi bu durumu: “ *Kışın ortasında sıcak odada (tabhane) altından yapılmış sazın sesi göklere ulaştı. Şarkı söyleyen çalgıcıların nağmesi, zemin ve zamanda sarsıntı meydana getirdi. Hoş yürüyüşlü keklik gibi yürüyen güzeller, kalp ateşini alevlendirip ciğerleri kebab ettiler. Çengin sesi her tarafa yayılarak yengeç burcuna kadar ulaştı. Sultan bu şekilde savaş defterini dürüp eğlence sofrasını serdirdi* ”⁵⁵⁰ şeklinde ifade etmektedir.

2. Lavta

İşret meclislerinde yer alan diğer bir telli musiki aleti lavta'dır. Yapı bakımından olduğu gibi tını bakımından da ud ile tambur arası bir sazdır⁵⁵¹. Mesela, I. Alaeddin Keykubad Konya'da tahta oturduğunda, Emir-i Meclis mükemmel bir ziyafet sofrası hazırlatmıştı. Sofrada nefis meyveler, lal renkli çiçekler ve her türlü meze bulunmaktaydı. Mutribler (çalgıcılar, şarkıcılar) şarkı söylemeye başlayınca orada bulunanlar lavta ve rebabın sesini dinlemeye başladılar⁵⁵².

3. Rebap

“Ayaklı kemane” diye adlandırılan çalgıların en tipik örneğidir. Rebap daha çok bir kemençedir⁵⁵³. Hindistan cevizi kabuğundan yapılan bu çalgının kökeni Orta Asya Türklerine kadar gitmektedir. Cevizin üzerine deri gerilerek işlenen bu çalgının üzerinde üç teli vardır. Bu teller at kılından yapılırdı⁵⁵⁴. Daha çok Mevlevi dergâhında kullanılan rebap'a Selçuklu sultanları da rağbet etmişlerdir. Mesela, Bağdat'ta Tuğrul Bey'in düğününde sultan başta olmak üzere tüm devlet erkânı birlikte Türkçe şarkı söylüyor, dans ediyor ve dizlerini yere vurarak oynuyorlardı. Bağdat halkı sultanı

⁵⁴⁷ Gölpınarlı, 1985: I, 598-599; II, 1973; III, 98; IV, 743

⁵⁴⁸ Karahan, 2006: 39; Ögel, 2000: IX, 76

⁵⁴⁹ Mesnevi, 1985: V, 138; Gültaş, 1993: 268-269

⁵⁵⁰ İbn-i Bibi, 1996: I, 181

⁵⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya, 2003: 113-114

⁵⁵² İbn-i Bibi, 1996: I, 229

⁵⁵³ Ögel, 2000: IX, 196

⁵⁵⁴ Karahan, 2006: 41

seyyar kasırlar, mutripler, mutribeler, hikâyeciler ve bayraklarla karşılıyor; saray ve şehir baştanbaşa süsleniyor, sarayın ve şehrin mehter takımları birbirine karışıyor, çeng, lavta sesleri içinde cülus şenlikleri icra ediliyordu⁵⁵⁵. I. Alaeddin Keykubad'ın Alaiyye'nin fethinden önce halka açık bir bezm meclisi düzenlediğini, çeng ve rebapın sesini dinleyerek kendinden geçtiğini İbn-i Bibi'den öğrenmekteyiz⁵⁵⁶.

4. Ney

Türk mûsikisinde kullanılan, kamıştan yapılan nefesli sazlardan biridir. Farsça'da kamış manasına gelen “nay” kelimesi Türkçede uzun bir müddet bu şekilde kullanıldıktan sonra zamanla ney'e dönüşmüştür. Ney üfleyene nâyî (neyzen), neyzenler topluluğunun başına da sernâyî (serneyzen) denir. Ney, tek parça dokuz boğumlu bir kamışın içi boşaltılıp (biri arka kısmında) yedi adet delik (perde) açılması suretiyle yapılmaktadır⁵⁵⁷.

İşret meclislerinde üflemeli müzik aletlerinden birisi olan ney'in örneklerine daha çok Türkiye Selçuklu Devleti'nde rastlamaktayız. Mesela, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası I. Alaeddin Keykubad'ın vefatından sonra tahta çıkmış ve 3 gün yas tutmuştur. Daha sonra herkesin rütbesine göre elbiseler, hilatlar dağıtıp sarayda muhteşem bir bezm meclisi düzenlenmiş, ney'in ve çengin feryat ve figanı yengeç burcuna ulaştırılmıştır⁵⁵⁸.

5. Tambur/Tanbur

Türkler teli çok olan sazları tanbur diye adlandırmışlardır. Bunların altı çift telleri vardır. Ara telleri de, on ikiye kadar çıkarmaktadır. Böylece boyları da normal boyuttaki sazlara göre daha büyüktür⁵⁵⁹. Kaplumbağa kabuğundan bir mızrapla çalınır⁵⁶⁰.

6. Kanun

Özellikle Şark musikisinde kullanılan ve eğlence meclislerinde kullanılan telli bir enstrümandır. Alet Türkiye, İran ve Arap ülkelerinde kanun, diğer ülkelerde kanon şeklinde geçmektedir⁵⁶¹. Kanun, üzerine tellerin gerildiği, dik ve yamuk biçimde ahşap kasa ile üstünden tellerin uzandığı uzun köprünün ayaklarının yere değdiği, yamuğun dik kenarına komşu, deri gerilmiş bir bölümden oluşur.

⁵⁵⁵ Turan, 1999: 321

⁵⁵⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 366, Karakaya, 2007: 493-494

⁵⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uygun, 1992: 68-69

⁵⁵⁸ İbn-i Bibi, 1996: II, 22

⁵⁵⁹ Ögel, 2000: IX, 83-149; ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya, 1992: 553-556

⁵⁶⁰ Karahan, 2006: 42

⁵⁶¹ Karahan, 2006: 43; ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya, 2010: 327-328

7. Def

Eski dönemlerden beri var olan ve ritim için kullanılan bir çalgıdır⁵⁶². Def, Türk sanat müziğinde usulü en iyi şekilde belirleyen musikî aleti olduğundan dolayı bilhassa ritim tarafı ağır basan kısımlarda birinci saz olarak önem kazanmıştır. Nitekim Selçuklu Devleti'nde bezm meclislerinde fasıl heyetinin başında bulunanlar def çalarlardı⁵⁶³. I. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkışında Aksaray eşrafi sultanı karşılamak için büyük bir eğlence tertip etmiştir. Bu eğlence o kadar debdebe ve ihtişam içinde olmuş ki, Rum yapısı zurnanın ve Hint yapısı def'in sesi gökteki ilahi varlıkların kulağına kadar ulaşmıştır⁵⁶⁴.

8. Davul

Kelimenin aslı Arapça tabl olup Türkçe'ye tabul, tavul, tavıl, davul olarak geçmiştir. Davul, dünyanın en eski musikî aletlerinden biri olan vurmali sazlardan biridir⁵⁶⁵. Tokmak ve ince bir çubukla vurularak çalınan, her iki yüzüne de deri gerilmiş silindirik şeklindeki bir tahta kasnakta ibarettir. Genellikle tokmak tarafında kalın, çubuk tarafında daha incisi tercih edilmek üzere keçi veya dana derisi kullanılır. Kayışla sol omuza asılarak çalınan davulda kasnak sol baldıra yaslanmakta ve üst kısmından, parmaklarının arasında çubuk bulunan sol elin tümseğiyle desteklenerek sabitleştirilmektedir; sağ el ise tamamen serbest kalmaktadır⁵⁶⁶. Davul, Selçuklu Devletlerinde daha çok düğün bezmlerinde kullanılmaktadır. Mesela, Sultan Tuğrul Bey'in Seyyide Hatun ile olan düğününü kaydeden tarihçiler sarayın salon ve avlularında davulların gümlediğini, zurnaların çaldığını ve herkesin neşe ve sevinç içinde oynayıp raks ettiğini kaydetmektedirler⁵⁶⁷.

9. Erga'nûn (Organon)

Org benzeri bir çeşit müzik aleti olup Eflatun icat etmiştir⁵⁶⁸. Bu müzik aletine İbn-i Bibi'de geçen bir fasıldan ulaşmaktayız. Sultan I. Alaeddin Keykubad bir süre dinlendikten sonra eğlence sofrasına gitmiş, organon sesini dinleyerek kırmızı şarabı yudumlamaya başlamıştır. Şarkıcıların bam tel ve pes sesinden içindeki kederi silmiştir. Bu şekilde kalplere huzur veren o mecliste geceyi gündüz etmiştir⁵⁶⁹.

Görüldüğü üzere, Selçuklular döneminden itibaren Türk müziğinin birçok farklı coğrafyada varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devleti'nde müzik çok gelişmiş, çeşidi artmış, hemen hemen her toplantıda, tahta çıkışlarda, düğünlerde, edebî ve ilmî

⁵⁶² Bozkurt, 2007: 83-85

⁵⁶³ Özcan, 1994: 85

⁵⁶⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 231

⁵⁶⁵ Bozkurt, 1994: 53-54

⁵⁶⁶ Özcan, 1994: 54-56

⁵⁶⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1997: 77-81

⁵⁶⁸ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 119

⁵⁶⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 65

sohbetlerde, bayramlarda ve eğlencelerde icra edilmiştir. Selçuklu sultanları düğün, bayram ve zafer merasimlerinde hem Anadolu'dan hem de başka komşu ülkelerden takım takım sanatkârlar ve çalgıcılar getirtmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SPORUN EĞLENCEYLE İLİŞKİSİ

I. SPOR

Aslı, Latince'den gelen orta İngilizce disport (eğlenme, hoşça vakit geçirme) kelimesinin kısaltılmış şekli olan sport'tur. Türkçe'ye Batı dillerinden geçen spor kelimesi kişinin beden ve ruh sağlığını geliştiren, bireysel veya toplu olarak muayyen kurallar içerisinde oluşan beden hareketlerini ifade eder⁵⁷⁰.

Savaşçı bir yapıya sahip olan ve güçlü bozkır şartlarıyla uğraşan ilk Türk devletlerinde sporun son derece gelişmiş olması muhtemel bir sonuçtur. Hem güce, hem de çevikliğe dayalı sporların büyük bir kısmı kökenini Orta Asya coğrafyasındaki Türk topluluklarından almıştır⁵⁷¹. Eski Türklerde çocuğa doğduğu vakit isim konulmazdı. Birçok Türk boylarında, doğumdan sonra baba ve annesinin verdikleri isim, hiçbir zaman için çocuğun gerçek ismi olmamaktadır. Gerçek ismini alabilmesi için kati surette bir yiğitlik, bahadırılık göstermesi gerekirdi. Çocuğun adı çocukluk ve gençlik dönemlerinde olmak üzere iki kısımda verilirdi. Çocuk bir yaşından gün aldıktan sonra, Türk geleneklerine göre büyük bir şölen yapılır ve bu toya iştirak edenlerin en yaşlısı tarafından isim verilirdi. Gençlik çağında ise çocuğun asıl ismini kazanabilmesi için, gidip gezdiği yerlerde yiğitlik yapması, sporla ilgili bir oyunda alp/ pehlivan/yiğit olması gerekiyordu. Ardından hazırlanan bir eğlence meclisiyle kendisine ileri gelenlerce bir isim veriliyordu⁵⁷². Görüldüğü üzere Türklerde ad koyma bile spora dayanmakta ve ardından eğlenceler düzenlenmektedir.

Selçuklular da askerî millet olma özelliğini sürdürdüklerinden, askerî spor ve oyunlar, eğlence hayatındaki önemini korumuştur. Aynı zamanda savaşa hazırlık olarak görülen ve savaşçılık kabiliyetini geliştirdiği düşünülen bu oyunlara (avcılık, at yarışları (binicilik), çevgân (çögen/polo), cirit, okçuluk ve güreş) zikredilmektedir. Sultanlar gerek bezm kurulması için emir verdiğinde gerekse eğlence için belirtilen organizasyonlardan birisi veya birkaçı ile vakit geçirirdi. Mesela, I. İzzeddin Keykavus Ermeni Tekfuru Leon'u itaat altına (1218) aldıktan sonra Kayseri yakınlarında çevgân oyunu ve av ile eğlenmiştir⁵⁷³.

A. Avcılık

İnsanlık tarihin en eski sosyo-ekonomik yapılarından birini oluşturan avcılığın, yalnız beslenme kaynağı olmayıp, yaşamın bir parçası, sosyal yapılanmanın önemli bir unsuru olduğu

⁵⁷⁰ Bozkurt, (2009), 418-420

⁵⁷¹ Erim, 2007: 12

⁵⁷² Güven, 1999: 14

⁵⁷³ İbn-i Bibi, 1996: I, 188

görülür. Türkler, avladıkları hayvanların etleri ile yaşamlarını devam ettirirken, derilerinden ayakkabı, kürklerinden elbise ve kalpak, boynuzlarından yay ve müzik aleti, kemiklerinden kayak aracı yapmaktaydılar⁵⁷⁴. Eski Türklerde buldukları coğrafya ve yaşamlarını sürdürdükleri doğal koşulların güçlüğüne alışmak ve çocuklarını da ona göre büyütme gerektiğinden kız ve erkek çocuklarını ok atmayı, avlanmayı ve ata binmeyi öğretirlerdi. Çocuklar çobanlık yaparken küçük yay ve oklarla kuş, sıçan avlanmasını öğrenirler, ilerleyen yaşlarda yay ve okları da ona göre geliştirirlerdi. Belli bir yaşa eriştikten sonra da daha büyük savaş araç ve gereçlerini kullanmada kendilerini gösterdikleri zaman toplumda yerlerini almış olurlardı⁵⁷⁵.

Altay-Sayan Türklerinin ekonomik hayatını şekillendiren avcılık, hayvan besleyen bozkır toplumlarında ekonomik işlevini büyük oranda kaybederek eğlence ve süreklilik avları şeklinde bir yenileşme geçirmiş, savaşa hazırlanma aracı olarak kullanılmıştır⁵⁷⁶. İ. Kafesoğlu'nun ifade ettiği gibi, Türklerin bozkırda nisan ve mayıs aylarında ilk gök gürlemesi ile başlayan sazlı, sözlü, çalgılı, eğlenceli bahar bayramlarında düzenledikleri spor oyunları arasında en önemli yer avcılığa aitti. Binlerce vahşi ve zararlı hayvanın öldürülmesi ile sonuçlanan süreklilik avları gerçek bir savaş tatbikatı özelliği taşıyordu. Böylelikle daimi savaş egzersizi konumundaki spor hareketleri dolayısıyla zindeliği, çevikliği yanında seferde gücünü muhafaza eden Türk askerinin yerli ve yabancı kaynaklarda kurtlara benzetilmesi dikkate şâyandır⁵⁷⁷. Kültigin Yazıtı'ndaki: "*Tanrı güç verdiği için babam kağanın askeri börü (kurt) gibi, düşman koyun gibiymiş*"⁵⁷⁸, tanımlaması buna çok güzel bir örnektir. Avlanmanın temel şartı bu disiplin olmakla birlikte, sistematik düzeni ve disiplini aileye kadar indiriyorlardı.

Selçukluların ataları Oğuzlar av geleneğine sanki bir kanun gibi uymuşlar ve uygulamışlardır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu töre, aile düzenini etkileyecek kadar önemlidir. Oğuzlarda çocuk isimlerine baktığımızda başta Selçuklu Devletinin kurucuları Tuğrul ve Çağrı beylerin isimleri dâhil Alakuş, Alpkuş, Aksungur, Afşin, Çavlı, Karaca, Karakuş, Laçın, Toğan, ... gibi avcı birçok kuş adına rastlarız⁵⁷⁹. Avcılık sadece Türk aile yapısını etkisi altına almakla kalmamış, ulusun yönetim ve düzenini de etkilemiştir. Bayraklara kartal resminin konulması, tuğranın kuş motifinden esinlenerek meydana gelmesi ve kartalın ongun kabul edilmesi bu duruma güzel bir örnektir⁵⁸⁰.

Selçuklu Devletlerinin avcılığa son derece ehemmiyet vermelerinin sebebi, ataları Oğuzlardan beri devam eden töre anlayışıdır⁵⁸¹. Selçuklu sultanlarının önemli eğlencelerinden biri olan süreklilik

⁵⁷⁴ Berbercan, 2010: 13

⁵⁷⁵ Güven- Hergüner, 1998: 32; Güven, 1999: 145

⁵⁷⁶ Bayat, 2009: 1; Sümer, 1953: 12

⁵⁷⁷ Kafesoğlu, 1998: 287-288

⁵⁷⁸ Ergin, 1980: 6

⁵⁷⁹ Kahraman, 1995: 155

⁵⁸⁰ Güven-Hergüner, 1998: 35

⁵⁸¹ Hacıgökmen, 2012: 7

avları, seferlerden önce ve sonra, bayramlarda, düğünlerde, elçi kabullerinden sonra dinlenmek, eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek, askeri tatbikat ve sefer öncesi hazırlık amacıyla düzenlenmiştir. Bu avlarda her şey Oğuz töresine (resmine) göre yapılırdı⁵⁸². Av hazırlığından tutun da av esnasında yapılacaklar ve avlanan hayvanların taksimi ve hatta kemikli kemiksiz şekilde yenmesine kadar Oğuz töresine uymak gerekiyordu⁵⁸³.

Sultanlar, ava çıkmak istediği zaman çevrede ve yolun üzerindeki görevli bulunan komutanlara askerleriyle birlikte ava hazırlanmalarını emrederdi. Bu emir üzerine her komutan yasa gereği her on kişiden birini görev yerinde bırakır, diğerleriyle ava katılmak üzere hazır beklerdi. Av yerinin özelliklerine göre gerekli silahları ve malzemeyi belirleyip temin etmek, sağ-sol cenahlar ile orta yeri düzenlemek büyük emirlerin işiydi. Sultan yola çıkmadan az bir zaman önce hanımları yiyecek ve içecekleri ile birlikte yola çıkarılırdı. Bir ay, iki ay, üç ay süreceği göz önünde tutularak avın dairesi ve halkası teşkil edilirdi⁵⁸⁴. Av, çevreden merkeze doğru yavaş yavaş sürülür, hiçbir hayvanın daireden dışarı çıkmaması hususunda özen gösterilirdi. Safi doğru tutmayı, bir ayağını biraz ileri veya geri koyanları aşırı bir şekilde cezalandırırlardı⁵⁸⁵. Bu düzen içinde bir iki ay gece ve gündüz av sürüsünü sürdükten sonra sultana avın azlığı, çokluğu, cinsi, yeri konusunda bilgiler vermek üzere elçiler gönderilirdi. Halkanın çapı bir iki fersah olunca askerler ayakta yan yana durup bir duvar teşkil ederler, ipleri bağlayıp kementleri hazırlarlardı. Halkanın içinde kalan yabancı hayvanlar oraya buraya kaçışıp bağrışmaya ve her türden canavarlar uluyup, kükremeye başladıklarında, daire daha çok daralır ve av son aşamasına gelirdi⁵⁸⁶. Zararlı hayvanlara sığınacak yer kalmazdı. Tabi bu arada büyük hayvanlar için önceden düzenlenen kafesler bekletilir, kaplan gibi av hayvanlarına tuzaklar kurulur, çukurlar açılır ve üzerleri yaprak, çalı çırpı ile kapatılırdı. Daha sonra sultan ve devlet erkânı atlarını ortaya sürer, bir süre avlanırlardı. Sultan yorulunca av yerine hâkim bir tepeden iner, meliklerin avlanışını seyrederdi. Meliklerin avlanışı bitince büyük ve küçük emirler ve askerler av sahasına girerlerdi⁵⁸⁷. Bu şekilde birkaç gün süren avdan sonra, avlanacak hayvan sayısı azalınca, yaşlı ve hatırı sayılır kimseler sultanın huzuruna vararak ondan sağ kalan hayvanların canlarını bağışlamalarını ve av partisini sona erdiren emrin verilmesini isterlerdi⁵⁸⁸. Sultanın avın bittiğini ilan etmesinden sonra öldürülen hayvanlar toplanır ve bunların sayımı yapılırdı⁵⁸⁹. Sultanlar avladıkları hayvanlar ile birlikte ülkelerine dönerler ve av etlerinden büyük toylar (han-ı yağma,

⁵⁸² Türkmen, 2009: 79

⁵⁸³ Hacıgökmen, 2012: 16

⁵⁸⁴ Bayat, 2009: 7

⁵⁸⁵ Sümer, 1953: 13

⁵⁸⁶ Bayat, 2009: 8-9

⁵⁸⁷ Turut, 2003: 54

⁵⁸⁸ Burada amaç, kuralsız bir şekilde bütün av hayvanlarını öldürmenin önüne geçmek, yeni bir av için hayvanların sayısının artmasını sağlamaktır. Zira bu tür avların yapılmasının sebebi doğrudan doğruya hayvanlar avlamak değil, bir nevi askerî eğitim ve savaş tatbikatıdır. Ayrıca av sırasında bazı hayvanların avlanması ise kesinlikle söz konusu değildi. Asil kabul edilen bu hayvanları (geyik, yabancı sığır) avlamak ancak hükümdarlara aitti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkmen, 2009: 25

⁵⁸⁹ Cüveyni, 1976: 97-98

ziyafet) verirlerdi. Hemen akabinde geniş alanlarda eğlence meclisleri düzenlenir ve bu meclisler musiki, çevgân, cirit eşliğinde devam ederdi.

Sultan Tuğrul Bey, Avcılık Teşkilatı'nı resmi bir müessese haline getirmiştir. Avcı birlikleri kurmuş; ordusunu zinde ve çevik tutmak için, süreklilik avları düzenlemiştir. Av köpeklerinin yanı sıra yüzlerce pars edinmiş, bu hayvanları avda kullanmıştır⁵⁹⁰.

Selçuklular avcılığı savaşa hazırlayıcı bir araç ve bir ön hazırlık olarak uygulamışlar ve savaşlardan önce harp taklidi niteliğinde büyük sürgün avları düzenlemişlerdir⁵⁹¹. Mesela, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, Malazgirt Savaşı'ndan önce Suriye'den Bizans İmparatoru'yla savaşmak üzere dönerken uğradığı Meyyafarrikîn'de⁵⁹² avlanmaya çıkmış ve bu av birkaç gün sürmüştür⁵⁹³. Muhtemelen bu av, sultanın Malazgirt savaşı öncesi zevk ve eğlence için çıktığı bir av değil, daha çok savaş öncesi plan yaptığı ve düşünmeye fırsat bulduğu bir tatbikat olmalıdır. Sultan Alparslan'ın, savaşı kazanmasının akabinde mağlup Doğu Roma İmparatoru'nu yanında doğanı ve av köpeği olduğu halde huzuruna aldığı ve ona izzet, ikramda bulunduğunu biliyoruz⁵⁹⁴.

Nizamü'l-mülk, Tuğrul Bey'in sabahları ziyafet verdiğini hatta ava gezintiye gittiği vakit daha büyük ziyafetler verdiğini yazmaktadır⁵⁹⁵. Tuğrul Bey, ava her çıktığında yanında yirmi katır yükü yiyecek götürür, kırlarda muhteşem sofralar kurdurup yakın adamlarına ve o bölgenin insanına yedirmekten zevk alırdı. Sultan Melikşah avlanmayı o kadar çok severdi ki, zifaf gecesi ava gidip üç gün av yerinde kalmıştır⁵⁹⁶. Bir gün Sultan Melikşah, yetmiş ceylanı ok ile avlamış ve vurduğu her av için dervişlere, fakirlere vurduğu ceylan sayısı kadar dinar vermiştir. Onun avladığı hayvanların sayısı sadece bir defasında 10.000 kadar idi⁵⁹⁷. Yine aynı Sultan, Horasan'da avlanacak her mevzi; yer ve şikargâhda ceylan ve yabani eşek tırnaklarından kuleler yapılmasını emretmişti. Ayrıca Maverâünnehir vilayetinde, Arap Çölü, Merc, Huzistan, İsfahan ve civarında nerede av sahaları ve tesisleri (Minârat ul-Kurûn) bulunuyor ise aynı şekilde eserler bırakmış olup bunlar son zamanlara kadar ayakta kalmıştır⁵⁹⁸. Sultan Melikşah, oğlu Davud'un vefatından bir ay sonra ava çıkmış ve bir kâğıt parçasına kendi el yazısıyla "*Ey oğlum Davud; sensiz ava çıktım, senden ayrılmanın bana verdiği sıkıntı ve senden uzak kalmanın getirdiği yalnızlık içindeyim*"⁵⁹⁹ diyerek üzüntüsünü ava çıkararak gidermeye çalışmıştır. Sultan Melikşah ile ilgili başka bir örnek ise şöyledir: Sultan Melikşah Mısır'ı ele geçirmek amacıyla İsfahan'dan çıkıp Bağdad'a yönelmiştir. Sultan, Hamedan'a geldiği

⁵⁹⁰ Hafız Yakup Şükrü Efendi, 1987: 4; Sümer, 1953: 232; Güven, 1999: 146

⁵⁹¹ Kafesoğlu, 1982: 203-269

⁵⁹² Mervanoğulları Devleti payitahtıdır. Bugün ki yeri Diyarbakır İline bağlı Silvan ilçesidir.

⁵⁹³ Köymen, 2011: III, 121

⁵⁹⁴ İbnü'l Adim, 1982: 25-27

⁵⁹⁵ Turan, 1988: 28

⁵⁹⁶ İbnü'l-Esir, 1986: X, 173

⁵⁹⁷ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 132; Güven, 1992: 23; Turan, 1999: 174

⁵⁹⁸ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 133

⁵⁹⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1999: 45

zaman Deylemli bir Batınî Vezir Nizamü'l-mülk'e saldırıp onu öldürmüştür. Vezirin öldürülmesine son derece üzülen Sultan Melikşah süratle yoluna devam edip avlanmaya çıkmıştır⁶⁰⁰.

Önceleri dağınık bir görüntü veren Selçuklu avcılığına Sultan Melikşah zamanında düzen getirilmiştir. Sultanların emri ile “çirke” ismi verilen sürgün avları çok titizlikle uygulanır, emir, bey ve devlet ricaline davetiyeler çıkarılırdı. Sultan Melikşah (Aralık 1072-Kasım 1092) da avcılık ile ilgili olarak dünyada ilk bilimsel kitabı yazdıran kişidir. Ava çok meraklı olup av hayvanlarının her özelliğini bilmek isterdi. Sarayındaki emirler ve diğer devlet erkânı da bu şekilde hareket ederler, çoğu zaman bu av konusu meclisteki konuşmalarda yer alırdı. Yazılmış olan eserleri yeterli ve bilimsel bulmayıp daha mükemmelinin ve daha iyisinin yazılmasını istedi. Sultan bu amaçla Felhak b. Mehmed'e kendi adına nispetle “Saydname-i Melikşah” adlı bir eser yazdırdı. Farsça yazılan bu eser 19. yy da Fransızcaya çevrilerek pek çok kitaba kaynaklık etmiştir⁶⁰¹. Sultan Melikşah ayrıca Ebu Tahir Hatuni'ye, Av Hayvanlarını ve Avcılığı İnceleyen “Şikâr-Name” (Avcılığın Usul ve Esasları) ismi altında bir kitap yazdırmış, fakat bu eser günümüze intikal edememiştir⁶⁰².

Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Alaeddin Keykubad ise önemli bir sefer öncesinde Kayseri, Beyşehir, Kubadabad ve Alanya'daki av sahalarında av yapmaktaydı⁶⁰³. Bu da ordunun sefere hazır hale gelmesini sağlamakta, ayrıca önemli kararlar ve kabullerini av sonrası yapmaktaydı. Bundan dolayı sultanın av meclislerine yakınları ile birlikte devlet erkânı ve ordu komutanları da katılıyordu. Av meclislerine iştirak eden askerler ok atmak, kılıç sallamak, kement atmak, gürz kullanmak ve mızrak atmak hususuyla askerî yeteneklerini zinde tutmuş ve savaş alışkanlıklarını yenilemiş oluyorlardı. Sultan I. Alaeddin Keykubad avlanmayı o kadar çok seviyordu ki devletin idare mekanizmasını avhanelere taşımış, önemli kararları buralarda vermiştir. Bu sultanın vefatı da yediği av etinden zehirlenerek olmuştur⁶⁰⁴. Selçuklu tarihçisi İbn-i Bibi eserinde şiddetli bir kış esnasında sultanların ava çıkamadığı için saraya gelen keklikler için avcılara yüklü miktarda para verildiğinden bahsetmektedir⁶⁰⁵. Yine başka bir örnekte İbn-i Bibi, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı ele geçirince oranın ormanları ve arazilerinin av yeri (avlak) ve (şikârhâne)⁶⁰⁶ olarak sultanın kullandığını

⁶⁰⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1999: 174; Kafesoğlu, 1982: 196-206; Turan, 1999: 156-159

⁶⁰¹ Üçbaş, 1999: 22

⁶⁰² Güven, 1999: 152-153, Hacıgökmen, 2012: 36-37

⁶⁰³ İbn-i Bibi, 1996: I, 152-174-182-183-188-200-222-290-361-365-357-417

⁶⁰⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 456

⁶⁰⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 203

⁶⁰⁶ Sultanların av yaptıkları yerlere avlak ismi verilir. Bu avlaklar önceden tespit edilip, ona göre hareket edilirdi. Avlakların bulunduğu yerler çoğunlukla geniş arazilerin ve manzaranın en güzel görüldüğü mekânlara inşa edilirdi. Türkiye Selçuklularında avlak ve şikârhâne olarak kullanılan yerler, Alanya Bölgesi ve yaylakları, Gevale Kalesi civarı, Kubadabad Sarayı, Kayseri ve Sivas çevresinde bulunan köşklendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hacıgökmen, 2012: 48

söylemektedir⁶⁰⁷. Sultan I. İzzeddin Keykavus da av sonrası ziyafetler düzenler ve özellikle bu toyları Cuma sabahı yapardı⁶⁰⁸.

Selçuklu sultanları sürek avları haricinde kısa süreliğine, az bir devlet erkânıyla ve saraya yakın yerlerde kuş avlarına çıkarlardı⁶⁰⁹. Kuş avında avcılar halka oluşturup, avın çıkartılan gürültüyle kapatılan kaçma yollarına uçması sağlanır, yırtıcı kuşlar uçurulduktan sonra, ardından tazılar ve zağarlar salınırdı. Yırtıcı kuşlar havadan avın üzerine dalış yaparlarken, gözden kaybolmasınlar diye atla takip edilirdi. Selçukluların ava bu kadar ehemmiyet vermelerinin bir sonucu olarak Ermeni kralı barışı sağlamak için I. İzzeddin Keykavus'a gönderdiği hediyeler arasında bâz⁶¹⁰ ve şahin de vardı⁶¹¹.

Ayrıca Türkiye Selçuklu tasvirlerinde çeşitli malzemeler üzerine işlenmiş olan balık motifleri, balığın bolluk ve bereket olmasının yanı sıra, Selçukluların su kültürüne yakınlığını ve av hayvanları arasında su ürünlerinin de bulunduğunu göstermektedir. İbn-i Bibi'nin, I. İzzeddin Keykavus'un Ermeni Kralı II. Leon'a karşı düzenlenen başarılı seferden sonra kışı geçirmek üzere Antalya'ya geldiğinde kara ve deniz avıyla günlerini geçirdiğini belirtmesi, balık avcılığının bir başka göstergesi olarak kabul edilebilir⁶¹².

a) Emir-i şikâr

Av kuşlarının yetiştirilmesi ve bakımı devlet teşkilatında önemli bir yer teşkil etmekteydi. emir-i şikârlar bu teşkilatın başıydı. Sultanın en yakınında bulunan emir-i şikâr av merasimleri, eğlenceleri, av etleri, av için kullanılan malzemelerin tedariki, kullanılması ile ilgili görevli idi. Bu emirlerin komutasında ona yardım edecek bir miktar asker de bulunurdu. Bunlara da “av halkı” denirdi⁶¹³. Emir-i şikârlar ayrıca sultan ava gittiği zaman eğitilmiş kuşları av halkı denen görevliler kollarında taşırlar, sultan hangi cins kuşu isterse emir-i şikâr o kuşu alır sultana verirdi⁶¹⁴. Büyük Selçuklu Devleti'nde Bâzdâr lakabıyla Yarınkuş adlı bir emiri biliyoruz⁶¹⁵.

Eflakî'nin verdiği bilgiye göre, sultanın bütün kuşçuları emir-i şikâr'ın idaresindedir. Ayrıca onun avcı kuşlarını yetiştirmekte büyük bir ihtimamı ve mahareti vardır. Emir-i şikâr avcı kuşunu bileğinde taşır ve kuşun başında bir külâh bulunurdu⁶¹⁶. Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki emir-i şikârlar

⁶⁰⁷ İbn-i Bibi, 1996: I, 121

⁶⁰⁸ Hacıgökmen, 2012: 31

⁶⁰⁹ Türkmen, 2009: 24

⁶¹⁰ Doğan, kuş, şahin olarak kullanılır. Develioğlu, 1778: 48

⁶¹¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 189-190

⁶¹² İbn-i Bibi, 1996: I, 191

⁶¹³ Aksarayî, 1944: 126

⁶¹⁴ Kahraman, 1995: 151-200-220

⁶¹⁵ Turan, 1988: 29

⁶¹⁶ Eflakî, 2011: 253

I. Alaeddin Keykubad zamanında Sadeddin Köpek, III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ise Kılavuzoğlu Tuman Beydir⁶¹⁷.

B. Binicilik

Eski Türklerde kutsal sayılan at, vefat eden sahibi ile birlikte mezarlara gömülmüş, bir nevi mâtem alâmeti olmak üzere veya sahibinin savaşta ölümü halinde kabrine konmak için kuyrukları kesilmiştir⁶¹⁸. Türklerde atın ehemmiyetinin fazla olması atlı sporların geliştirilmesine neden olmuştur⁶¹⁹. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'un "At Türk'ün kanadır"⁶²⁰ sözü ile bir Türkmen atasözü olan "Su Türk'ün hayatı, at kanadı, halı da ruhudur" sözleri, Türklerin bu asil hayvana nasıl bir gözle baktıklarını, ona ne kadar büyük bir değer verdiklerini güzel bir şekilde ifade etmektedir.

Türkler, daha beşikteyken binicidir. Bebek beşikteyken bacakları arasına bir odun parçası yerleştirilerek insan atın üzerinde nasıl oturuyorsa bebek de aynı durumdadır. Bebek emeklemeye başlar başlamaz ya bir koyunun, ya da bir köpeğin üzerine tırmanır. Beş yaşına geldiği zaman, kardeşleriyle ve arkadaşlarıyla ata binmeye başlar. Çocuk sekiz yaşına gelince, artık tam bir binicidir. On iki yaşında ise, ehil olmayan atlara bile kolaylıkla binerek yetenekli bir binici olur⁶²¹.

Türklerin yetiştirdikleri atlar Selçuklu kaynaklarında ifade edildiği gibi "Türkmen atı" ismiyle mâ'ruf Türkistan kökenliydi. Türkmen atının en belirgin vasıfları orta boylu (yaklaşık 140 cm), uzun ince bacaklı ve mağrur duruşlu olmasıydı. Türk atı ufak yapılı ve üstelik kaba kıllı idi. Ayrıca son derece güçlü, çevik ve süratliydi. Geniş alınlı, fakat küçük ve narin başlıydı⁶²². Nadiren yatmaktaydı⁶²³. Soğuğa, sıcağa, yağmura ve rüzgâra son derece dayanıklıydı⁶²⁴. Türkler atlarından belli bir bölümünü damızlık olarak ayırdıktan sonra geri kalanını iğdiş⁶²⁵ ederlerdi. Bundan amaç, atın daha dayanıklı olmasının yanı sıra Avrupa'ya ve başka ülkelere ihraç edilen atların neslinin muhafaza edilmesi ve diğer ülkelerin eline geçmemesiydi⁶²⁶. XIII. yüzyılda Selçuklu zamanında pek tanınmış milletler arası panayır olan "Yabanlu Pazarı"nda at satışını Sivas şehrinde temin ediyorlardı. Bu pazardan büyük gelir elde edilmekte Anadolu iğdişleri 1.000 dinara satılmakta idi. Atlar bu kadar

⁶¹⁷ Eflaki,2011: 254

⁶¹⁸ Kafesoğlu, 1992: 26-28

⁶¹⁹ Güven, 1999: 191

⁶²⁰ Kaşgarlı Mahmud, 1941: 48

⁶²¹ Kepecioğlu, 1935: 16-17; Güven, 1992: 24; Güven, 1999: 195-196

⁶²² Ögüt, 1988: 28

⁶²³ Koca, 2005: 128

⁶²⁴ Koca, 2003: II, 91-130; Köymen, 1992: III, 279

⁶²⁵ Hayvanlarda erkeklik bezlerini çıkarmak veya köreltmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taneri, 1997: 1-3; Yaran, 1997: 3

⁶²⁶ Ögüt, 1988: 32

değerli oluşlarından dolayı Selçuklu hükümdarlarının kıymetli hediyeleri arasında en başta geliyordu⁶²⁷.

Marco Polo 1271 yılı veya ona pek yakın bir devirde Türkmen ülkesi ismini verdiği Anadolu'dan geçerken Türkmen atlarını görmüştü. Marco Polo ile çağdaş coğrafyacı İbn Said Kastamonu Bölgesi'nde 100.000 çadır Türkmen'in yaşadığının söylendiğini yazdıktan sonra bu insanlardan atlar, iğdişler, katırlar ve köleler satın aldığını bildirmiştir⁶²⁸.

Türkler bugünde olduğu gibi önceden de kementle yabancı atları ya da vahşi hayvanları avlardı. Türkler atlarını soğuk ve temiz kuzey coğrafyalarda yayarlar, suyun bol olduğu ve yabancı türlerle çiftleştirmenin çok olduğu zengin otlaklara sahip Orta Asya ovalarına getirirlerdi. Türkler müsabakalar tertip ederler, at üstünde birbirinden farklı oyunlar oynarlardı⁶²⁹. En eski devirlerden beri Türklerce ata verilen kıymet Selçuklular tarafından devam ettirilmiştir. Selçuklu sultanları köşklerinden ayrıldıklarında muhakkak ata binerlerdi. At haricinde bir araca binmek küçüklük sayılırdı. Atın rengi ise özel olarak seçilir, daha çok beyaz tercih edilirdi⁶³⁰. Atın Selçuklu sultanları için özel bir ehemmiyeti olduğunu belirtmiştik. Mesela, Sultan Tuğrul Bey, Ramazanın yirmi beşinci günü Taht el-Kal'ada'ki meydanda şenlik yapılmasını ve burada oyunlar ve koşular icra edilmesini askere emretmişti⁶³¹.

Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Rükneddin Kılıçarslan'ın biniciliği o kadar iyiydi ki Aksaray Kasrı'nın on beş basamaklı dik merdivenlerini at üstünde çıkıp inerdi⁶³². At Selçuklular için önemli olunca gelen ve giden hediyeler içinde en kıymetlileri de yine bu atlar oluyordu. Nitekim Abbasi halifesi, Mecdüddin İshak'a Fütüvvet şalvarı yanında bir de Arap atı vermiştir. İbn-i Bibi'nin bu atı "*yapısı bir binayı, endamı bir güzelliği ve duruşu bir uyumu yansıtan, kişnediği zaman en güzel şarkıcıların sesini geride bırakan*" şeklinde tasvir ettiği beş Arap atı göndermiştir⁶³³.

a) Emir-i Ahur

Selçuklu saraylarında at ve binicilik bu kadar önemli olunca sarayda atlarla ilgilenen görevliler de her dönem olmuştur. Sultanların binek hayvanlarının bulunduğu saraydaki has ahırın birinci sorumlusuna emir-i âhur denirdi. I. Alaeddin Keykubat, Mengüceklî Emiri II. Davudşah'a bir hilat göndermiş, hilatı götüreceği olan Arap atını tam takımlı altın işlemeli olarak süsletmiştir⁶³⁴. Selçuklu Devletlerinin önemli eyaletlerinde sultanlara ait ahırların memurları vardı. Büyük Selçukluların Rey,

⁶²⁷ Turan, 1999: 366; Sümer, 1983: 1-16

⁶²⁸ Sümer, 1983: 2; Güven, 1999: 194

⁶²⁹ Esin, 2002: IV, 125-143

⁶³⁰ Ögüt, 1992: 28

⁶³¹ İbnü'l-Adim, 1989: 133

⁶³² Aksarayı, 2000: 167

⁶³³ İbn-i Bibi, 1996: I, 179

⁶³⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 360

İsfahan ve Merv gibi böyle sabit hükümet merkezleri vardı. Has ahırlar şüphesiz hükümetin bu merkezlerine yerleştirilmişti⁶³⁵. Selçuklu Devletlerinde atlarla ilgili diğer görevliler ise, rikabdar (seyis), palangar (semerci), nalbant, serrac (saraç) ve baytar gibi görevlilerdir⁶³⁶. Ayrıca at üstünde yarışlarda sürekli eğlence ve spor idmanı olarak yapılmaktaydı.

C. Çevgan (Çöğen/ Polo)

Türklerin yerleştikleri çeşitli coğrafyalarda, farklı isimlerle söylenen fakat aynı kurallar içinde oynanan bir oyundur⁶³⁷. Gûy u çevgân adı verilen bu oyunda topa “gûy”, topu itmeye yarayan ucu eğri sopaya da “çevgân”⁶³⁸ adı verilmiştir. Çevgân; çelmek, çevirmek kökünden gelir. Halk arasında çevgen şeklinde söylenen Farsça kökenli çevgân’a, Türklerde çöğen, çöğan, bandal, çukanyon, tubuk ya da tuy denilmiştir⁶³⁹. Bu oyunun kaynaklarda cirit oyununun ile karıştırıldığı görülmektedir⁶⁴⁰.

Gerek devlet ricali gerekse halk arasında büyük değer gören ve günümüzde oynanan poloya benzer bir oyun olan çevgân Selçuklularda sık karşılaşılan bir eğlence şeklidir⁶⁴¹. Bir binicilik oyunu olan çevgân, ekseriya dörder veya altışar kişilik karşılıklı eşit gruplar ile ve at üstünde geniş ve düz bir alanda dört köşeli bir sahada oynanır⁶⁴². Oyuncular at üzerinde iki takım halinde ellerindeki çevgân ile sürdükleri gûy u, karşı tarafın iki direk arasındaki kalesinden geçirmeye çalışırlardı⁶⁴³. Takımların galip gelebilmeleri için yedi kez topu kaleden geçirmeleri gerekliydi. Oyunda kullanılan ve gûy ismi verilen top, 10 15 cm büyüklüğünde olup söğüt veya akça ağaç dalından yapılırdı. Ayrıca küçük bir çakıl taşının etrafına pirinç samanı sarılarak üstü deri ile kaplanmış toplar da kullanılırdı⁶⁴⁴. Diğer oyun aracı olan ve “çevgân” ismi verilen sopa ise yaklaşık olarak bir buçuk metre uzunluğundadır. Her iki takımın da tek hedefi kaledir. Oyundaki gaye, hakemin saha ortasında yere bıraktığı topu (gûy veya tepük) yarımşar saatlik dönemler içinde, karşı takımın kalesine getirerek veya belli bir yöne getirerek fazla sayı yapabilmektir. Çevgân oyunu oynayana “çevgân bâz”, değnekle topa vurana da “çevgânde” adı verilirdi⁶⁴⁵. Çevgan oyununda, çok sayı yapan grup belirlenen ödülü alır, yenilen takım kazanan takıma büyük bir ziyafet verirdi. Oyunda bazı hareketler ise kural dışı kabul edilirdi: Atını rakibinin atına çarptırmak, önünü kesmek, çevgan ile rakibe ya da rakibin atına vurmak gibi kurallardır. Çevgan

⁶³⁵ Merçil, 2011: 85-86

⁶³⁶ Kahraman, 1995: 35; Merçil, 2011: 86-87

⁶³⁷ Karabey, 2012: 82; Kaymak, 2013: 13

⁶³⁸ Çevgân ismi farsça olup cirit oyununun da hayvanın üstünden topu tutup almaya mahsus ucu eğri değnektir. Şemseddin Sami, 1317: 522

⁶³⁹ Halıcı, 1993: 294-295; Güven, 1992: 33; Güven, 1999: 210

⁶⁴⁰ Şemseddin Samî, “cirit” ile “gûy u çevgân” oyunu arasında bir ayırım yapmamış, ikisinin bir oyun olduğunu tahmin ederek “gûy” hakkında şu açıklamayı yapmıştır. “İsim Farsça, top, yuvarlak, şey-oyun topu gûy u çevgân- cirit oyunu”, Samî, 1317: 1219. Cirit oyunu o zaman ki insanları savaşta mızrak kullanmaya, gûy u çevgân ise kılıç kullanmaya hazırlayan oyunlardır.

⁶⁴¹ Gölpınarlı, 1985: I, 1868; II, 313-314

⁶⁴² Güven, 1992: 33

⁶⁴³ Güven, 1992: 33; Ülkütaşır, 1967: 663

⁶⁴⁴ Kaymak, 2013: 14; Karabey, 2012: 85

⁶⁴⁵ Ülkütaşır, 1967: 664

(polo) kuralları ilk defa Türkler tarafından geliştirilmiştir⁶⁴⁶. Çevgan oyunu at üzerinde oynandığından dolayı büyük bir yetenek gerektiriyordu. At ile binicisi arasında, tam bir uyum zorunluluğu olduğundan dolayı devamlı olarak beraber çalışmaya ihtiyaç duyulurdu. Çevgan için hazırlanan atlarda, bazı özellikler aranır ve hususi eğitim programları uygulanırdı. Atın topa doğru atlaması, hızla ilerlerken çabuk manevralar yapabilmesi, hemen durması ve ani hareketlerle geçebilmesi, binicinin isteklerini hemen kavraması ve sestem ürkmemesi gerekirdi⁶⁴⁷.

Çevgân oyunu, Selçuklularda bilhassa sultanların zevkle ve çok sık oynadıkları oyunlar arasında yer almaktadır. Sultanların yanı sıra devlet erkânı ve askerlerin de seferler haricinde ve her zaman savaşa hazırlıklı olabilmek amacıyla oynadıkları oyunlardan biridir. Sultanın çevgânını taşıyan ve saray görevlileri arasında bulunan çevgâdar adlı resmî bir görevli de bulunmaktadır⁶⁴⁸. Arslan Yabgu Sultan Mahmud'la görüşmek üzere huzuruna gittiğinde onu çevgân oynarken bulmuştur. Sultanın ona "oynamak isteyip istemediğini" sorması üzerine "*çevgân oynamayı bilmediğini, eğer sultan isterse ok atabileceğini*" söylemiştir. Ancak onun bu cevabı, sultan Mahmud'u kızdırmış, çünkü aklına Arslan Yabgu'nun "*Sultan Mahmud'un filleri varsa bizim de oklarımız vardır. Aramızda harp olduğu zaman oklarımızla onun askerlerini delik deşik edebiliriz*" sözleri gelmiştir⁶⁴⁹.

Selçuklu tarihi incelendiğinde, sultanın en çok kıymet verdiği şey, kendisinin de katılacağı oyuna layık görülen kişinin davet ve kabulüydü. Elçilere en büyük lütuflardan birisi, misafiri alana davet ederek kendisinin de yer aldığı çevgân oyununu izlettirmesiydi. Divânü Lügati't-Türk'te, elçilerin bilmeleri gerekenler arasında: Heyet (Astronomi), Hendese (Geometri), Tıp, Yabancı Diller, Satranç ile beraber "*çevganın oyununda da maharet sahibi olmaları*" geçmektedir⁶⁵⁰.

Büyük Selçuklu Devleti'ne en parlak zamanını yaşatan Sultan Melikşah, Bağdad'ı ilk ziyareti esnasında Halbe (Yarış Yeri)'ye gitmiş, burada çevgân oynamıştır⁶⁵¹. Sultan Melikşah'ın çevgân oyununu bildiğine göre Sultan Tuğrul Bey ve Sultan Alparslan da çevgân oyununu muhtemelen biliyorlardı. Ancak Selçuklu hükümdarlarının çevganı ne zaman öğrendiklerine ve ilk olarak hangi sultan döneminde oynamaya başladıklarına dair elimizde bilgi yoktur. Muhtemelen yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere çevgan Gaznelilerden Selçuklu sultanlarına geçen bir oyundur.

Sultan Melikşah'ın oğlu olan sultan Sancar çevgân oyununu oynamıştır. Hatta bir gün sultanın çevgân oynadığı esnada atının ayağının sürçmesi üzerine, atından düşmüştür⁶⁵². Melikşah'ın diğer

⁶⁴⁶ Güven, 1992: 34

⁶⁴⁷ Karabey, 2012: 85

⁶⁴⁸ Merçil, 2011: 242

⁶⁴⁹ Reşidü'd-din Fazlullah, 2010: 72

⁶⁵⁰ Güven, 1995: 5

⁶⁵¹ Kafesoğlu, 1979: 94; Kitapçı, 1994: 133

⁶⁵² Kaymak, 2013: 15; Merçil, 2011: 242

oğullarından Sultan Berkyaruk ve Sultan Muhammed Tapar'ın da çevgân oyununu bildikleri ve oynadıkları muhakkaktır.

Türkiye Selçukluları döneminde de çevgân sık oynanan bir spor olup, bu oyun Konya, Niğde ve Kayseri gibi şehirlerin meydanlarında oynanıyordu⁶⁵³. Ünlü Türk Halk şairi Yunus Emre Divanı'nda:

“Kim ala bu topu çevgânımızdan,

Top ûran meydanda çevgân benümdür”.

“Erenler meydanında yuvarlanur top idüm,

Padişah çevgânında kaldum ise ne oldu”

mısraları ile bu oyundan bahsetmektedir⁶⁵⁴. Türkiye Selçuklu sultanlarından Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev gurbet hayatı sırasında Halep hâkimi el-melik el-Zâhir'i ziyaretinde, onu karşılamaya çıkanlar “*Eğer padişahın parlak aklına ve aydınlık kalbine çevgân oyunu için meydana çıkmak düşer veya av eğlencesi arzu ederse, biz kulları, gölgesi ve talihi gibi onun rikabının yanından ayrılmayız*” demişlerdir⁶⁵⁵. Bu durum, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çevgân oynadığına işaret etmektedir. Sultan II. Rükneddin Süleymanşah da çevgân oynamaktaydı. O, “bir defasında çevgân oynarken kendisine getirilen beş yıllık haracı (haraç-ı Laskaris)⁶⁵⁶, getiren Bizans elçilerinin huzurunda sıradan ve seçkin kişilere dağıtmıştı⁶⁵⁷.

Sultan I. İzzeddin Keykavus isyan eden kardeşi I. Alaeddin Keykubad'ı mağlup edip Ankara'yı ele geçirdikten sonra⁶⁵⁸ başkent Konya'ya dönmüştür. Sultan, her gün çıktığı avdan, çevgân oyunundan ve seyrandan sonra ihsanlarda bulunup halka açık eğlence meclisleri tertip etmiştir⁶⁵⁹. Sultan I. İzzeddin Keykavus, Ermeniler ile barışı sağlayıp, Antalya kışlağına gitmiş ve sonradan Kayseri'ye gelmiştir. Selçuklu emirleri burada gezintide, sarayda çevgân oyununda, avda ona kulluk görevini yerine getirmişlerdir. Sultan, Selçuk Hatun ile evlendikten sonra da, her zaman olduğu gibi, devlet ileri gelenleri ve beyleriyle çevgân oynayıp vakit geçirmiş ardından büyük eğlence meclisleri düzenlemiştir⁶⁶⁰.

Türkiye Selçuklu Devleti'ne en parlak devrini yaşatan Sultan I. Alaeddin Keykubad da çevgân oyununu çok severek oynuyordu. Ayrıca “büyük bir güç ve darbeyle vurduğu çevgân topunu göğe

⁶⁵³ İbn-i Bibi, 1996: I, 76

⁶⁵⁴ Ülkütaşır, 1967: 665

⁶⁵⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 62

⁶⁵⁶ Türkçeye haraç-ı leşkeri olarak çevrilen ifade, Bizans İmparatoru Laskaris'in gönderdiği haraçtır.

⁶⁵⁷ İbn-i Bibi, 1996: I, 79

⁶⁵⁸ Sultan I. İzzeddin Keykavus, Ankara'yı 1212'de kuşatmış ve 1213'de almıştır.

⁶⁵⁹ İbn-i Bibi, 1996: I, 191

⁶⁶⁰ İbn-i Bibi, 1996: 201

çıkartıyordu”⁶⁶¹. I. Alaeddin Keykubad kendisine suikast planları yapan emirler Seyfeddin Ayaba, Mübarizüddin Behramşah, Bahaeddin Kutluğca gibi beyleri bertaraf ettikten sonra davul, boru, çetr ve bayrak ile Meşhed Ovası’na çıkmış ve öğleye değin çevgân oynamıştır⁶⁶². Sultan bir ara Kubadabad Sarayı’na gitmiş, burada inşası tamamlanan binaları görüp beğenmiş, daha sonra bu bölgede bir ay süreyle çevgân oynayarak ve avlanarak zamanını geçirmiştir⁶⁶³. Sultan Celaleddin Harzemşah’a karşı işbirliği yapan I. Alaeddin Keykubad ve Melik Eşref bir araya geldiklerinde, Selçuklu sultanı çevgân oynamak için atını meydana sürmüş ve rakipleri ile iki takım halinde ayrılarak topa vurmaya başlamışlardır. Oyun sırasında sultanın elinden çevgân üç kez düşmüş ve Melik Eşref her defasında atından inerek, çevgânın tozunu silip öpmüş ve sonra Sultan I. Alaeddin Keykubad’a vermiştir⁶⁶⁴. Ayrıca Sultan I. Alaeddin Keykubad Selçuklu ordusu 1236’da Diyarbakir kuşatmasında başarısız olduğunda komutanlara sert davranmamış burada bir ay süreyle kalmıştır. Vaktini çevgân oynayarak, ava çıkarak geçirmiş, nehir kıyısında şahane bezm meclisleri düzenlemiştir⁶⁶⁵.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Kösadağ Savaşı (1243) öncesi Sivas’a doğru harekete geçtiğinde, orduya katılacak diğer kuvvetleri (Melik Gazi, Sahip Şemseddin ve Sis Hükümdarları) beklerken çevgân oynayarak ve avlanarak vaktini geçirmiştir⁶⁶⁶.

Evliya Çelebi, Osmanlı Türklerinde çevgan oyununun oynandığını ve çevgan oyununu Bitlis’te gördüğünü kaydetmektedir⁶⁶⁷. Ancak XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti’nde bu oyun unutulmuş, doğu Türklüğünün etkisiyle Babürlüler tarafından güneye götürülerek günümüzün “polo”su olmuştur⁶⁶⁸.

Görüldüğü üzere çevgân, tarihin en eski dönemlerinden beri özellikle Selçuklu Devletleri’nde oynanan spor ve askeri nitelikli bir oyundur. Bu oyunlardan sonra eğlenceye mükemmel şekilde hazırlanan bezm sofrasında devam edilir, bu sofranın vazgeçilmezleri arasında (önceden da bahsi geçtiği gibi) musikî şinaslar, sakiler, envai çeşit yiyecek ve mezeler yer alırdı.

D. Cirit

Cirit, Türklerin eskiden beri bildiği ve davul zurna eşliğinde yapılan atlı savaş oyunlarından biridir. İsmi oynandığı araç olan temrensiz mızraktan alır. Kelimenin özü Arapça cerîd (kabuğu soyulmuş hurma ya da ağaç dalı)’dır⁶⁶⁹. Cirit kelimesi, bazı bölgelerimizde “cılınt”, “kadal” ismiyle de anılmaktadır. Ciritteki değnek ya da sopalara “ok, çöven, ya da tahme”, cirit oynamaya da

⁶⁶¹ İbn-i Bibi, 1996: I, 246-258-309-324

⁶⁶² İbn-i Bibi, 1996: I, 289; Turan, 1988: 341

⁶⁶³ İbn-i Bibi, 1996: I, 366; Kaymak, 2013: 15

⁶⁶⁴ İbn-i Bibi, 1996: I, 393

⁶⁶⁵ İbn-i Bibi, 1996: I, 309

⁶⁶⁶ İbn-i Bibi, 1996: II, 67

⁶⁶⁷ Evliya Çelebi, 1984: IV, 123

⁶⁶⁸ Baykara, 2009: 239

⁶⁶⁹ Halıcı, 1993: 26-27

“levenanelik” denir. Oynayış biçimi, yer ve atlara göre; düğün ciriti, deri ciriti, ilkbahar ciriti gibi adlar alırdı. Ayrıca sarayda oynanan cirite de “harhari” denirdi⁶⁷⁰.

Mızrağın savaş aracı olduğu dönemlerde, Türkler cirit oynayarak mızrak müsabakalarına daha iyi hazırlanmışlardır. Ciritin mızraktan farklılığı biraz daha kısa olmasıdır⁶⁷¹. Atlı ve yaya oynanan iki türü varsa da en çok bilineni atlı ile oynananıdır. Yaya ciridi nadiren saray bahçelerinde oynanmıştır. Atlı cirit oyunu çoğunlukla bahar aylarında sayıları değışebilen on-on beş kişilik iki grup arasında oynanır. Oyun sahasının her iki başında grup atlarının sıra halinde durur ve 6 m derinliğinde sahaya “alay durağı” adı verilirdi. Alay durağı ile atış sahası arasında kalan 7 m eninde ve düz çizgi ile belirlenen alan “yasak alanı” oluştururdu. Yasak alandan orta çizgiye doğru 10 metrelik alanda atış yapılırdı. Bu meydana kesik çizgilerle belirlenip, ciritçi bu sahanın içerisinde cirit oyununu oynardı⁶⁷². Her atının elinde normal bir mızrak kalınlığında 1,5 m uzunluğunda meşe dalından bir sopa bulunur ve gruplar 100 m kadar mesafeyle karşılıklı sıra olurlardı⁶⁷³. İçlerinden birinin sıraya doğru yaklaşarak ciridini seçtiğı bir atlıya atıp kaçmasıyla oyun başlar ve karşılıklı saldırılarla gelişen bir kovalamaca şeklinde sürüp giderdi. Zamanı iki bölüm halinde yaklaşık bir buçuk saat kadardır. Attığı ciritle oyuncuyu vuran başarılı sayılır ve puan alırdı. Atı vuran ise mağlup olur ve sayı kaybederdi. En yüksek sayıyı kendisine atılan ciridi havada yakalayan oyuncu kazanırdı. Atların aniden hızlanması ve yavaşlamaları, birden dönmeleri, oyuncuların ciridi vücutlarına değımemesi için eyer boşaltmaları, atlarından inmeden eğilerek yerden cirit almaları ve bilhassa kendilerine atılan ciridi havada yakalamaları oyunun en canlı ve en heyecanlı hareketleridir⁶⁷⁴. Adetlere göre cirit hedefiyle bir oyuncunun ağır yara alması veya ölmesi oyunu bitirmez ve şikâyetçi olmayı gerektirmezdi. Tam zıddı bu ölüm o oyuncunun ailesine, bilhassa babasına onur kazandırır⁶⁷⁵. Bu mevzuda açık bir şekilde belirtildiğı gibi cirit gerçek manada küçük bir savaştır ve oyuncuların da atların da büyük bir eğitime tabi olmalarını gerektirmektedir. Böylelikle bu oyunda kullanılan atlar dört-beş yaşlarında eğitime başlanıp, binicisinin yaptığı türlü hareketlere uyum sağlayıp, içgüdü ile binicisinin hedeflediğı hareketi uygulayacak şekilde yetiştirilirdi. Çoğunlukla orta boylu Arap ve Türkmen atları kullanılırdı⁶⁷⁶.

Selçuklularda da cirit sporu hükümdarlar ve devlet ricali arasında çok oynanan oyunlardan biridir. Bu sporda diğeri oyunlarda olduğı gibi sultanlar hem savaş tatbikatı yapmak, zinde ve çevik kalmak, eğlenmek amacıyla oyunlar oynarlar ve ardından halka açık eğlence meclisleri tertip ederlerdi. Konya’da bulunan hükümdar ve melikler Ruzbe Ovası’nda, Amasya’da bulunanlar Ok Meydanı’nda, Kayseri’de ise Meşhed Yazısı’nda cirit, mızrak ve çevgan oynarlardı. Bu sporlar

⁶⁷⁰ Yıldız, 1979: 36

⁶⁷¹ Öztelli, 1976: 51

⁶⁷² Koçan, 2007: 36

⁶⁷³ Güven, 1992: 30

⁶⁷⁴ Halıcı, 1993: 27

⁶⁷⁵ Koçan, 2007: 37-38

⁶⁷⁶ Koçan, 2007: 36

haftanın pazartesi ve perşembe günleri müzik eşliğinde oynanır, halk da bunları izlerdi. Cuma günleri ise aynı yerde o şehrin gençleri kendi aralarında spor yarışmaları yaparlardı⁶⁷⁷.

E. Okçuluk

Okçuluğun insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Dünyanın en eski silahlarından biri olan okçuluğa Türkler büyük ehemmiyet vermişlerdir. Okçuluğun Türkçede 200 kelimeyi aşan bir sözlüğü vardır. Çeşitleri, yapımı ve kullanım alanı bir tarafa, sadece bir yayın bölümlerini gösteren kelimeler bile (kabza, kabza boğazı, tir geçimi, sal, kasan gözü, kasan, yay başı, baş sargısı, baş kemiği ve tonç kertiği) kullanılan malzemelerin ne kadar teferruatlı olduğunu anlatmaya yetmektedir⁶⁷⁸.

Türklerin çok eski çağlarda ok kullandıklarını ve hatta (M.Ö. 28) Oğuz Han'ın ok ve yay kullandığını, Oğuz Han'ın ilk üç oğlu Gün, Ay ve Yıldız'dan (12) torunu olan sağ kol'a Boz-Ok'lar, Gök, Dağ ve Deniz'den gelen (12) torununu sol kol'a Üç-Oklar gibi isimler verdiği bilinmektedir⁶⁷⁹. Göktürkler, savaşlarında atıldığı zaman ısıklık gibi ses çıkaran, okları atarlardı. Bu okların sesleri, darbeleri kadar düşman üzerinde büyük bir tesir yapar, onların maneviyatını bozarak şaşkınlıklarına sebebiyet verirdi⁶⁸⁰. Ok ve yay, Türklerde hâkimiyet sembolü idi. Çetirlerinde ve sikkelerinde bu sembolü kullanmaları, okçuluğa verdikleri önemi gösterir. Göktürklerde ok, "tabiilik" ve esareti yay ise "metbu"luk ve üstünlüğü gösterirdi. Hükümdarın yönetiminde boylara ok göndermesi ordularını bir araya getirip kendisine yardıma gelmeleri anlamını taşıyordu. Bu uygulamalar daha sonra Selçuklularda da devam eder⁶⁸¹. Selçuklularda ok ve yay o kadar mühimdi ki Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in bastırıldığı sikkelerde ok ve yay sembolü vardı. Aynı şekilde Sultan IV. Kılıçarslan'a ait parada yonca motifi içinde yer alan asker yani Sultan, elinde ok ve yayını tutmaktadır⁶⁸². Çağrı Bey'in 1015'deki Anadolu Seferi'ni anlatan Ermeni müellifleri "*mızrak, ok ve yay'dan silahları çekili olan, rüzgâr gibi uçan Türk atlılarından*"⁶⁸³ bahsetmişlerdir. Selçuklular 1040'da Dandanakan Savaşı'nı kazanınca, yakın ülkelere gönderdikleri fetih-namelerin başında ok ve yay sembolleri bulunuyordu⁶⁸⁴. Selçuklularla Doğru Roma arasında yapılan barış antlaşmasında, antlaşmanın onayı için Tuğrul Bey, Şerif Nasır başkanlığındaki bir heyeti, 1040'da İstanbul'a göndermiş, orada bu vesileyle onarılan eski Emevi Camii'nin mihrabına hâkimiyet sembolü olan ok ve yay işareti resmedilmişti⁶⁸⁵. Tuğrul Bey'in halifenin kızıyla düğünü esnasında, düğün anısı olarak 1053 yılında Bağdat'ta bastırılan altın madalyonun iki yüzünde Tuğrul Bey'in kabartma tasvirleri,

⁶⁷⁷ Esin, 2003: 122

⁶⁷⁸ Aktepe, 2012: 4

⁶⁷⁹ Turan, 1969: I, 97-145-146

⁶⁸⁰ Güven, 1992: 19

⁶⁸¹ Aktepe, 2012: 5

⁶⁸² Güven, 1995: 97

⁶⁸³ Sevim, 1983: 11

⁶⁸⁴ Turan, 1999: 62

⁶⁸⁵ Turan, 1999: 78; Kunter, 1938: 38-39

portrelerin üzerlerinde ise, Sultan'ın hâkimiyet sembolü olan ok ve yay işaretleri yer almaktadır⁶⁸⁶. Sultan Alparslan'ın 40 bin kişilik ordusunun da iyi birer okçu oldukları bilinmektedir. Yine Türkiye Selçukluları Haçlılarla mücadelelerinde ok ve yayla büyük başarılar kazanmışlardır⁶⁸⁷.

Selçuklu sultanları okçuluğu daha çok yukarıda da örnekleri verildiği gibi savaşta kullanmışlardır fakat savaşta dinamikliği, çevikliği kazanmak için bir nevi idman ve savaş tatbikatı olarak av okçuluğu yapmışlardır. Konumuzun “Avcılık” kısmında da geniş bir şekilde anlattığımız gibi Selçuklu sultanları çeşitli hayvanları ok ve yayla avlamışlar ardından büyük av eğlenceleri tertip etmişlerdir.

F. Güreş

Güreş, ata sporlarımızdan biri olup Türklerin en eski sporlarından biridir. Ayrıca Türklerin avcılık, okçuluk ve binicilikten sonra en çok yaptıkları spor da diyebiliriz. Güreş sözcüğü, Türkçede “güreş” ve “güleş” şeklinde söylenilmektedir⁶⁸⁸. Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk'ünde ise “küreş” şeklinde belirtilmiştir⁶⁸⁹. Güreş, iki kişinin beden ve zekâsını birleştirerek birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla, araçsız olarak göğüs göğüse yaptığı bir mücadele sporudur. Hem ülkemizde hem de diğer Türk devletlerinde güreş yapanlara pehlivan⁶⁹⁰ ya da pehlevan adı verilmektedir. Aslında Farsçadan Türkçeye geçen bu kelime pehlevan şeklinde yazılıp iri yarı ve güçlü kimse manasına gelmektedir. Önceden Farsçada pehlev (il), vân (ban) ekinden oluşarak birleşmiştir. Pehlevân anlam olarak şehirde bekçilik, koruyuculuk eden kimse demektir⁶⁹¹.

Büyük Selçuklu Devleti'nde de Türkiye Selçuklu Devleti'nde de güreş önemli bir spordur. Cüveyni'nin eserinde güreş ile ilgili olarak; “*Kaan, güreş müsabakalarını seyretmeyi çok severdi. Onun himayesinde Moğol, Kıpçak ve Hitaylı güreşçiler vardı. Horasan fethedilince Horasan ve Irak'ın meşhur güreşçilerini Ona anlattılar*”⁶⁹² ibaresi geçmektedir. Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Alaeddin Keykubad döneminde Çaşnigir Mübarizüddin Çavlı, Diyarbakır'a bağlı Kâhta Kalesi'ni Şamlıları da mağlup ederek yeniden Selçuklu ülkesine katmıştı. Çavlı bu başarısını bir mektupla Konya'daki Sultan Alaeddin Keykubad'a bildirdi. İbn-i Bibi sultanın cevabını şu cümlelerle aktarıyor:

⁶⁸⁶ Yücel, 1999: 14

⁶⁸⁷ Yücel, 1999: 17; Güven, 1992: 19; Güven, 1999: 97

⁶⁸⁸ Köprülü, : II, 1

⁶⁸⁹ Kaşgarlı Mahmud, 1947: IV, 399

⁶⁹⁰ Güreşçiye pehlivan denilmesi XI. yüzyılın ikinci yarısından sonradır. Farsça olan bu sözcük, önceleri yalnız sıfat olarak kullanılırken sonradan özel isim olarak da kullanılmıştır. Büyük Selçuklu Emiri Şemseddin İldeniz'in oğlunun adı Nusred'üd-din Muhammed Pehlivan idi. Türkiye Selçuklu Devleti zamanında da Niğde İlimizin adı Dar'ül- Pehlivani'ye" idi.

⁶⁹¹ Güven, 1992: 5

⁶⁹² Cüveyni, 1976: I, 249

“Sultan Kâhta'nın muhafızlığını hassa kullarından birine havale etti ve pehlivanın cevabını bir muhafızla yolladı”⁶⁹³.

Cirit oyununda, çevgânda, binicilikte ayrı ayrı makamlar ezgiler çalındığı gibi, güreş yapılırken de belirli ezgiler çalınırdı. Bu ezgilere güreş havası denirdi. Saldırıya geçen bir güreşçinin sonuca ulaşmasını sağlamak ve yenilmek üzere olanı gayrete getirmek ve koşan atları daha çok hızlandırmak için davulcu ayrı ayrı tempoda tokmak vurduğu gibi, zurnacı da her durum için birbirinden farklı perde de zurnasını üflerdi⁶⁹⁴.

G. Tavla ve Satranç

Selçuklular zamanında satranç ve tavla gibi oyunların kıymetli olduğu, Selçuklu devlet erkânının da bu oyunlara ilgi duyduğu kaynaklara yansıyan bilgi ve ifadelerden anlaşılmaktadır. Nizamü'l-mülk'ün, sultanların en yakınında bulunanlardan biri olan nedimlerin satrançı iyi oynamaları gerektiği ifadeleri⁶⁹⁵, bunun önemli olduğunun bir göstergesidir. Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Alaeddin Keykubad tavla ve satranç oynamakta emsalsizdi, güzel ok ve cirit atardı⁶⁹⁶.

⁶⁹³ Selçuklular savaş kahramanlarına pehlivan demişlerdir. Öyle ki pehlivanlık daima önemli bir mevki olmuş, birçok beyler mahlas olarak pehlivan lakabını almışlardır. İbn-i Bibi, 1996: I, 92

⁶⁹⁴ Kahraman, 1989: I, 33

⁶⁹⁵ Nizamü'l-mülk, 1999: 131

⁶⁹⁶ İbn-i Bibi, 1996: I, 91

SONUÇ

Büyük Selçuklu Devleti özellikle Türkiye Selçuklu Devleti Sultanlarının bezme çok düşük oldukları, çeşitli eğlenceler arasında içkili, sazlı, sözlü meclislerin düzenlendiği, kaynakların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinde sultan başta olmak üzere devlet ricâli, eğlenceye ehemmiyet vermiş hatta bunu adeta protokolün bir parçası haline getirmiş ve bu amaçla saraylarda, köşklere sürekli görev yapan sanatçılar bulundurmışlardır. Yaşanılan yaylak ve kışlak hayatın da etkisiyle inşa edilen saray ve köşkler, seyir ve temaşa zevkine göre donatılmış ve bu mekânlarda sürekli olarak bezm meclisleri düzenlenmiştir. Selçuklu sultanlarının inşa ettirdiği sarayların konumlarının tespitinde bu yaşam tarzı belirleyici olmuş, sultanlar yaz ve kış mevsimlerini geçirmek için çeşitli saraylar inşa ettirmişlerdir.

Düzenlenen bu bezm meclislerinde, sultan hangi sebepten dolayı bezm meclisi emrini verdi ise hazırlıklar ona göre yapılmıştır. Cülus merasimi, elçi kabulü gibi resmi işler için düzenlenen bezm meclislerde daha çok protokol kurallarına dikkat edilirken, fetih öncesi ve sonrası düzenlenenler ya da düğün ve sünnet merasimleri için yapılan bezmler daha çok halka açık yapılar büyük, gösterişli sofralar kurulmuş ve bu bezmlerde sanatkarlar yer almıştır. Ayrıca sultanlar, bezm meclisleri ile devlet erkânının kendisine olan bağlılıklarını, adaplarını ölçüp gerekli konularda fikirlerin alınmasına uygun mekânı hazırlamıştır. Bu bezmler bazen devlet erkânının hesaplaşmasına sahne olmuş, rakiplerin ortadan kaldırılması için en uygun yer olarak görülmüştür. Bazen de sultanlar, normal zamanlarda düşünmedikleri affetme, ödüllendirme veya makam kararlarını bu bezm meclislerinde almıştır.

Kaynaklara yansıyan eğlence ile ilgili kayıtlar, ancak belirli sebepler ile geçmektedir. Bu husus, devlet erkânının az eğlendiği manasına gelmemelidir. Kışın ava, yazın gezintiye daha fazla zaman ayrıldığı düşünülürse, Selçuklu sultanlarının bezm hayatının çok daha zengin olduğu anlaşılmaktadır.

Sultanların, içkili bezmlerde, köşk ve saraylarda bilhassa devlet erkânı ile seferlerde askerler ile cülûs ve düğün gibi umumu ilgilendiren kutlamalarda ise halkın iştirakıyla eğlendikleri görülmüştür. Bu bezmler büyük sofralar hazırlıklarıyla başlayıp sarayda bulunan sanatkarların gösterileri ve musiki şinasların dinletileriyle devam etmiş ve düzenlenen bezm meclisine göre haftalarca sürmüştür.

Bezm meclislerinin zamanı ve süreleri mahiyetine göre değişmektedir. Genel olarak baktığımızda payitahta gelen elçiler, dört-beş gün dinlenmişler ertesi gün huzura çıkmışlardır. Düğünler bir hafta sürmüş ve sonuncu gün halka açık meclis düzenlenmiştir. Tahta çıkma törenleri ise zamana, mekâna ve Selçuklu sultanlarının durumuna göre değişiklik göstermiş genelde dört gün ila bir hafta arasında değişmiştir.

Bezmlerin unsurlarından biri olan müziğin, Selçuklular döneminden itibaren birçok farklı coğrafyada varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklularında müzik çok gelişmiş, çeşidi artmış, hemen hemen her toplantıda, tahta çıkışlarda, düğünlerde, edebî ve ilmî sohbetlerde, bayramlarda ve eğlencelerde icra edilmiştir. Selçuklu sultanları düğün, bayram ve zafer merasimlerinde hem Anadolu'dan hem de başka komşu ülkelerden takım takım sanatkârlar ve çalgıcılar getirtmişlerdir.

Eğlencenin spor ile olan ilişkisi de dikkate şayandır. Çünkü Selçuklular da askerî millet olma niteliğini sürdürdüklerinden, askerî spor ve oyunlar, eğlence hayatındaki ehemmiyetini korumuştur. Aynı zamanda savaşa hazırlık olarak görülen ve savaşıklık yeteneğini geliştirdiği düşünülen bu oyunlar arasında kaynaklarda avcılık, binicilik, çevgân (çöğen/polo), cirit, okçuluk ve güreş zikredilmektedir. Sultanlar gerek bezm kurulması için emir verdiklerinde gerekse eğlence için belirtilen organizasyonlardan birisi veya birkaçı ile vakit geçirmişlerdir.

Bu dönemde avcılık, hayvan yetiştiren bozkır toplumlarının ekonomik işlevini büyük oranda kaybederek eğlence ve süre avları şeklinde bir gelişme geçirmiş, sefere hazırlanma aracı olarak gelişmiştir. Selçuklu sultanlarının önemli eğlencelerinden biri olan süre avları, seferlerden önce ve sonra, bayramlarda, düğünlerde, elçi kabullerinden sonra dinlenmek, eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek, askeri tatbikat ve sefer öncesi hazırlık amacıyla düzenlenmiştir.

Sultanlar tarafından çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlence meclisleri saray meclislerinin vazgeçilmezleri arasında yer alsalar da dönemin kaynaklarında bunlarla ilgili teferruatlı bilgiler yer almamaktadır. Eğlencelerin düzenlendiği yerler olan sarayların çoğunluğu bilinse de, bu saraylarda bunun için ayrılan mekânlar, bu mekânların özellikleri ve kimlerin hangi eğlence meclislerine davet edildiği hakkında çok fazla malumat yoktur.

Bezm meclisleri hem Büyük Selçuklular hem de Türkiye Selçukluları zamanında, devletlerin zayıflamaya başlamasından sonra azalmıştır. Bu durum, bezmlerin Selçukluların yükselme ve gelişme dönemlerinde daha çok düzenlendiğini, çöküş devrelerinde ise saraydaki ve devlet adamları arasındaki entrikaların yoğun olduğu keşmekeş ortamlar nedeniyle sultanların kendi dertleriyle boğuştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte, gerileme döneminde de bezmlerin düzenlenmiş olması gerekir.

KAYNAKÇA

AGACANOV, Sergey Grigoreviç (2006), *Selçuklular*, çev. Ekber N. Necep, Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken yay., İstanbul.

AHMET, EFLAKÎ (2011), *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı yay., İstanbul

AKBAŞ, Murat (2011), *XI ve XII. yüzyılda Nîşâbur*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i (2000), *Müsâmeretü'l- Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay, Ankara.

AKTEPE, Kürşat (2012), *Okçuluk*, Nobel Akademik yay., İstanbul.

AKYÜZ, Vecdi (2012), “Asrı Saadette Spor”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. 17, İstanbul, s. 10-11.

ALTAN, Ebru (2002), “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşının Anadolu Türk Tarihindeki Yeri” *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara, s. 630-634.

AMUZEYNEDDİNÎ, M.R. (2004), Büyük Selçuklu ve Halefleri Devrinde Tebriz, çev. Altan Çetin, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl IV, S, 13, s.107-116.

ARIK, Rüçhan (2002) *Kubadabad Selçuklu Saray ve Çinileri*, Yapı Kredi yay., İstanbul.

ATÇEKEN Zeki, Yaşar Bedirhan (2004), *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Eğitim Kitabevi, Konya.

ATÇEKEN Zeki, Yaşar Bedirhan (2004), *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya.

ATEŞ, Ahmet (1965), “Yabgulular Meselesi”, *Bellekten*, XXIX/115, Ankara.

AYAN, Ergin (2009), “Türkiye Selçuklularında Köle Emirler (I) Mübarizeddin Çavlı”, *Karadeniz Dergisi*, S. 3, Trabzon, s. 125-139.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat (2007), *Tarihte Tebriz*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

AZİMÎ TARİHÎ (1988), *Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara.

BAL, Mehmet Suat (2004), *II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

BALIK, İbrahim (2005) *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitapevi, Ankara.

BAYAT, Fuzuli (2009), “Sosyo Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş”, *Acta Turcica –Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi-*, S. 1, s. 1-11.

BAYKARA, Tuncer (2009), *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara.

BAYKARA, Tuncer (1997) *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi- Şehit*, TTK yay, Ankara.

BAYKARA, Tuncer (1998), *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Konya.

BEKSAÇ, A. Engin (1995), “Emeviler Sanat”, *DİA*, C. 11, İstanbul, s. 104-108.

BEKSAÇ, A. Engin (2000), “İsfahan-Mimari”, *DİA*, C. 22, İstanbul, s. 503.

BERBER, Oktay (2009), “Türk Kültüründe Eğlence Kültürü Olarak Düğünler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Isparta, s. 1-11.

BERBERCAN, Mehmed Turgut (2010), “Türk Dili ve Kültürü Açısından Baburname’de Avcılık”, *A.Ü., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 42, Erzurum, s. 31-34.

BİLGİLİ, Ali Sinan (2011), “Tebriz”, *DİA*, C. 40, Ankara, s.219-222.

BİLİCİ, Kenan- Osman, Uysal (1950), *Bazı Belgelere Göre XVII. Yüzyılda Konya Alaeddin Camiinde Yapılan Onarımlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara.

BOZKURT, Nebi (1997) *Hadiste Folklor Eğlence*, İstanbul.

BOZKURT, Nebi (1992), “Bayram Kutlamaları”, *DİA*, C. 5, İstanbul, s. 262-263.

BOZKURT, Nebi (1994), “Davul”, *DİA*, C. 9, İstanbul, s. 53-54.

BOZKURT, Nebi (1994), “Eğlence”, *DİA*, C. 10, İstanbul, s. 483-488.

BOZKURT, Nebi (2007), “Def”, *DİA*, C. 33, İstanbul, s. 68-69.

BOZKURT, Nebi (2009), “Spor”, *DİA*, C. 37, İstanbul, s. 418-420.

CAHEN, Claude (1972), “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, *Türkiyat Mecmuası*, S. XVII, İstanbul.

CÜVEYNİ, (1976), *Tarih-i Cihangûşa*, çev. Mürsel Öztürk, C.I, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet (1957), *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniv. yay., Ankara.

ÇAKIR, Vedat (2005), “Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Konya, s.355-379.

ÇAY, Abdülhaluk (1993), *Türk Ergenokan Bayramı Nevruz*, Ankara Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü yay., Ankara.

ÇAY, Abdülhaluk (1987) , *II. Kılıçarslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., İstanbul.

ÇAYCI, Ahmet –Zekeriya, Şimşir (2014), “Gevale Kalesi Kazı Çalışmaları”, *Uluslararası XVIII Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Konya 11-13 Eylül 2013*, Ankara, s.1-6.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet, (2001) “Kayseri’de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri”, *Kayseri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Kayseri, s. 237-249.

ÇELEBİ, Evliya (1984), *Evliya Çelebi Seyahâtnamesi*, C.I-II, IV, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

ÇELİK, Züriye (2011), “Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn-i Bibi’ye Göre)”, *History Studies*, Volume 3/3, Ankara, s. 86-95.

ÇIBLAK, Nilgün (2005), “Mersin’de İnanç Merkezlerine Bağlı Kurban Törenleri”, *Milli Folklor Dergisi*, TÜBA-AR, XVII, Ankara, s.155-176.

DEMİRCİ, Mustafa (2012), “Emir”, *Konya Ansiklopedisi*, C. 3, Kültür yay., Konya, s. 182-185.

DEMİRKENT, Işın (1996), *Sultan I. Kılıçarslan*, TTK yay, Ankara.

DEMİRKENT, Işın (2001), “I. Kılıçarslan”, *DİA*, C. 25, İstanbul, s. 396-399.

DEMİRKENT, Işın (2002) “Haçlı Seferleri ve Türkler” *Türkler*, C. 4. Ankara.

DEVELİOĞLU, Ferit (1778), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.

DOĞAN, Yıldız (1979), *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, Telebasım yay., İstanbul.

ed-DURÎ, Abdülaziz (1991), “Bağdat”, *DİA*, C. 4, TDV yay., İstanbul, s. 425-433.

ERAVŞAR, Osman, (2001) “Anadolu Selçuklularında İdari Mekân Olarak Devlethane”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve medeniyeti Kongresi, Bildiriler (Konya 11-13 Ekim 2000)* C.I, Selçuklu Araştırmaları Merkezi yay., Konya, s. 281-295.

ERDEM, Sorgon (1992), “Bayram”, *DİA*, C.5, İstanbul, s. 257.

ERİM, Deniz, (2007) *Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı*, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , Afyonkarahisar.

ERSAN, Mehmet, (2006), “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/ I, İzmir, s.73-104.

ERTUĞ, Zeynep Tarım (1999), *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, TTK yay., Ankara.

ERTUĞ, Zeynep Tarım (2009), “Saray”, *DİA*, C. 36, İstanbul, s.119.

ERTUĞRUL, Ali (2009), *Niğdeli Kadı Ahmet'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, C.I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

ESİN, Emel (2002), “Türk Sanatında Av”, *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye yay., Ankara, s. 125-143.

ESİN, Emel (2003), *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabalcı yay., İstanbul.

ESKİKURT Adnan, Mehmet Akif Ceylan (2015), *Myriokephalon Zaferi*, Çamlıca yay., İstanbul.

EYİCE, Semavi (1989), “Alaeddin Köşkü”, *DİA*, C. 2, İstanbul, s. 330-331.

GAZALİ (1983), *Kimya-ı Saadet*, çev. Hüseyin Hedivcem, Bedir yay., Tahran.

GENÇ, Reşat (1981), *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, İstanbul.

GENÇ, Reşat (1995), “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz”, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri Ankara*, haz. Sadık Tural, TTK yay., S. 100, Ankara.

GÖK, Halil İbrahim (1995), *Miratu'z Zaman'a Göre Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Alparslan Devri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

GÖKÇE, Anuş (2014), “Selçuklu Devletinde Müzik”, *Konya Yenigün Gazetesi*, 26 Aralık Cuma.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1985), *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, C.V-VI , İnkılap yay., İstanbul.

GÜLTAŞ, Ayhan (1993), “Çeng” *DİA*, C. 8, İstanbul, s. 268-269.

GÜVEN Özbay- Gülten Hergüner (1998), “Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları”, *PAU. Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 5, Denizli, s.32-47.

GÜVEN, Özbay (1992), *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara.

GÜVEN, Özbay (1995), “Spor Tarihinde Çöğen/ Çevgân/ Polo”, *Toplumsal Tarih*, S. 61, İstanbul, s. 5.

GÜVEN, Özbay (1999), *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Ankara.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali (2012), *Türkiye Selçuklularında Avcılık*, Kömen yay., Konya.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali (2011), “Beşşare Bey (Zeyneddin Beşşare) b. Abdullah (ö. 1223)”, *Konya Ansiklopedisi II*, Konya, s. 89-90.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali (2011), “Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, Konya, s. 234-245.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, (2011), “ I. Alaeddin Keykubat Dönemi Emirlerinden Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş), A.Ü., DTCF, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/ 50 Eylül, s. 119-137.

HALICI, Feyzi (1993), “Çevgan”, *DİA*, C. 8, İstanbul, s. 294-295.

HALICI, Feyzi (1999), “Cirit”, *DİA*, C. 8, İstanbul, s. 26-27.

İBN BİBİ, el Huseyin b. Muhammed b. Ali El- Caferi er-Rugedi (1996), *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-umuril-Ala'ie*, trc. Mürsel Öztürk, C. I, Kültür Bakanlığı yay, Ankara

İBN BİBİ, el Huseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugedi (2010) *Selçukname*, trc. Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

İBNÜ'L ESİR (1986), *İslam Tarihi El Kamil fit-târih Tercümesi*, Bahar yay., İstanbul.

İBNÜ'L-ADİM (1989), *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb (Biyografilerle Selçuklu Tarihi)*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara.

İBNÜ'L-KALANİSİ (2008), “İbnü'l Kalanisi'nin Zeylü Tarihi Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler”, *Türk Tarihi Belgeler Dergisi*, C. XXIX, Ankara, S.33,

İNAN, Abdülkadir (1988), *Makaleler ve İncelemeler I-II*, TTK yay., Ankara.

İPŞİRLİ, Mehmet (1995) “Elçi”, *DİA*, C.11, İstanbul, s. 13-15.

- KAFALI, Mustafa (2002), “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi” *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye yay., Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1979), *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, MEB yay., İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1982), “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1979, S. 10-11, İstanbul, s.1-28.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1988), “Alparslan” *DİA*, C. 1, İstanbul, s. 526-530.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1988), “At Yetiştiriciliği”, *DİA*, C. 1, İstanbul, s. 26-28.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2007), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2014), *Selçuklu ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken yay., İstanbul.
- KAHRAMAN, Atif (1995), *Osmanlı Devleti 'nde Spor Kültürü*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- KAHRAMAN, Atif (1989), *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- KANAR, Mehmet (2003), *Örneklili Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
- KARABEY, Turgut (2012), “Evliya Çelebi Seyahâtnamesinde Gûy u Çevgân Oyunu”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, s.81-86.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2006), “Muizzî”, *DİA*, C.31, İstanbul, s. 98-99.
- KARAKAYA, Fikret (2001), “Kanun”, *DİA*, C. 24, İstanbul, s. 327-328.
- KARAKAYA, Fikret (2003), “Lavta”, *DİA*, C. 27, İstanbul, s. 113-114.
- KARAKAYA, Fikret (2007), “Rebap”, *DİA*, C. 34, İstanbul, s. 493-494.
- KARAKAYA, Fikret (2010), “Tambur”, *DİA*, C.39, İstanbul, s. 553-556.
- KAŞGARLI MAHMUD (1941), *Divanü'l-Lugati't-Türk*, trc. B. Atalay, TDK yay., Ankara.
- KAYA, E. Erdem (2003), “Anadolu Selçuklu Medeniyetinde Türk Müzik Kültürü”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyum Bildirileri (Konya 11-13 Ekim 2000)*, C. III, Selçuklu Araştırmaları Merkezi yay., Konya.

KAYA, Selim (2006), *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi*, TTK yay., Ankara.

KAYA, Selim (2008), “Büyük Selçuklular Döneminde Bağdat”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.15, s.1-15.

KAYHAN, Hüseyin (2004), *Irak Selçukluları*, Çizgi yay., Konya.

KAYMAK, Suat (2013), “Selçuklunun Çevgâni Avrupa’da Polo Oldu”, *Yedikita: Tarih, ve Kültür Dergisi*, S. 63, Ankara, s. 12-15.

KAYMAZ, Nejat (1970), *Pervane Muinid-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

KAYMAZ, Nejat (1972), *Malazgirt Savaşı ile Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesine Dair*, TTK yay., Ankara.

KEMALOĞLU, Muhammed (2011), “Türkiye Selçuklu Devleti III. Hükümdarı Şehinşah Dönemi ve Şehinşah’ın Şahsiyeti”, *Akademik Tarih*, s. 1-22.

KEPECİOĞLU, Kamil (1935), “Türklerde Spor”, *Uludağ*, S. 3, s. 16-17.

KESİK, Muharrem (2003), *Sultan I. Mesut Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara.

KESİK, Muharrem (2002) “Türkiye Selçukluları ve Danişmentliler Arasındaki ilişkiler”, *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye yay., Ankara.

KESİK, Muharrem (2004), “II. Mesud”, *DİA*, C. 29, İstanbul, s. 342-344.

KESİK, Muharrem (2007), “Muinid-din Süleyman Pervane”, *DİA*, C. 34, İstanbul, s. 91-93.

KİTAPÇI, Zekeriya (1994), *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya.

KOCA, Salim (1997) *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, TTK. yay, Ankara.

KOCA, Salim (2002) “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller” *Türkler*, C. 3, Yeni Türkiye yay., Ankara.

KOCA, Salim (2002), “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus’un Şahsiyeti ve Tarihi Rolü”, *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye yay., Ankara.

KOCA, Salim (2003), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Berikan yay., Ankara.

KOCA, Salim (2005), *Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan yay., Ankara.

KOCA, Salim (2010), “Sultan I. Alaeddin Keykubad’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emir Sadettin Köpek’in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü,” *Gazi Türkiyat Dergisi*, S. 7, Ankara, s. 66-97.

KOCA, Salim (2010), *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan yay., Ankara.

KOÇAK, Kürşad (2011), “İslamiyet’ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Orun ve Ülüş (Mevki ve Pay)”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, S. 3, s. 30-34.

KOÇAN, Nurhan (2007), “Geleneksel Sporlarımızdan Ciritin Rekreasyon Amacı İle Günümüze Uyarlanması”, *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, C. 2, S.1, s. 32-39.

KONYALI, İbrahim Hakkı (2010), *Konya Tarihi*, Burak Matbaa, Konya.

KÖPRÜLÜ, Fuat (2011), “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, *Tarih İnceleme Dergisi*, XXVI/1, İzmir, s. 201-233.

KÖYMEN, Mehmet Altay (1993), “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu” *Bulleten*, VII/28, Ankara.

KÖYMEN, Mehmet Altay (1993) *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK yay, Ankara.

KÖYMEN, Mehmet Altay (2011), *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi*, C.I-II-III, TTK yay., Ankara.

KUNTER, Halim Baki (1935), *Eski Türk Sporları*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal (2002), “Haçlı Devletleri”, *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye yay., Ankara.

MAKDİSİ, George (2009), “Tuğrul Bey’in Evliliği”, çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu*, S. III, , s. 139-159.

MANDALOĞLU, Mehmet (2012),” İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, *TSA*, Yıl 16, S. 2, s. 211-232.

MERÇİL, Erdoğan (1989), *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK yay., Ankara.

MERÇİL, Erdoğan (1996), “Gazneliler”, *DİA*, C. 13, İstanbul, s.480-384.

MERÇİL, Erdoğan (1981), “Gazneliler de Bir Saray Memuriyeti: Resuldarlık”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, TTK yay, Ankara.

MERÇİL, Erdoğan (1989), *Kirman Selçukluları*, TTK yay., Ankara.

MERÇİL, Erdoğan (2013), “Selçuklularda Zengin Emirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/ 1, İzmir, s. 193-207

MERÇİL, Erdoğan (1990), *Sultan Selahaddin Eyyubi'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri*, TTK yay, Ankara.

MERÇİL, Erdoğan (2000), *Türkiye Selçuklu Devletinde Meslekler*, TTK yay, Ankara.

MERÇİL, Erdoğan (2009), “Selçuklular”, *DİA*, C. 36, İstanbul, s. 365-380.

MERÇİL, Erdoğan (2011), *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat yay. İstanbul.

MÜNECCİMBAŞI Ahmed b. Lüfullah (2000), *Camii'd-Düvel Selçuklu Tarihi*, (yay. Ali Öngül), C. I-II, Akademi yay., İzmir.

NİZAMÜ'L-MÜLK (1999) *Siyaset-Nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen, TTK yay, Ankara.

NUHOĞLU, Güller (1995), *Beyhaki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*,(İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,), İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar (2000) *Babailer İsyanı*, Dergah yay., İstanbul.

ODABAŞI, Zehra (2013), “Celaleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri”, *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, s.575-602.

ÖGEL, Bahaeddin (1979), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen yay., Ankara.

ÖĞÜT, Salim (1998), “At”, *DİA*, C. 1, İstanbul, s. 28-32.

ÖNEY, Gönül (1967), “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr>, S.11, s. 119-138.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (1982), “Beryaruk”, *DİA*, C. 5, İstanbul, s.514-516.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (2001), “II. Kılıçarslan,” *DİA*, C. 25, İstanbul, s. 399-403.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (2004), “Melikşah” *DİA*, C. 29, Ankara, s.56-57.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (2005), “Muhammet Tapar”, *DİA*, C. 30, İstanbul, s. 579-581.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (2009), “Sancar”, *DİA*, C. 36, İstanbul, s. 507-511.

ÖZCAN, Koray (2008), “Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisârlar”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 20, S. 77, s. 89-101

ÖZCAN, Nuri (1994), “Davul”, *DİA*, C. 9, İstanbul, s. 54-56.

ÖZCAN, Nuri (1994), “Def”, *DİA*, C. 9, İstanbul, s. 85.

ÖZDEMİR, Nutku (1994) “Düğün”, *DİA*, C. 10, İstanbul, s. 16-18.

ÖZGÜÇ, Tahsin- Mahmud, Akok (1957) “ Alayhan, Öresünhan ve Hızırİlyas Köşkü” *Belleten*, XXI/ 81. Ankara.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2014), “Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul, s. 39-67.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2000), “İsfahan”, *DİA*, C. 22, İstanbul, s. 497-500.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2007), “Nişâbur”, *DİA*, C. 33, İstanbul, s. 149-150.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2008), “Reşidüd’ din Fazlullah”, *DİA*, C. 35, İstanbul, s. 19-21.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2008), “Rey”, *DİA*, C. 35, İstanbul, s. 40-41.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2009), “Merv”, *DİA*, C. 36, İstanbul, s. 221-223.

ÖZKURT, Kemal (2005), *İsfahan’da büyük Selçuklu Ve İlhanlı Döneminin Mimari Eserleri I*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.

ÖZTELLİ, Cahit (1976), “Cirit ve Cirit Oyunu Üzerine”, *Geleneksel Türk Sporları Semineri Üzerine*, Ankara.

PALABIYIK, Muhammed Hanefi (1996), *Gazneli Devleti’nde Saray Teşkilatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

PIRLANTA, İsmail (2015), “Hz. Peygamber Döneminde Eğlence Hayatı”, *Turkish Studies*, Volume 1/1, Ankara, s. 635-658.

PIRLANTA, İsmail (2010), *Fethinden Samaniler Döneminin Sonuna Kadar Nişâbur*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

PIYADEOĞLU, Cihan (2010),“Gazneliler ve Büyük Selçuklularda Bayramlar ve Bayram Kutlamaları” *Turkish Studies*, Volume 5 Issue 4, Ankara, s. 1412-1418.

REŞİDÜ'D-DÎN FAZLULLAH (2010), *Cami'ü't-Tevârih*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge yay., İstanbul.

RUNCIMAN, Steven (2008), *Haçlı seferleri Tarihi*, TTK yay, Ankara.

SAMÎ, Şemseddin (1317), *Kamus-ı Türki*, İkdam Matbaası Ahmet Cevdet, İstanbul.

SAYAN, Yüksel (2009), "Merv-Mimari", *DİA*, C. 36, İstanbul, s.224-225.

SEVİM, Ali (1971), *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK yay., Ankara.

SEVİM, Ali (1983), *Suriye ve Filistin Selçukluları*, TTK yay., Ankara.

SEVİM, Ali (1983), *Türk Ermeni İlişkileri*, TTK yay., Ankara

SEVİM, Ali (2014), *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK yay, Ankara.

SEVİM, Ali- Erdoğan, Merçil (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yay, Ankara.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (2009) "Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler" *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/ 45. Ankara.

SİBT İBNÜ'L CEVZİ (1997), "Miratu'z zaman Fi Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler Sultan Tuğrul Bey Dönemi", *Türk Tarihi Belgeler Dergisi*, XVIII/22, Ankara, s. 1-90.

SİBT İBNÜ'L CEVZİ (1998), "Miratu'z zaman Fi Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", *Türk Tarihi Belgeler Dergisi*, XIX/23, Ankara, s.1-51.

SİBT İBNÜ'L CEVZİ (1999), "Miratu'z zaman Fi Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler Sultan Melikşah Dönemi", *Türk Tarihi Belgeler Dergisi*, XX/24, Ankara, s. 1-75

SOLMAZ, Sefer (2011), "Bahaeddin Kutluca", *Konya Ansiklopedisi*, C.2, Konya, s. 60.

SÜSLÜ, Özden (2007), *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

SÜMER, Faruk (1953), "Türklerde Avcılık", *Resimli Tarih Dergisi*, IV/ 12, İstanbul, s. 2404.

SÜMER, Faruk (1982), *Oğuzlar Tarihleri, Boy Teşkilatı Destanları*, Ankara.

SÜMER, Faruk (1983), *Türklerde Atıcılık ve Binicilik I*, Türk Dünyası Araştırma yay.,İstanbul.

SÜMER, Faruk (1992), *Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihanşah'a Kadar)*, C. I. TTK yay, Ankara.

- SÜMER, Faruk (2001), “I. İzzeddin Keykavus”, *DİA*, C. 25, İstanbul, s. 352.
- SÜMER, Faruk (2001), “II. İzzeddin Keylavus”, *DİA*, C. 25, İstanbul, s. 355-357.
- SÜMER, Faruk (2001), “III. Alaeddin Keykubad”, *DİA*, C. 25, İstanbul, s. 360-361.
- SÜMER, Faruk (2001), “IV. Rükneddin Kılıçarslan”, *DİA*, C. 25, İstanbul, s. 404-405.
- SÜMER, Faruk (2009), “Anadolu Selçukluları”, *DİA*, C. 36, İstanbul, s. 380-383.
- SÜMER, Faruk (2012), “*Tuğrul Bey*”, *DİA*, C. 42, Ankara, s. 344-346.
- SÜMER, Faruk (2004) “Mengücekliler”, *DİA*. C.29, İstanbul, s. 138-143.
- SÜTÇÜ, Mehmet Sait (2013), “Kıyametin İlk Günü Malazgirt 1071”, *Tarih Okulu Dergisi*, XVII 6, s. 769-775.
- ŞADRUDDİN EBU’L-HASAN ‘ALİ İBN NÂŞİR İBN ‘ALİ EL-HÜSEYNÎ, (1999), *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., Ankara.
- ŞAHİN, Buket Yaşar (2008), *Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşah Devleti Münasebetleri*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ŞAPOLYA, Enver Behnan (1972), *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Güven yay., Ankara.
- ŞÜKRÜ EFENDİ, Hafız Yakup (1987), *İslamda Avcılık*, çev. Musa Bilgi, Gelişim Matbaası, Ankara.
- TANER, Aydın (1997), “Hadım”, *DİA*, C. 15, İstanbul, s.1-3.
- TANERİ, Aydın (1977), *Celalü'd-din Harizmşah ve Zamani*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- TANERİ, Aydın (1992), “Celaleddin Karatay”, *DİA*, C. 7, İstanbul, s. 251-252.
- TANERİ, Aydın (1993), “Çaşnigir”, *DİA*, C. 8, İstanbul, s. 232.
- TAŞAĞIL, Ahmet (2009), “Soğd”, *DİA*, C. 37, İstanbul, s. 349.
- TEZCAN, Mehmet (2012) “Yabgu Unvanının Kullanımı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, s.305-342.
- TOGAN, Zeki Velidi (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TOPRAKLI, Ramazan (2010), “Yenice Köyü Köprüsü ve Miryakefalon Savaşı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18, Kastamonu, s. 997-1102.

- TURAN, Osman (1944), “Terken Unvanı” *Türk Hukuk Dergisi I*, s.67-73.
- TURAN, Osman (1969), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Boğaziçi yay., İstanbul.
- TURAN, Osman (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay, İstanbul.
- TURAN, Osman (1988), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Boğaziçi yay., Ankara.
- TURAN, Osman (1999), *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yay., İstanbul.
- TURAN, Osman (2002), “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara, s. 576-579.
- TURAN, Osman (2004), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken yay., İstanbul.
- TURAN, Osman (2014), *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, TTK yay., Ankara.
- TURAN, Osman, (1944), *Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, Ankara.
- TURUT, Eyüp (2003), *Arapça ve Farsça Kaynaklardan Türkçe Çevrilmiş Eserlerde Selçuklu Kültür Tarihi*, Niğde Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- TÜRKMEN, Nalan (2009), “Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme’deki Betimlemeler”, *Acta Turcica –Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S. 1, s. 79-95.
- USLU, Recep (2002), “Selçuklularda Müzik ve Literatürü”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.152-173.
- USLU, Recep (2015), *Selçuklu Topraklarında Müzik (Hoca Ahmed Yesevî’den Hz. Mevlana’ya)*, Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.
- UYGUN, Mehmet Nuri (2007), “Ney”, *DİA*, C. 33, İstanbul, s. 68-69.
- UYUMAZ, Emine (2002) “ Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1337)” *Türkler*, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- UYUMAZ, Emine (2001), “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri, *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (Konya 11-13 Ekim 2000)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, C. II, Konya, s. 397-422.
- UYUMAZ, Emine (2006) “Türkiye Selçuklu Devletinde Resmi Eğlence/ Bezm Meclisleri” *Tarih Dergisi*, S.43, İstanbul.

UYUMAZ, Emine (2011), *Türkiye Selçuklu Devletine Gelen ve Giden Elçiler*, Bilge Kültür Sanat yay, İstanbul.

ÜÇBAŞ, Kamil (1999), *Avcılığın Temel Eğitim Kitabı*, Renk yay., Ankara.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1967), “Çevgân ve Gökbörü”, *Türk Kültürü*, No: 57, s. 663-665.

ÜREMİŞ, Ali (2005), *Türkiye Selçuklu Devleti Doğu Anadolu Politikası*, Babil yay., Ankara.

YARAN, Rahmi (1997), “Hadım”, *DİA*, C.15, İstanbul, s. 3.

YAVAŞ, Alptekin (2012), “Kubadabad Sarayında Bulunan Kemer ve Askı Tokaları”, *Turkish Studies*, 7/3, Ankara.

YAVAŞ, Alptekin, (2004), “Kayseri- Argıncık Haydar Bey Köşkü”, *Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* C. 44, S. 2. Ankara.

YAZAR, Nurullah (2014), “Büyük Selçuklu Döneminde İsfahan’ın Siyasi Durumu”, *Araştırma ve İnceleme Dergisi*, Ankara, s.25-32.

YAZICI, Nesimi (2002), *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara.

YETKİN, Şerare (1998), “Abbasiler Mimari”, *DİA*, C. 1, İstanbul, s. 48-56.

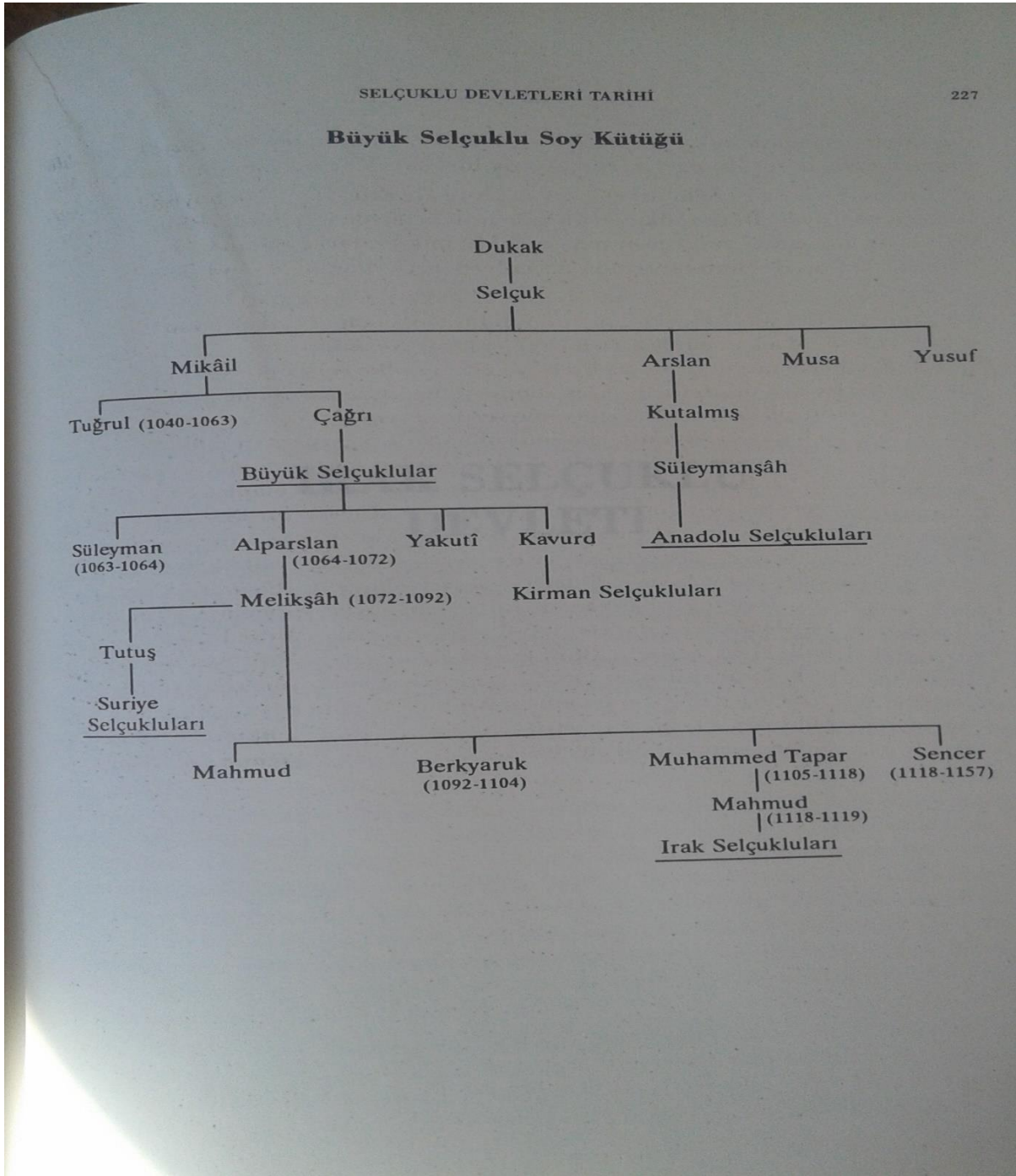
YILDIZ, Hakkı Dursun (1998), “Abbasiler”, *DİA*, C. 1, İstanbul, s. 31-48.

YILDIZ, İsmail (1995), “Emeviler”, *DİA*, C. 11, İstanbul, s. 87-104.

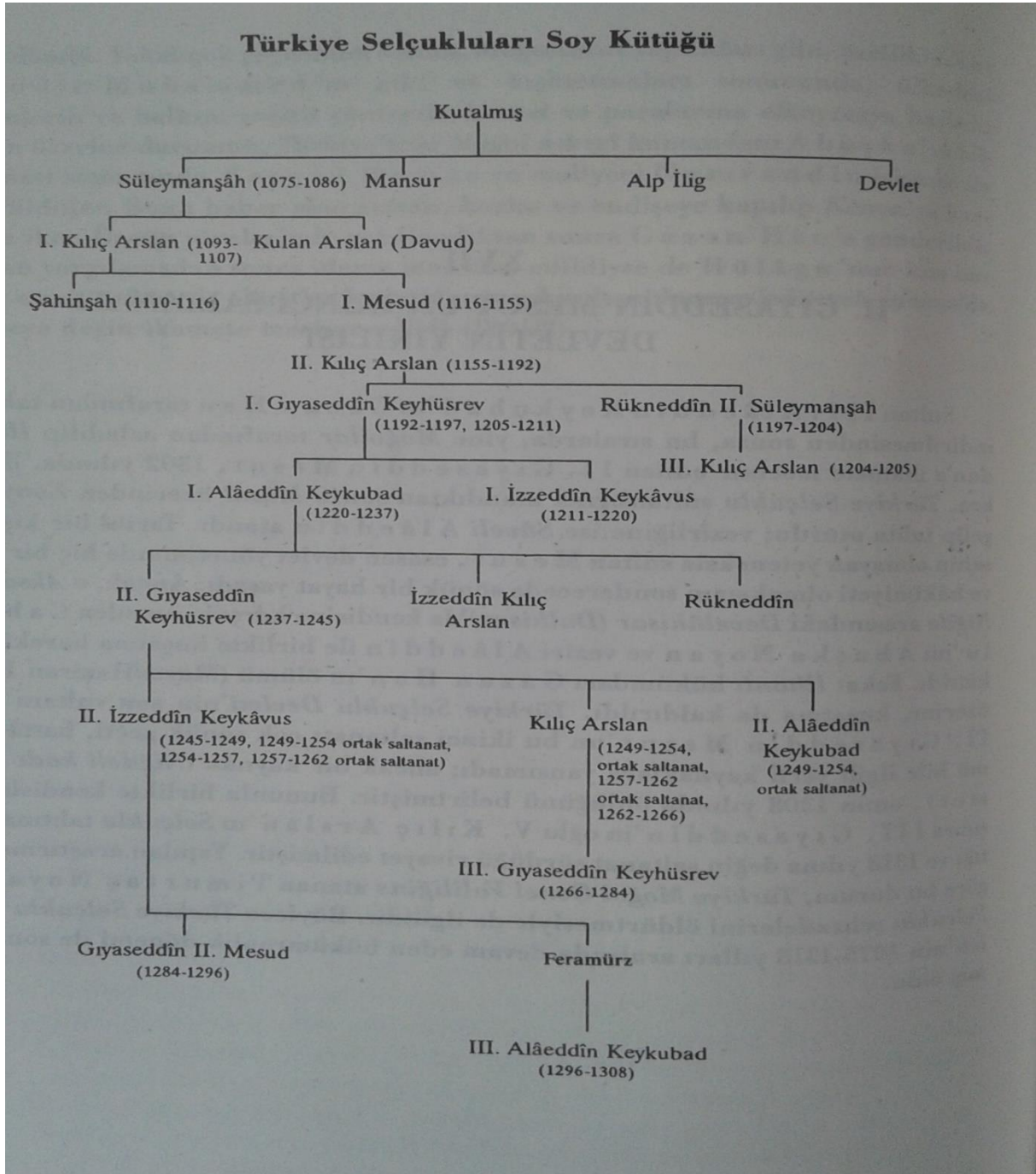
YINANÇ, Mükrimin Halil (1944), *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Ötüken yay., İstanbul.

YÜCEL, Ünsal (1999), *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara.

EKLER

Resim 1: Büyük Selçuklu Devleti soy kütüğü

Resim 2: Türkiye Selçuklu Devleti soy kütüğü

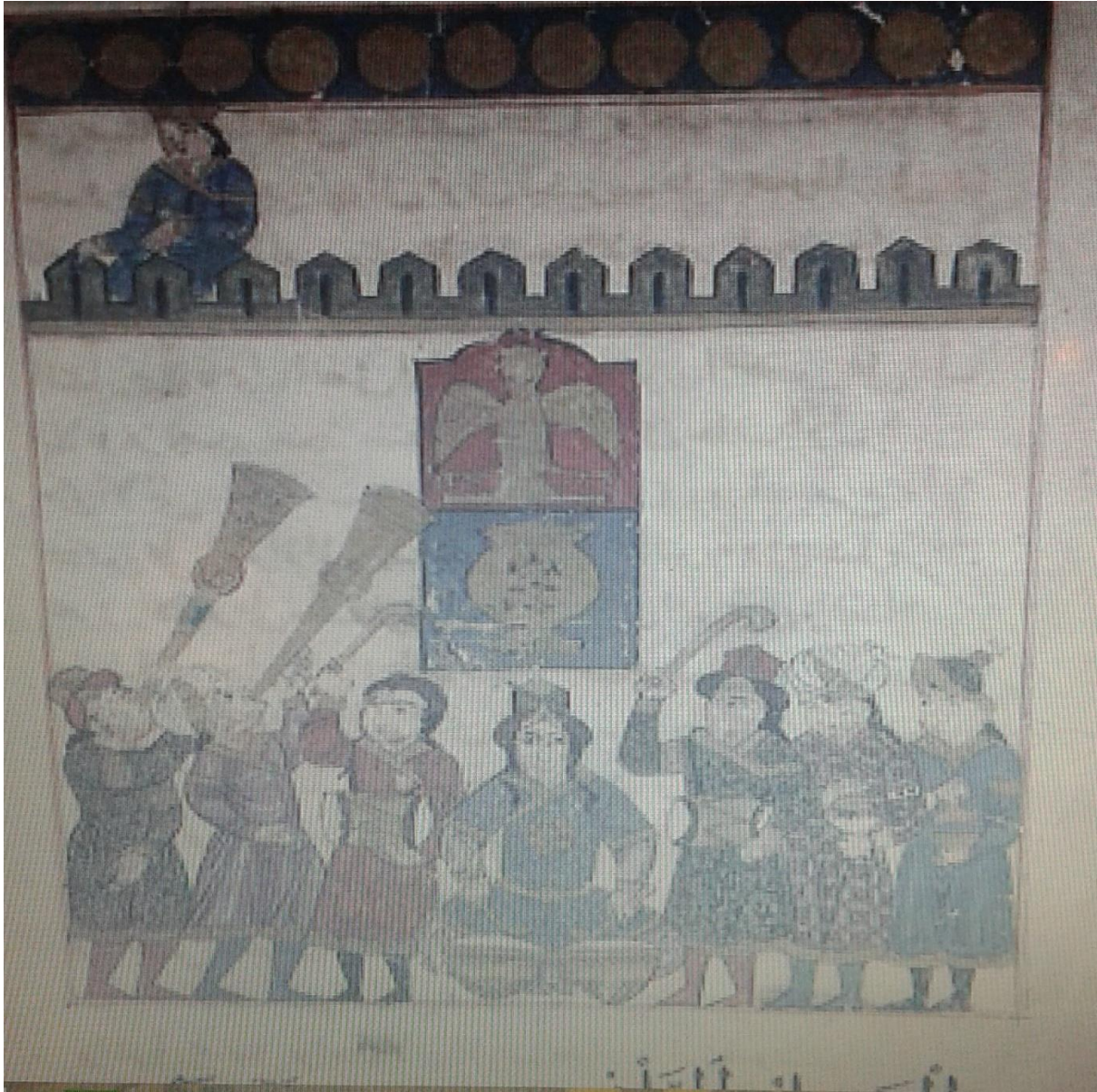
Resim 3: Kayseri- Erkelet Hızır İlyas Köşkü (A. Yavaş'dan)

Resim 4: Kayseri- Argıncık Haydar Bey Köşkü (A. Yavaş'dan)

Resim 5: Kralî Eğlence, Şehname (M. Ersan'dan)

Resim 6: Nakkare, davul, boru, zil çalan otomatik zil saati, Cezeri'nin kitabından, Suriye 1315 tarihli, İstanbul'dan Kevorkyan koleksiyonu (R. Uslu'dan)

Resim 7: Çeng çalan erkek ve içki sunan sevgilisi Selçuklu dönemi 12. Yy. sonlarına ait seramik tabak, İran Kaşan bölgesinde bulunmuş, Kelekian koleksiyonu'ndan (R. Uslu'dan)

Resim 8: Selçuklular Dönemi'ndeki müzik aletlerinden bazıları

Resim 9: Saraydaki musikî takımından (R. Uslu'dan)

Resim 10: Selçuklu tabağında avcı ve şahini (D. Erim'den)

Resim11: Av sahneli alçı pano

Resim 12: Çevgan/Çöğen/ Polo oyunu

Resim 13: Çevgan/ Çöğen/ Polo oyunu

Padişah huzurunda, mehteran eşliğinde cirit oyununu gösteren temsili resim

Resim 14-15: Cirit oyunu

Resim 16: IV. Kılıçarslan Dönemi'ne ait ok ve yay figürlü sikke (D. Erim'den)

Resim 17: II. Süleymanşah Dönemi'ne ait para çizimi(D. Erim'den)

Resim 18: Tokat Meliki II. Süleymanşah Dönemi'ne ait sikke (D. Erim'den)

Resim 19: XIII. yüzyıla ait rakkase figürlü tabak(D. Erim'den)

Resim 20: Musiki takımından (Ö. Süslü'den)

Resim 21: Selçuklularda bir cirit oyunu (D. Erim'den)

Resim 22: Konya Beyşehir'de Anadolu Beylikleri dönemi Kubadabad Sarayı'nın çinilerinde çeng eşliğinde av (R. Uslu'dan)

Resim 23: Üzerinde Çevgan /Polo oynayanlar resmedilmiş minai kap (M. Ersan'dan)

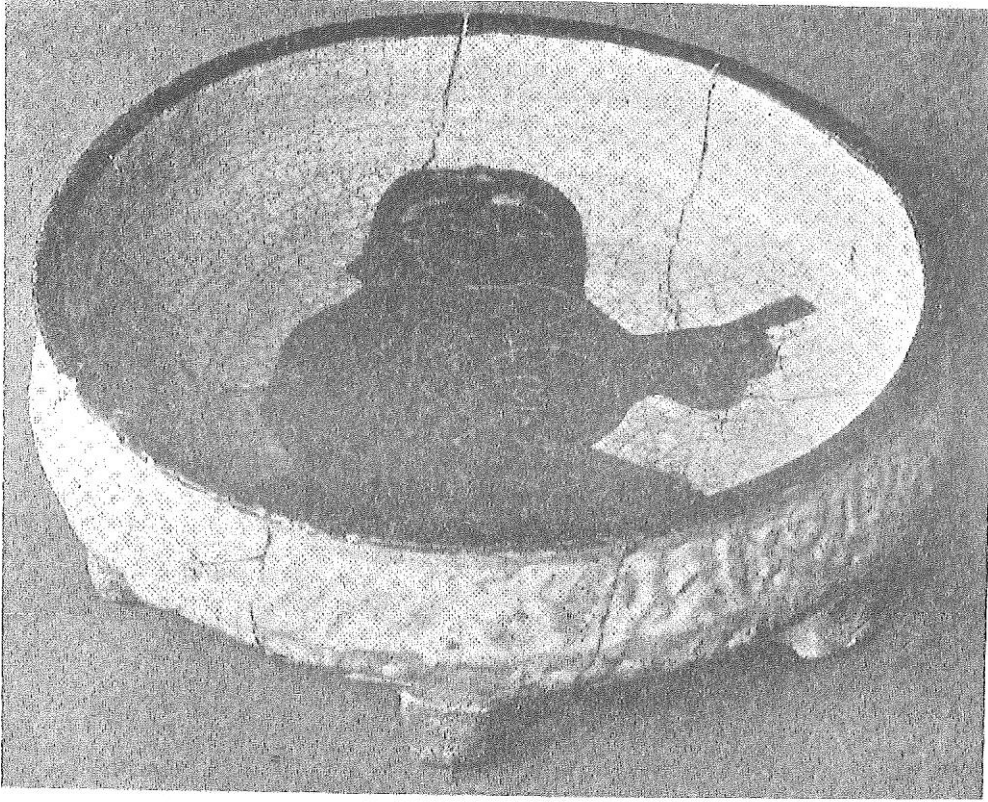
Resim 24: XII. Yy. ait Selçuklu dönemi, çenk çalan kadın minyatürlü kâse, 1200 yılları, New York the Metropolitan Museum of Art'da (R. Uslu'dan)

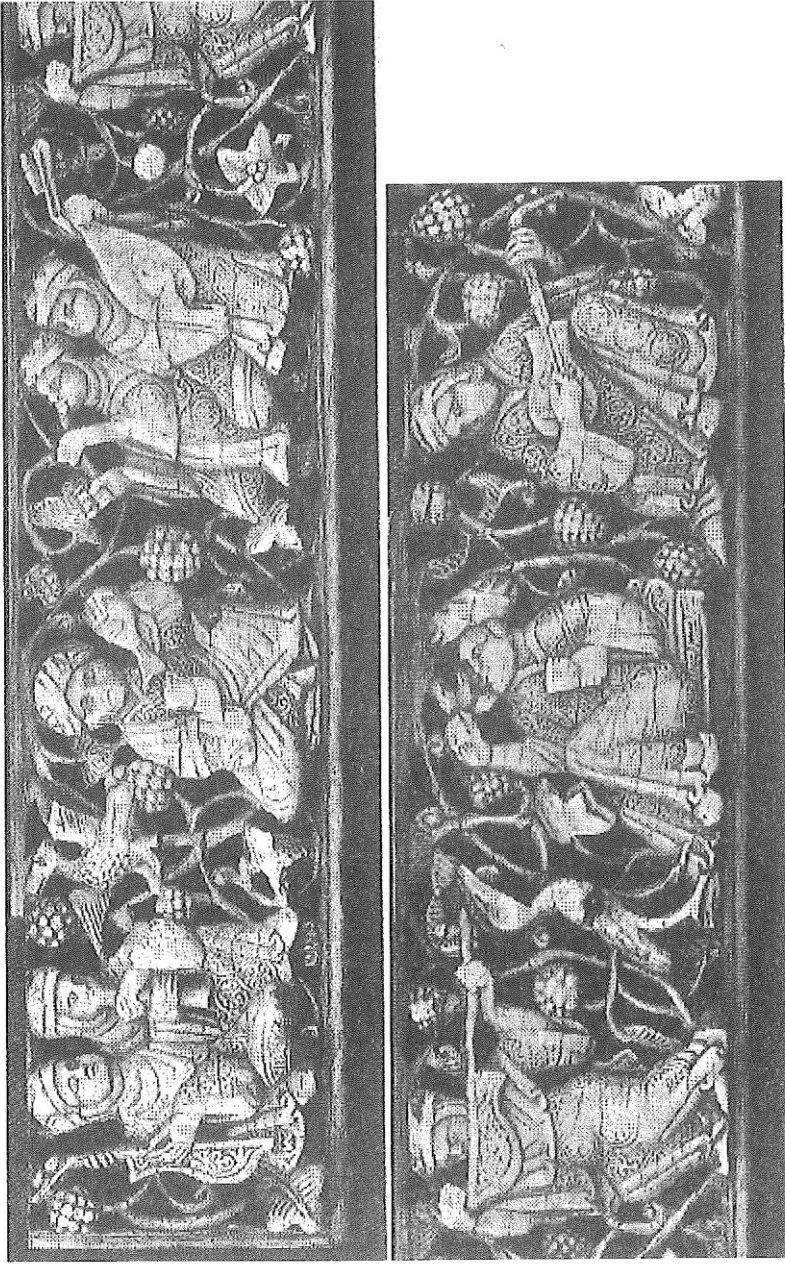
Resim 25: Oynayan cariye, tabakta resim, XII. Yy. başı Selçuklular dönemi (R. Uslu'dan)

Resim 26: Selçuklular dönemi İnan Kaşan bölgesinde bulunmuş 12. Yy. sonuna ait renkli minyatürlü seramik tabakta Türk oturularıyla ud ve hanendeyle eğlence, Victoria and Albert Museum'da (R. Uslu'dan)

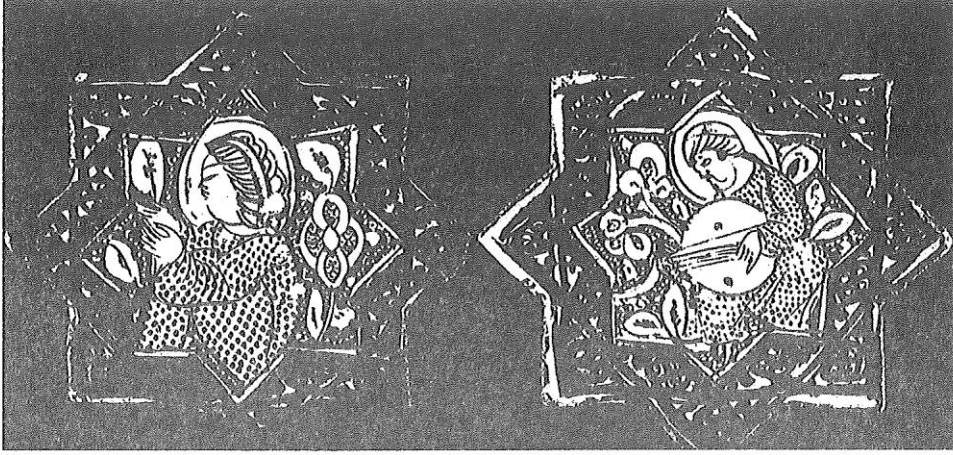
Resim 27: Selçuklular dönemi 12. Yy ait İran Cam'da bulunmuş seramik tabakta kopuz çalan müzisyen, Kelekian koleksiyonundan (R. Uslu'dan)

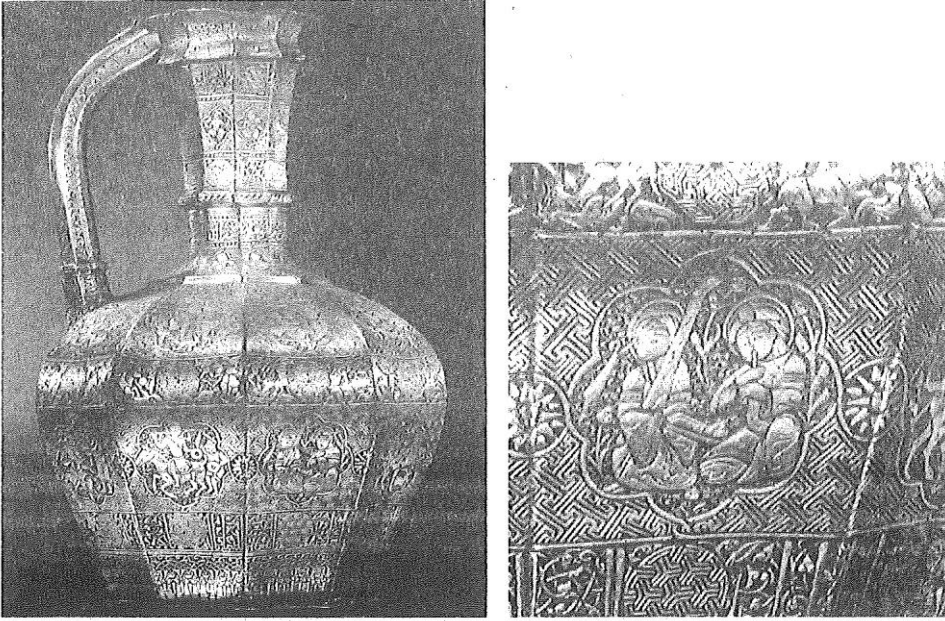
Resim 28: Fildişi kenarlık, üzerinde rebap, zurna, ney, ud ve kopuz çalan çalgıcılar figürlü, 12. Yy. başları, Berlin Museum für Islamische Kunts (R. Uslu'dan)

Resim 29: Selçuklu dönemi 12. Yy. sonu, XIII. Yy. başına ait bir sürahide icracı müzisyen, Kelekian koleksiyonundan (R. Uslu'dan)

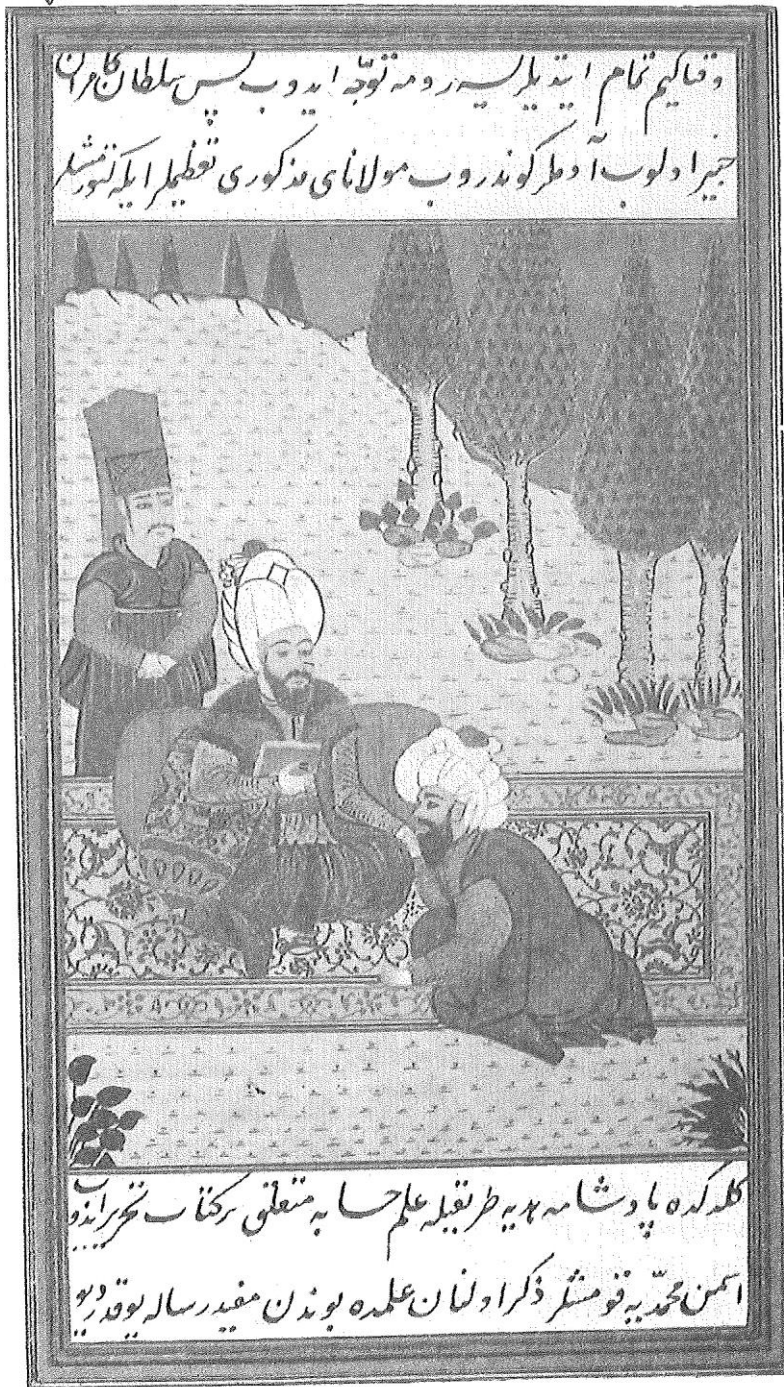
Resim 30: Selçuklu dönemi XIII. Yy. çinilerinde udla müzik çalan ve dua eden insan figürü (R. Uslu'dan)

Resim 31: Selçuklu dönemi piriç sürahi, Musul 1232 tarihli, üzerinde yapılan kakmalardan birinde çenk ve ney çalan müzisyenler detayı, British Museum'da (R. Uslu'dan)

Resim 32: Piriçten yapılmış bir sofrta takım kenarında çenk çalan müsisyen (R. Uslu'dan)

Resim 33: Selçuklu sultanlarına kitap hediye edilirdi, bazen bunlar müzik kitapları olurdu. (R. Uslu'dan)